

ISSN 2709-9261

УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА:

теорія,
законодавство,
практика

UKRAINIAN POLYCEISTICS:
theory, legislation, practice

Науково практичне видання
Scientific and practical journal

Випуск № 2 (4) 2022

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА:
ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА**

**UKRAINIAN POLYCEISTICS:
THEORY, LEGISLATION, PRACTICE**

Випуск № 2(4) 2022

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Вітвіцький Сергій Сергійович – ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Заступник головного редактора:

Назимко Єгор Сергійович – перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Відповідальний секретар:

Волобуєва Олена Олексіївна – проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

Відповідальний редактор:

Стецюк Роксолана Іванівна – завідувач редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

Член міжнародної редколегії:

Войцех Войтила – доктор гуманітарних наук, науковий співробітник, Технологіко-гуманітарний університет ім. Казимера Пуласького (м. Радом, Республіка Польща)

Члени редакційної колегії:

Буга Ганна Сергіївна – начальник відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент; **Веселов Микола Юрійович** – професор кафедри державно-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Захарченко Андрій Миколайович** – завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Зозуля Євген Вікторович** – професор кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Городецька Марина Сергіївна** – завідувач кафедри організації досудового розслідування факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент; **Макаренко Олександр Юрійович** – професор кафедри правоохоронної діяльності та поліцейстики факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Пилипенко Дмитро Олексійович** – декан факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент; **Лоскутов Тимур Олександрович** – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Мердова Ольга Миколаївна** – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент; **Ніколенко Людмила Миколаївна** – професор кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Одерій Олексій Володимирович** – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Северінова Олександра Борисівна** – доцент кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 530

“Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства” журнал Донецького державного університету внутрішніх справ “Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика” включено до Переліку фахових видань України як друковане наукове періодичне видання категорії “Б”.

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus International (Республіка Польща); Crossref (США); Research Bib (Японія); EuroPub (Великобританія)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Донецького державного університету внутрішніх справ
(Протокол № 4 від 30.11.2022 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія KB №25335–15275Пр
від 25.11.2022 р., видане Міністерством юстиції України

Електронна адреса видання: policeystika.dnuvs.in.ua

ISSN 2709-9261 (Print)
ISSN 2709-927X (Online)

© Донецький державний університет внутрішніх справ, 2022

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 342.9

DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-1

Атаманчук Наталія Іванівна,

доктор юридичних наук, доцент
(Київський регіональний центр НАН України, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3893-084X>

Чайка Вікторія Вікторівна,

доктор юридичних наук, доцент
(Державний податковий університет, м. Ірпінь, Київська обл.)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5990-7342>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ОБРАЗУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Актуальність статті зумовлена потребою приділення уваги проблематиці образу працівників правоохоронних органів під час виконання ними службових обов'язків, а також запровадження адміністративної відповідальності за таке правопорушення. У статті на основі аналізу положень адміністративного законодавства, окремих законопроектів, наукової літератури, вивчення зарубіжного досвіду досліджено особливості юридичної відповідальності за образу працівників Національної поліції України. Проаналізовано зарубіжний досвід застосування відповідальності за образу та наклеп на працівників поліції в Польщі, Німеччині, Франції та Іспанії.

Ключові слова: правовий захист, адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, образа, поліцейський.

Постановка проблеми. Формування та розвиток громадянського суспільства в Україні актуалізує питання підвищення ефективності та якості правового регулювання, формування засад правової державності, поваги до прав і свобод людини та громадянина, захисту честі та гідності особи і неприпустимості будь-яких зловживань. Особливої актуальності набуває захист честі та гідності працівників правоохоронних органів, зокрема поліції, під час виконання службових обов'язків, які можуть здійснюватися у конфліктних умовах та супроводжуватися значним психологічним навантаженням.

Слушним є твердження А. Батечко, що «працівник поліції є важливою ланкою функціонування системи «держава–суспільство». У зв'язку з цим він як посадова особа та як фізична особа повинен бути особливо захищеним державою, у тому числі мати додаткові

соціально-правові засоби захисту, що поширюються і на сферу його приватності, складниками якої є власна честь, гідність та ділова репутація, оскільки дискредитація працівника поліції як представника влади не може не позначитися на авторитеті цих органів загалом, тому посягає на інтереси держави, дестабілізуючи нормальне функціонування останньої» [1, с. 62–63].

Початок військової агресії Російської Федерації проти України та запровадження воєнного стану на території нашої держави 24 лютого 2022 року посилили роль працівників правоохоронних органів у забезпеченні правопорядку та збільшили їхнє службове навантаження в умовах воєнного часу. Саме тому неприпустимими є образи працівників правоохоронних органів, а забезпечення права працівників поліції на захист честі та гідності під час виконання ними службових обов'язків потребують належного законодавчого врегулювання.

Поділяємо думку А. Боровик, що «незадовільний стан правової охорони працівників правоохоронних органів від посягань на їхню честь, гідність та авторитет спонукає до пошуку можливих шляхів розв'язання проблеми, серед яких варто виокремити удосконалення адміністративного та кримінального законодавства» [2, с. 68].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням відповідальності за образу поліцейського присвячені праці таких вітчизняних учених: А. Батечко здійснено аналіз особливостей захисту честі та гідності працівників Національної поліції України [1]; А. Боровик досліджено актуальні проблеми юридичної відповідальності за образу представника влади [2]; К. Бугайчук проаналізовано зарубіжний досвід правового регулювання відповідальності за образу працівників поліції та можливості його використання в Україні [3]; Ж. Марініч щодо особливостей захисту честі, гідності та ділової репутації поліцейського [4]; М. Співак щодо захисту честі і гідності громадян та працівників правоохоронних органів: посилення адміністративної відповідальності [5] тощо. Однак, незважаючи на ступінь вивчення, в умовах постійних змін вітчизняного законодавства, залучення запровадженням воєнного стану в Україні, залишається низка нерегульованих питань, які потребують подальшого дослідження, зокрема щодо посилення адміністративної відповідальності за образу поліцейського.

Метою статті є розгляд дискусійних питань, пов'язаних з юридичною відповідальністю за адміністративне правопорушення, зокрема, образу працівників поліції, а також формування пропозицій щодо їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 3 Конституції України [6] людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Окрім того, статтями 28 і 32 Конституції України [6] закріплюється право кожного на повагу до його гідності та честі, а також на недоторканість ділової репутації. Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Особливо актуальними є зазначені положення Основного Закону щодо працівників правоохоронних органів в умовах воєнного часу, під час зростання їхньої ролі у забезпеченні правопорядку та збільшення службового навантаження.

Поділяємо думку М. Співак, що «реальна діяльність патрульних поліцейських із попередження і припинення протиправних дій часто проходить у несприятливих умовах. У процесі суперечностей між поліцейським та правопорушником кожен відчуває психологічне напруження, що найчастіше трансформується у конфлікт, де відбувається, з одного боку, порушення честі і гідності громадян, що є одним із найважливіших прав, повага до яких гарантується державою першочергово, з іншого – умисні, публічні дії, які ображають честь та гідність працівника Національної поліції України під час виконання ним службових обов'язків, виражені в непристойній формі, осквернення поліцейського однострою» [5, с. 48].

Вважаємо, що образа поліцейського повинна розглядатись як юридично каране діяння з передбаченою відповідальністю.

Зауважимо, що положення Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП)[7] передбачають відповідальність за образу виключно працівників транспорту, які здійснюють контроль за перевезенням пасажирів (ст. 185⁹), та суддів (ст. 185³). Від-

повідальність за образу правоохоронців у КУпАП чітко не визначена та найчастіше кваліфікується за ст. 173 КУпАП або ст. 185 КУпАП, що створює юридичні незгодженості у правозастосовній діяльності.

Так, К. Бугайчук, досліджуючи зарубіжний досвід правового регулювання відповідальності за образу працівників поліції та можливості його використання в Україні, зазначає, що:

1) у нормативно-правових актах країн Європи та колишнього СНД розрізняються діяння щодо образи працівників поліції та образи чи наклепи, вчинені стосовно звичайних осіб; як правило, образа чи наклеп на працівника правоохоронного органу є злочином, інші ж дії – адміністративним проступком; такі дії мають кваліфікований склад, який виявляється у публічному поширенні таких образ чи наклепів;

2) покарання за образу поліцейського застосовується тільки у випадках, пов'язаних з виконанням ними своїх посадових обов'язків, в іншому разі справа розглядатиметься у звичайному порядку;

3) склад такого злочину може визнаватися кваліфікованим у разі, якщо такі наклепи чи образи поширено за допомогою ЗМІ або через Інтернет;

4) у Республіці Польща образу поліцейського відділяють від звичайної образи; до форм такої образи працівника поліції віднесено нецензурну лайку, вульгарні висловлювання, образливі жести, карикатури, фотографії, вебсайти чи статті в Інтернеті. Відповідно до параграфу 1 ст. 226 Кримінального кодексу Республіки Польща за образу поліцейського передбачена відповідальність у вигляді обмеження або позбавлення волі до 1 року [8];

5) у Франції образа поліцейського визнається кримінальним злочином, більш того, МВС Франції забезпечує захист такого поліцейського у суді; справи за образу поліцейського порушуються за його заявою; цікавим є те, що у Франції встановлена кримінальна відповідальність за використання відзнак та уніформи поліції, а також предметів, схожих на ті, що використовуються поліцією, та здатні ввести громадян в оману;

6) правозастосовна практика Іспанії показує, що образа поліцейського, яка не має тяжких наслідків, карається штрафом відповідно до ст. 37 Органічного закону «Про захист безпеки громадян», в іншому разі особа нестиме кримінальну відповідальність, водночас зазначений Закон вводить «презумпцію правоти поліцейського»; особливістю вказаного акта є також те, що ним встановлено відповідальність за несанкціоноване використання зображень, особистих чи професійних даних поліції, водночас приписи законодавства чітко розрізняють образу чи наклеп на поліцейського і ті ж самі дії, вчинені щодо звичайної особи;

7) у Німеччині Федеральний кримінальний кодекс не розрізняє образу або наклеп стосовно поліцейського чи звичайного громадянина, але разом із цим правозастосовна практика показує, що за образу поліцейського як представника влади суд може накласти більш суворі стягнення [3, с. 18–19].

Поділяємо думку К. Бугайчук, що «зарубіжна практика правового захисту поліцейських може бути імплементована до національного законодавства шляхом внесення змін до Закону України про Національну поліцію України в частині посилення гарантій професійної діяльності поліцейських, а також зміни змісту ст. 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення, в якій слід передбачити відповідальність за образу поліцейського під час виконання ним службових обов'язків або у зв'язку з їх виконанням, а також посилення санк-

цій за злісну непокору законному розпорядженню або вимозі поліцейського під час виконання ним службових обов'язків і за вчинення таких само дій щодо члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з їх участю в охороні громадського порядку» [3, с. 19].

Зауважимо, що у парламенті України зареєстровано було два законопроекти, а саме:

1) проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо захисту честі та гідності працівників Національної поліції України, членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовців реєстр. № 5050 від 08.02.2021 (далі – проект № 5050) [9];

2) альтернативний законопроект до проекту Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо захисту честі і гідності громадян та працівників правоохоронних органів реєстр 5050-1 від 24.02.2021 (далі – проект № 5050-1) [10].

Так, проектом № 5050 було запропоновано внести зміни до статті 185 КУпАП через додавання до неї дефініції «образу честі та гідності працівника Національної поліції України, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця», що полягає в «умисних, публічних діях, які ображають честь та гідність, виражених у непристойній формі, осквернення однострою» [9].

Розробниками законопроекту № 5050-1 [10] запропоновано запровадження адміністративної відповідальності за образу поліцейських, працівників Державної прикордонної служби України під час виконання ними своїх службових обов'язків, а так само членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону під час залучення їх до охорони громадського порядку. Також передбачено внесення змін до ст.ст. 262 та 263 КУпАП у частині уточнення підстав для застосування процедури адміністративного затримання поліцейськими, посадовими особами Військової служби правопорядку у Збройних силах України та Державної прикордонної служби України. Безпосередньо законопроектом пропонується внесення змін до ст.ст. 173, 185, 185⁷, 185¹⁰, 262 та 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Зокрема, додається частина 3 статті 185 КУпАП, «Публічна образа поліцейського під час виконання ним

службових обов'язків або члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця у зв'язку з їхньою участю в охороні громадського порядку –

тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до тридцяти годин» [10].

Також законопроектом № 5050-1 пропонується доповнити статтю 185¹⁰ КУпАП третьою частиною, а саме: «Публічна образа військовослужбовця, працівника Державної прикордонної служби України під час виконання ними службових обов'язків, пов'язаних з охороною державного кордону, суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні чи здійсненням прикордонного контролю в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України або контрольних пунктах в'їзду-виїзду, або члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, який бере участь в охороні державного кордону України, –

тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до тридцяти годин» [10].

Вважаємо позитивними намагання законодавця щодо удосконалення захисту честі і гідності громадян та працівників правоохоронних органів, посилення адміністративної відповідальності та отримання справедливого покарання. Однак необхідно звернути увагу на окремі питання, які потребують уточнення, зокрема, необхідним є визначення таких термінів «образу» та «публічна образа», які вживаються у запропонованому проекті Закону. Оскільки відсутність визначення в українському законодавстві, а також у законопроекті дефініції «образу» може створювати додаткові проблеми в застосуванні такої відповідальності. Зауважимо, що законопроекти є актуальними, своєчасними та необхідними для забезпечення захисту честі та гідності працівників Національної поліції України під час виконання ними службових обов'язків з охорони громадського порядку, хоча і потребують доопрацювань, зокрема і за рахунок унормування та удосконалення понятійного апарату. Оскільки цінність особистих немайнових прав полягає не тільки в можливості їх реального здійснення, а й у належній правовій охороні та ефективному захисті з боку держави.

Список використаних джерел

1. Батечко А.І. Захист честі та гідності працівників Національної поліції України. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 3 (76). С. 62–68.
2. Боровик А. Підстави юридичної відповідальності за образу представника влади потребують удосконалення. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 4. С. 60–72.
3. Бугайчук К.Л. Закордонний досвід правового регулювання відповідальності за образу працівників поліції та можливості його використання в Україні. *Право і безпека*. 2021. № 1 (80). С. 13–20.
4. Марініч Ж. Особливості захисту честі, гідності та ділової репутації поліцейського. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 3. С. 24–30.
5. Співак М. Щодо захисту честі і гідності громадян та працівників правоохоронних органів: посилення адміністративної відповідальності. *Адміністративне право і процес*. 2022. № 1 (36). С. 47–61.
6. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.09.2022).
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 30.09.2022).
8. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.).
9. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо захисту честі та гідності працівників Національної поліції України, членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовців : проект Закону України № 5050 від 08.02.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=71060 (дата звернення: 30.09.2022).

10. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо захисту честі і гідності громадян та працівників правоохоронних органів : проєкт Закону України № 5050-1 від 24.02.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5050-1&skl=10 (дата звернення: 30.09.2022).

References

1. Batechko, A.I. (2021). Zakhyst chesti ta hidnosti pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy [Protection of the honor and dignity of National police employees]. *Pravovyi chasopys Donbasu*. № 3 (76). S. 62–68 [in Ukrainian].
2. Borovyk, A. (2022). Pidstavy yurydychnoi vidpovidalnosti za obrazu predstavnyka vlady potrebiut udoskonalennia [The grounds for legal liability for insulting a government official need to be improved]. *Visnyk Penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy*. № 4. S. 60–72 [in Ukrainian].
3. Buhaichuk, K.L. (2021). Zakordonnyi dosvid pravovoho rehuliuвання vidpovidalnosti za obrazu pratsivnykiv politsii ta mozhlyvosti yoho vykorystannia v Ukraini [International experience of legal regulation of liability for insult of police officers and possibilities of its use in Ukraine]. *Pravo i bezpeka*. № 1 (80). S. 13–20 [in Ukrainian].
4. Marinich, Zh. (2020). Osoblyvosti zakhystu chesti, hidnosti ta dilovoi reputatsii politseiskoho [Special features of protecting a police officer's honor, dignity and business reputation]. *Pidpriemstvo, gospodarstvo i pravo*. № 3. S. 24–30 [in Ukrainian].
5. Spivak, M. (2022). Shchodo zakhystu chesti i hidnosti hromadian ta pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv: posylennia administratyvnoi vidpovidalnosti [On the protection of the honor and dignity of citizens and law enforcement officers: strengthening administrative responsibility]. *Administratyvne pravo i protses*. № 1 (36). S. 47–61 [in Ukrainian].
6. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku [The Constitution of Ukraine dated from June 28, 1996]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Last accessed: 30.09.2022).
7. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on administrative offenses]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (Last accessed: 30.09.2022).
8. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.) [in Polish].
9. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia shchodo zakhystu chesti ta hidnosti pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy, chleniv hromadskykh formuvan z okhorony hromadskoho poriadku i derzhavnoho kordonu ta viiskovosluzhbovtiv: Proiekt Zakonu Ukrainy № 5050 vid 08.02.2021. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=71060 (Last accessed: 30.09.2022).
10. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia shchodo zakhystu chesti i hidnosti hromadian ta pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv: Proiekt Zakonu Ukrainy № 5050-1 vid 24.02.2021. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5050-1&skl=10 (Last accessed: 30.09.2022).

Atamanchuk Natalia,

Doctor of Law, Associate Professor

(Kyiv Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3893-084X>

Chaika Viktoriia,

Doctor of Law, Associate Professor

(State Tax University, Irpin, Kyiv region)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5990-7342>

RESPONSIBILITY FOR INSULTING POLICE OFFICERS: FOREIGN EXPERIENCE AND POSSIBILITIES FOR UKRAINE

The article deals with the problem of insulting police officers while their performing official duties, as well as establishing administrative responsibility for such an offense.

Current problems of legal responsibility for insulting officers of the National Police of Ukraine have been researched on the ground of the analysis of administrative legislation provisions, separate bills, scientific literature and foreign experience.

Foreign experience of the current state of legal regulation of judicial responsibility for insult and slander against police officers in Poland, Germany, France and Spain has been analyzed. Moreover, the need to study and apply the best practices of the European Union states with the aim of making amendments to the current administrative legislation of Ukraine has been emphasized in the conditions of the European integration of our country and acquiring the candidate status for membership in the European Union.

The authors investigated the provisions of the draft Law of Ukraine “On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses Regarding the Protection of the Honor and Dignity of Officers of the National Police of Ukraine, Members of Public Organizations for the Protection of Public Order and the State Border, and Servicemen” reg. No. 5050 dated by 08.02.2021 and the alternative draft law “On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses Regarding the Protection of the Honor and Dignity of Citizens and Law Enforcement Officers” reg. 5050-1 dated by 24.02.2021.

The legislative initiatives have been noted to be relevant, timely and necessary to ensure the protection of the honor and dignity of the National Police of Ukraine, during the performance of their official duties for the protection of public order, strengthening administrative responsibility and receiving a fair punishment. Attention is paid to the need to standardize and improve the conceptual apparatus through the definition of such terms as “insult” and “public insult”, which are used in the proposed draft law.

Key words: legal protection, administrative responsibility, administrative offense, insult, police officer.

УДК 342.95
DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-2

Нікітенко Олександр Іванович,

доктор юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України

(Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1456-5585>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У ПРИКОРДОННИХ РАЙОНАХ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню адміністративно-правової легітимації поліцейської діяльності забезпечення безпеки у прикордонних районах України. Аналізується безпека в прикордонній сфері України як складне соціально-політичне явище, зміст якого є зрозумілим, а на практиці це поняття кожен розуміє по-своєму. Найбільш небезпечними є такі внутрішні загрози національним інтересам України, як: криміналізація суспільства, корупція, криза платежів, політичне протистояння, зростання тіньової економіки, контрабанда, міжнародний тероризм.

Ключові слова: поліція, поліцейська держава, національна безпека, правоохоронні органи, Інтерпол.

Постановка проблеми. В Україні діяльність поліції врегульована в Конституції, де закладено її підстави та межі, а також в інших правових актах. Провідні конституційні принципи – повага і захист честі людини, основних прав і демократичної правової держави та забезпечення безпеки у прикордонних районах України – визначають цілі та межі поліцейської діяльності. Відвернення внутрішніх та зовнішніх загроз у прикордонних районах є конституційно-правовим обов'язком держави та її невід'ємною функцією. Тому поліцейське право та право забезпечення безпеки володіє конституційною та організаційно-правовою легітимністю.

Конституційно-правовий обов'язок держави – забезпечувати захист поліцейських прав, з одного боку, та в адміністративному і адміністративно-процесуальному праві – з іншого, суттєво відрізняються напрямом захисту. Адміністративне право серед інших виконує загальну та спеціально превентивну функцію, яка реалізується у разі призначення заходів виховання та забезпечення безпеки у прикордонних районах України. Поліцейське право має безпосередньо на меті усунення загрози, яка спрямовується на охорону конституційними та поліцейськими нормами правові блага. Через це поліцейське право має цінніший зв'язок з охоронною функцією правоохоронних органів держави, оскільки воно слугує відверненням конкретних внутрішніх загроз, а не покаранням за них.

Аналіз останніх досліджень. Науково-теоретичною базою дослідження служать праці таких учених, як: В.М. Бевзенко, В.М. Желіховський, В.А. Ліпкан, Ю.Є. Максименко, Р.С. Мельник, Г.Б. Новоскольцев.

Метою статті є аналіз адміністративно-правової легітимації поліцейської діяльності забезпечення безпеки у прикордонних районах України.

Виклад основного матеріалу. Словосполучення «поліцейська держава» використовується в політичному спілкуванні тільки тоді, коли адміністративне право або правопорядок не мають одностайного, консенсусального схвалення. Якщо держава і право дістають широке розуміння з боку населення, для реалізації своїх функцій демократично-правова держава не потребує

масованого використання поліції та водночас уникає небезпеки монополізації політичної влади. Однак такі процеси не повинні привести до відмови держави від безпеки та її гарантії. Це нова концепція гарантування внутрішньої безпеки базується на партнерських стосунках поліції та суспільства. Для гарантування внутрішньої безпеки у прикордонних районах України співпрацює з правоохоронними органами держави та з громадянами та підприємствами, що займаються охоронною діяльністю, а також із соціальними службами державного чи суспільного походження.

Декларація про поліцію [1] прийнята 1979 р. Парламентською асамблеєю Ради Європи (резолюція № 690) і розглядається як своєрідний еквівалент «Кодексу поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку» Генеральною асамблеєю ООН у 1979 р. [2]. Поліцейська влада багатьох країн Європи поклала декларацію в основу своїх професійних стандартів. Етика – це критична дисципліна, предметом якої є вивчення норм поведінки та етичних переконань. Європейський кодекс поліцейської етики – це сукупність принципів і напрямів для визначення цілей поліції, її функціонування та контролю над нею.

Конституція є не тільки основою поліцейської діяльності, а й водночас встановлює межі цієї діяльності. В поліцейському праві конституційні права і свободи набувають класичного змісту, адже саме вони підлягають захисту. Стосовно цього М.М. Білявський зазначив, що поліцейське право розглядається у контексті таких питань, як «наука про поліцію», «наука права внутрішнього управління», «адміністративне право», – поняттях, що мали широке застосування на рубежі XIX–XX ст., він писав, що «все це різні назви тієї галузі юриспруденції, де йдеться про юридичні норми, які регулюють адміністрацію та про юридичні відносини» [3, с. 304].

Поліцейське право та право забезпечення безпеки володіє конституційною та організаційно-правовою легітимністю. Завданням поліції в Україні є забезпечення правового миру та внутрішньої безпеки, охорона державного кордону, охорона прав і інтересів громадян та правопорядку від зазіхань на їхню діяльність з боку

зовнішніх та внутрішніх впливів. Саме в останній сфері держава має безліч обов'язків, які відповідають правам окремих осіб: захисту честі та гідності людини, її життя та здоров'я, шлюбу та сім'ї, забезпечення охорони правопорядку, здійснення політичних прав тощо в прикордонних районах України.

Адміністративне право і поліцейське право – це управління у сфері діяльності правоохоронних органів, спрямованих на межі забезпечення безпеки у прикордонних районах України, регламентоване чинним законодавством. Поліція – спеціалізований державою правоохоронний орган, що має спеціальні функції, здатний захищати права громадян і громадянське суспільство. Тому функції поліції (як правоохоронного органу) регламентуються широким комплексом правових норм різних галузей як публічного, так і приватного права.

Термін «поліція» використовується в німецькій мові приблизно з другої половини XV ст., належить до тих понять політично-правової мови, які зазнавали змін у своєму значенні відповідно до конституційно-правових та політичних перетворень у державі. До XVII під «доброю поліцією» загалом розуміли належний порядок суспільного співжиття, приблизно у середині XVIII ст. відбулося важливе організаційне перетворення у сфері управління: відокремлення загального управління внутрішніми справами, на який були покладені поліцейські завдання у широкому розумінні, від поліцейської служби, яка відповідала за безпеку, порядок, боротьбу зі злочинністю та дорожній рух.

В.М. Бевзенко вважає, що в адміністративному праві закони визначають організацію та дійсність підпорядкованих державній владі установ, а також їх взаємини та відносини між ними і громадянином [4, с. 475]. Адміністративне законодавство визначає основні та суттєві риси, характер управління в правоохоронній діяльності, воно є своєрідним юридичним прошарком того фундаменту, на якому базується забезпечення безпеки у прикордонних районах України.

Безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Система безпеки у прикордонних районах України охоплює такі основні елементи: наукову теорію, правову доктрину, стратегію і тактику забезпечення безпеки, сукупність правоохоронної діяльності міжнародних державних чи громадських інститутів, які забезпечують внутрішню безпеку держави. У прикордонних районах України забезпечення внутрішньої безпеки регулюється Конституцією та чинним законодавством держави. Забезпечення безпеки у сферах екологічної, інформаційної, економічної та безпеки особи – це стан захищеності докільця від порушення його екологічної рівноваги, стан захищеності національної економіки. Ключовою проблемою інформаційної безпеки у прикордонних районах є оцінка відповідності наявного в державі інформаційного простору. Безпека особи – стан оптимальної життєдіяльності людини в певних конкретних історичних умовах.

Охорона правопорядку та громадян у прикордонній сфері держави є тим завданням, яке набуває нових вимірів через появу нових форм тероризму, у сфері торгівлі наркотиками, контрабанди та нелегальної міграції тощо. І може бути виконане тільки за допомогою превентивних заходів щодо відвернення загроз. Наслідком розширення компетенції поліції щодо вжиття превентивних заходів є постійне наближення та часткове перехрещення завдань поліції, різноманітних органів безпеки [149, с. 84–91].

Процеси глобалізації фінансової сфери призвели не лише до вільного неконтрольованого переміщення великих грошових потоків через національні кордони і формування глобального фінансового ринку, а й до зміни функції грошей у світовій економіці. В умовах XX–XXI ст. сама людина, сім'я та етнос стають ядром особливості держави, національної та колективної безпеки.

Ю.І. Римаренко зазначає, що після закінчення Другої світової війни через вжиття широкомасштабних організаційних заходів реалізувалися спроби відновити управління поліцією за зразком правової держави та уникнути нової політизації поліції. До того ж в успадкованій централізованій організації поліції вбачали суттєву загрозу виникнення корупції. Метою оновлення системи організації поліції у федеральних землях, що перебували у британській та американській зонах окупації, була передача поліцейської влади до організаційно незалежних органів управління. Це уможливило «розподіл влади» у сфері забезпечення внутрішньої безпеки під час розбудови «демократичного вільного порядку», передбаченого Конституцією, і тому запобігало зловживанням.

У статті 18 Конституції України зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права [5]. Пунктом 10 статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» до національних інтересів держави віднесено [6]: життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Г.Б. Новоскольцев підкреслює, що проблема боротьби з тероризмом до сьогодні залишається найбільш актуальною. Сучасний тероризм характеризується різким зростанням технічного оснащення, високим рівнем організації, наявністю значних фінансових ресурсів. Його основною відмінною рисою є розмивання меж між внутрішнім і міжнародним тероризмом. Розширюються зв'язки терористичних організацій із наркобізнесом і незаконною торгівлею зброєю. Помітна динаміка зростання терористичних груп у сучасному світі [7, с. 13–17].

Розробка поняття тероризму є однією з найскладніших проблем світової науки й практики боротьби зі злочинністю. Натепер є більше 200 понять тероризму, але жодне з них не визнане як загальноприйняте, що зумовлено як складністю самого явища, так і факторами суб'єктивного характеру, наявними на внутрішньодержавному й міжнародному рівнях.

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» визначає тероризм як суспільно небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя та здоров'я ні в чому не винних людей, або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [8].

На нашу думку, під тероризмом слід розуміти злочинне діяння із застосуванням насильства або погрози насильства щодо окремих осіб або групи осіб, яке супроводжується залякуванням населення та зумисним створенням ситуації страху, пригніченості, напруги

з метою здійснення впливу на прийняття рішень, які вигідні терористам, і які відрізняються підвищеною суспільною небезпекою та публічним характером його здійснення. При цьому цілі терористів можуть бути різними: політичними, економічними, релігійними тощо.

Під сутністю тероризму, на нашу думку, варто розуміти сукупність оригінальних ознак, характерних рис і відмінностей, які притаманні тероризму як соціально-політичній і правовій категорії і які становлять його внутрішній зміст. Відмінними рисами тероризму є: по-перше, те, що він продукує високу суспільну небезпеку, яка виникає в результаті здійснення загально-небезпечних дій або загрози такими. Замислом терориста є завдання смерті особам, які захоплюються як заручники, перебувають поблизу місць вибухів і т. п.; по-друге, тероризм вирізняє публічний характер його виконання. Інші злочини звичайно здійснюються без претензії на огласку, лише за умови інформування тих осіб, у діях яких зацікавлені винуватці; по-третє, відмінною особливістю тероризму є зумисне створення ситуації страху, пригніченості, напруженості. При цьому така ситуація створюється не на індивідуальному чи вузькогруповому рівні, а на рівні соціальному і являє собою соціально-психологічний фактор, що об'єктивно склався й впливає на інших осіб, змушуючи їх виконувати якісь дії в інтересах терористів або приймати їхні умови.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в Україні та світі відбулася інформаційна революція, однією із ключових особливостей якої є стрімкий розвиток інформаційних технологій та зростання значущості інформації в суспільних відносинах. Ці процеси визначають і умови становлення інформаційного суспільства, сутність якого була визначена у 1993 році Комісією Європейського Союзу: «Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються з допомогою інформаційних технологій чи технологій зв'язку» [9, с. 187].

Поняття «правоохоронні органи» в українському законодавстві відрізняються своєю безпредметністю, відсутністю суб'єктного складу, як результат, до правоохоронних органів відносять різні державні органи. У Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» у статті 2 зазначається, що правоохоронні органи – органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [10].

Національна поліція України (поліція), згідно зі статтею 1 Закону України «Про Національну поліцію», – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [11].

Взаємодія між Інтерполом та правоохоронними органами в Україні здійснюється на основі «Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол». У відповідності до Інструкції визначається порядок використання Державним бюро розслідувань, Державною кримінально-виконавчою службою України, Державною міграційною

службою України, Державною митною службою України, Державною прикордонною службою України, Державною фіскальною службою України, Національним антикорупційним бюро України, Національною поліцією України, Службою безпеки України, органами прокуратури України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції з метою міжнародного співробітництва з Генеральним секретаріатом Інтерполу, Комісією з контролю файлів Інтерполу, національними центральними бюро Інтерполу іноземних держав, органами та підрозділами правоохоронних органів іноземних держав та міжнародними установами, з якими Інтерпол уклав договори щодо обміну даними. Положення цієї Інструкції застосовуються до інших органів державної влади у випадках, передбачених законодавством [12].

Отже, безпека в прикордонній сфері України – складне соціально-політичне явище, зміст якого є зрозумілим, а на практиці це поняття кожен розуміє по-своєму. Найбільш небезпечними є такі внутрішні загрози національним інтересам України, як: криміналізація суспільства, корупція, криза платежів, політичне протистояння, зростання тіньової економіки, контрабанда, міжнародний тероризм.

У Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» вживаються такі поняття, які здійснюють правозастосовні та правоохоронні функції щодо адміністративно-правового регулювання забезпечення безпеки в прикордонних районах України в межах наявного кордону і цілісною і недоторканою територією.

Сутністю та особливістю забезпечення безпеки у прикордонних районах держави є: забезпечення охорони громадського порядку, утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина, провадження у справах про адміністративні правопорушення, здійснення прикордонного контролю та пропуску, реєстрація іноземців та осіб без громадянства, виявлення контрабанди, міжнародного тероризму, провозу наркотичних речовин тощо.

Зарубіжний досвід у сфері забезпечення безпеки прикордонних районів України правоохоронними органами та його застосування в державі впливає на безпеку людства. Найбільш високий рівень впливу вбачається на європейському континенті, насамперед Європейського Союзу і Ради безпеки, етнічні, національні, релігійні, територіальні та інші протиріччя, що мають у значній кількості держав Центральної та Східної Європи глибоке історичне коріння.

Україна підтримує створення нової системи Європейської безпеки, яка базується на прагненні більшості держав до звуження можливостей використання правоохоронних органів, військової сили щодо забезпечення безпеки у прикордонних районах від внутрішніх і зовнішніх загроз. Вважаємо, що на сучасному етапі розвитку нашої держави особливого значення набувають наукові дослідження питань протидії й запобігання корупції та міжнародного тероризму. Запропоновано, що прийняття Закону України «Про адміністративно-правове забезпечення безпеки в прикордонних районах України правоохоронними органами» сприяло б удосконаленню правозастосовного процесу в Україні, що своєю чергою є важливою гарантією існування суверенної та незалежної держави та має бути враховано все, чого досягла на сьогодні сучасна правова теорія, законодавча та інша правотворча практика в цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Резолюція № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» : Резолюція Ради Європи від 08.05.1979 р. № 690 (1979). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text (дата звернення: 18.09.2022).
2. Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» : Резолюція Орг. Об'єдн. Націй від 17.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text (дата звернення: 18.09.2022).
3. Белявский Н.Н. Полицейское право (Административное право) : конспект лекций (вместо литографированных записок). Петроград : Типография товарищества «Екатерингофское Печатное Дело», 1915. 407 с.
4. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право : навчальний посібник. / за заг. ред. Р.С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.
5. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР, станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.09.2022).
6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII, станом на 15 черв. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 18.09.2022).
7. Новоскольцев Г.Б. Глобальний тероризм як метод політичної боротьби і форма. *Політологічні записки*. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_32. (дата звернення: 18.09.2022).
8. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV, станом на 12 черв. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 18.09.2022).
9. Ліпкан В.А., Максименко Ю.Є., Желіховський В.М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : навчальний посібник. Київ : КНТ, 2006. 280 с.
10. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII, станом на 25 листопада 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 18.09.2022).
11. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII, станом на 15 черв. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 18.09.2022).
12. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.08.2020 р. № 613/380/93/228/414/510/2801/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text> (дата звернення: 18.09.2022).

References

1. Rezoliutsiia № 690 (1979) Parlamentskoi asamblei Rady Yevropy «Deklaratsiia pro politsiiu» [“Declaration about the police”]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text [in Ukrainian].
2. Rezoliutsiia 34/169 (1979) Heneralnoi Asamblei OON «Kodeks povedinky posadovykh osib z pidtrymannia pravoporiadku» [“Code of conduct for law enforcement officials”]. Retrieved from; https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text [in Ukrainian].
3. Beliaivskyi, N.N. (1915). *Polytseiskoe pravo (Admynystratyvnoe pravo) [Police law (Administrative law)]*. Petrograd: Printing house of the Ekateringof Printing Business Association [in Russian].
4. Melnyk, R.S. & Bevenko, V.M. (2014). *Zahalne administratyvne pravo [General administrative law]*. In R.S. Melnyk (Eds.). Kyiv: Vaite [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine], № 254к/96-VR (2020) Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian].
6. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy [On national security of Ukraine: Law of Ukraine], № 2469-VIII (2022). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
7. Novoskoltsev, H.B. (2013). Hlobalnyi teroryzm yak metod politychnoi borotby i forma [Global terrorism as a method and form of political struggle]. *Political notes*, 7. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_32. [in Ukrainian].
8. Pro borotbu z teroryzmozom: Zakon Ukrainy [On the fight against terrorism: Law of Ukraine] № 638-IV (2022). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> [in Ukrainian].
9. Lipkan, V.A., Maksymenko, Yu.Ye. & Zhelikhovskiy, V.M. (2006). *Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Information security of Ukraine in the conditions of European integration]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
10. Pro derzhavnyi zakhyst pratsivnykiv sudu i pravookhoronnykh orhaniv: Zakon Ukrainy [On state protection of court employees and law enforcement agencies: Law of Ukraine] № 3781-XII (2021). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> [in Ukrainian].
11. Pro Natsionalnu politsiiu: Zakon Ukrainy [On the National Police: Law of Ukraine] № 580-VIII (2022). Retrieved from; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia Instruktсии pro poriadok vykorystannia pravookhoronnymy orhanamy Ukrainy informatsiinoi systemy Mizhnarodnoi orhanizatsii kryminalnoi politsii – Interpol: Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy [On the approval of the Instructions on the procedure for the use by law enforcement agencies of Ukraine of the information system of the International Criminal Police Organization – INTERPOL: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine] № 613/380/93/228/414/510/2801/5 (2020). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text> [in Ukrainian].

Oleksandr Nikitenko,

Doctor of Legal Sciences, docent,

Honored lawyer of Ukraine

(Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1456-5585>

ADMINISTRATIVE AND LEGAL LEGITIMIZATION OF POLICE ACTIVITY ENSURING SECURITY IN THE BORDER REGIONS OF UKRAINE

The article is devoted to the administrative and legal legitimization of police activities to ensure security in the border areas of Ukraine. Security in the border area of Ukraine is analyzed as a complex socio-political phenomenon, the content of which is clear, and in practice, everyone understands this concept in their own way. The most dangerous are the following internal threats to the national interests of Ukraine: criminalization of society, corruption, payment crisis, political confrontation, growth of the shadow economy, smuggling, international terrorism.

It is indicated that the task of the police in a democratic legal state is to ensure legal peace and internal security, to protect state bodies from encroachment on their activities by external influences, as well as to protect people when they exercise their rights and freedoms guaranteed by the Constitution. Regarding the legitimization of police activity in the conditions of political pluralism, the police bodies (both law enforcement agencies) and the state in general are guided by the principle of neutrality, the police have no political function.

It was determined that the essence and feature of ensuring security in the border areas of the state are: ensuring the protection of public order; affirming and ensuring the rights and freedoms of a person and a citizen, proceeding in cases of administrative offenses, carrying out border control and passage, registration of foreigners and stateless persons, detection smuggling, international terrorism, transportation of narcotic substances, etc.

It was established that Ukraine supports the creation of a new European security system, which is based on the desire of the vast majority of states to narrow the possibilities of using law enforcement agencies and military forces to ensure security in border areas from internal and external threats. We believe that at the current stage of the development of our country, scientific research on countering and preventing corruption and international terrorism is of particular importance.

Key words: *police, police state, national security, law enforcement agencies, Interpol.*

УДК 342.951:351.84
DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-3

Розумяк Роман Володимирович,
начальник управління стратегічних розслідувань в Донецькій області
(Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0859-3325>

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НА ВІДПОЧИНОК

Стаття присвячена теоретико-правовому аналізу поняття та систематизації адміністративно-правового захисту права поліцейських на відпочинок. Розкрито систему адміністративно-правових відносин у сфері захисту права поліцейських на відпочинок, яка включає правовий механізм, спрямований на регулювання двох основних груп суспільних відносин, а саме: трудових відносин та управлінських адміністративних правовідносин. Встановлено, що суб'єктами адміністративно-правового захисту права на відпочинок працівників поліції є: поліцейський, право на відпочинок якого порушено; професійні спілки атестованих працівників поліції; органи державної влади, уповноважені здійснювати контроль і нагляд за дотриманням законодавства про працю; судові органи. Констатовано, що національна система права врегульовує дві основні групи суспільних відносин: власне трудові відносини нормами трудового права та тісно пов'язані з ними суміжні адміністративні правовідносини, до числа яких відносяться: а) організаційно-управлінські; б) щодо здійснення нагляду та контролю за охороною праці та дотриманням трудового законодавства. Доведено, що суб'єкти адміністративно-правового захисту права поліцейських на відпочинок не відносяться безпосередньо до числа власне учасників службово-трудова відносин, а виступають в ролі наділених нормативно визначеною компетенцією суб'єктів, які мають право (а інколи й обов'язок) вступати у службово-трудова відносини, врегульовані нормами адміністративного та трудового законодавства. Визначено коло суб'єктів адміністративно-правового захисту права поліцейських на відпочинок, до числа яких відносяться: а) працівник поліції, право на відпочинок якого порушено; б) професійні спілки атестованих працівників поліції; в) органи державної влади, наділені повноваженнями щодо здійснення контролю та нагляду за дотриманням трудового законодавства; г) судові органи. Проаналізовано правові категорії «охорона» та «захист», у зв'язку із чим зроблено висновок про їх взаємообумовленість, але не тотожність.

Ключові слова: правовий захист, трудовий захист, поліцейський, суб'єкт адміністративних правовідносин, Національна поліція, правоохоронні органи.

Постановка проблеми. Адміністративно-правовий захист права поліцейських на відпочинок являє собою важливий елемент реалізації соціальних прав громадян, що забезпечується за допомогою сукупності норм адміністративного та трудового права, а також механізму їх реалізації.

Інститут захисту прав громадян як родова правова категорія стосовно досліджуваного нами явища знайшов міцне нормативно-правове закріплення в законодавстві багатьох розвинутих демократичних країн, передумовою чого стало прийняття фундаментального міжнародно-правового документу, такого як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

Поряд із цим міжнародним співтовариством в контексті міжнародного права створені організаційні умови для ефективної реалізації прав людини у вигляді Європейського суду з прав людини, Ради ООН з прав людини та Верховного комісару ООН з прав людини.

Відповідні демократичні тенденції знайшли своє відображення також у національному конституційному та адміністративному законодавстві, а також у відповідній структурі органів публічної влади, їх завданнях та функціях.

В адміністративному праві, спрямування якого найбільшою мірою націлено на врегулювання правовідносин між органами державної виконавчої влади та фізичними і юридичними особами, останнім часом набуває пріоритетного значення організаційно-правове забезпечення захисту соціальних прав людини.

З огляду на те, що заходи щодо захисту соціальних прав людини відрізняються різноманітністю змісту та способів їх реалізації, в науці адміністративного права набуває актуальності питання щодо визначення поняття та системи адміністративно-правового захисту права поліцейських на відпочинок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням теоретико-правового осмислення поняття та системи захисту соціальних прав державних службовців, зокрема права на відпочинок, приділяли увагу такі провідні науковці, як: В.Б. Авер'янов, В.С. Венедіктов Н.В. Коломоєць О.Ф. Скакун. Разом із тим потребують проведення подальших наукових досліджень численні питання щодо визначення поняття та системи захисту права на відпочинок працівників поліції, здійснення порівняльно-правового аналізу правових категорій «адміністративно-пра-

вовий захист» та «адміністративно-правова охорона», визначення кола суб'єктів адміністративно-правового захисту права поліцейських на відпочинок і т.д.

Формування цілей статті (постановка завдання).

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі теоретико-правового аналізу чинного адміністративного законодавства у сфері реалізації права поліцейських на відпочинок, а також наукової літератури щодо особливостей правового регулювання трудових відносин визначити поняття та систему адміністративно-правового захисту права поліцейських на відпочинок.

Виклад основного матеріалу. На конституційно-му рівні, поряд із дефініцією «захист прав людини», часто використовуються такі правові конструкції, як: «охорона праці» (стаття 24); «охорона здоров'я» (статті 34, 36, 39, 44, 49, 92); «охорона громадського порядку» (стаття 35); «охорона довкілля» (статті 85, 119, 138); «охорона дитинства» (стаття 92); «охорона природи» (стаття 116) [1].

Таким чином, з'ясуванню поняття та системи адміністративно-правового захисту права поліцейських на відпочинок передують вирішення наукового завдання щодо визначення співвідношення правових категорій «адміністративно-правовий захист» та «адміністративно-правова охорона».

Розглядаючи питання щодо співвідношення таких термінів, як «правовий захист» та «правова охорона», необхідно зазначити, що останні позначаються в довідковій літературі як тотожні, а їх зміст у законодавстві або не розкривається, або описується по-різному і лише у контексті окремо взятих нормативно-правових актів.

Зокрема, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови «захист» тлумачиться як заступництво, охорона, підтримка» [2, с. 432].

У переважній більшості публікацій вчені наголошують на нормативному розмежуванні правових категорій «правовий захист» та «правова охорона». Наприклад, існує точка зору, відповідно до якої розуміння правової охорони та правового захисту не є тотожними. «Ми все ж таки схильні підтримувати ту точку зору, – твердить Н.В. Коломоєць, – що «захист» та «охорона» не є тотожними поняттями. Змістовне навантаження терміна «охорона» є більш абстрактним, аніж «захист», оскільки охорона в переважній своїй більшості не має конкретного суб'єкта її реалізації та спрямована на перспективу, тоді як «захист» має чітко визначених виконавців і спрямований на вирішення вже наявної протиправної ситуації [3, с. 57]. Загалом, погоджуємося з викладеною думкою, з тією лише поправкою, що «охорона» не може виступати як абстрактне поняття, а представляється нами, скоріше, в якості правового режиму, коли реальна загроза охоронюваним законом суспільним інтересам фактично відсутня. В іншому випадку можна говорити про захист суспільних відносин.

Під час з'ясування змісту поняття «охорона» в контексті забезпечення прав людини О.Ф. Скакун доводить її нерозривний зв'язок із сукупністю заходів профілактичного спрямування щодо утворення правомірної поведінки, у той час як механізм захисту прав людини пов'язаний із застосуванням заходів, спрямованих на відновлення порушених прав неправомірними діями та застосуванням заходів відповідальності до правопорушників [4, с. 206].

Думку щодо розуміння правового захисту як інструменту, спрямованого на забезпечення недоторканності й непорушності суб'єктивних прав громадян, поділяє й В. Венедіктов, коли наголошує на реалізації

правового захисту шляхом застосування заходів примусового характеру, спрямованих на відновлення цих прав [5, с. 9].

Серед законодавчих актів, спрямованих на нормативне врегулювання охорони суспільних відносин у різних сферах публічного управління, слід згадати Закони України: «Про охорону праці» [6], «Про охоронну діяльність» [7], «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [8], «Про охорону навколишнього середовища» [9], «Про охорону дитинства» [10] і т.д. Викладене наочно демонструє, що законодавець при використанні терміна «охорона» має на увазі не лише заходи правового характеру, об'єктами охорони виступають не лише права громадян чи організацій. При цьому «охорона» розкривається як один із засобів забезпечення «захисту».

Аналіз вищевказаних наукових джерел та законодавчих актів свідчить про наявність різноманітних позицій із приводу співвідношення правових категорій «охорона» та «захист», у зв'язку із чим можемо сформулювати такі висновки:

- правові категорії «охорона» та «захист» слугують взаємообумовленими, але не тотожними поняттями;

- «охорона» представляється як правовий режим функціонування органів публічного управління та не пов'язана із втручанням в правомірну діяльність суб'єктів суспільних відносин, у той час як потреба в «захисті» виникає при загрозі порушення прав і законних інтересів учасників правовідносин та їх відновлення; відтак «захист права» ширший за «охорону права»;

- «захист права» відрізняється від «охорони права» специфікою суб'єкта, що його здійснює, захист прав і законних інтересів громадян виступає основною функцією держави.

Слід зазначити, що захисту прав людини приділяється достатня увага в теорії адміністративного права. Аналогічне значення питання щодо захисту прав поліцейських на відпочинок мають у правозастосовній практиці органів публічної влади. Отже, адміністративно-правовий захист права поліцейських на відпочинок має всі ознаки адміністративного права: імперативний характер правового регулювання та організаційного впливу; обов'язковим суб'єктом правовідносин (у більшості випадків) виступають державні органи, серед яких Національна поліція займає центральне місце; форми та процедури захисту права на відпочинок прописані в адміністративно-правових актах, що приймаються органами публічної влади.

Відтак адміністративно-правовий захист права поліцейських на відпочинок являє собою здійснювану у встановленому законом порядку правотворчу, правозастосовну та правозахисну діяльність органів державної влади, правоохоронних органів, громадських об'єднань, правозахисних організацій, а також працівників поліції, зумовлену наявністю юридичних фактів, пов'язаних із порушенням реалізації або заперечуванням суб'єктивного, охоронюваного законом права поліцейського на відпочинок, мета якої полягає у відновленні або підтвердженні цього права.

Таким чином, адміністративно-правовий захист права поліцейського на відпочинок може бути представлений у вузькому й широкому значенні.

У вузькому значенні адміністративно-правовий захист права поліцейського на відпочинок розкривається в якості сукупності нормативно-правових актів, що підлягають застосуванню виключно в разі порушення права на відпочинок, у тому числі діяльність уповно-

важених органів, спрямовану на усунення порушення, його припинення й відновлення порушеного права.

У широкому значенні зазначений вид захисту визначають як сукупність засобів, що забезпечують дотримання прав, свобод та законних інтересів працівників поліції як у процесі здійснення нормотворчості, так і в процесі реалізації правових норм.

У науці адміністративного права адміністративно-правовий захист права поліцейських на відпочинок з певними особливостями має похідний характер від «адміністративно-правового захисту соціальних прав людини», під яким слід розуміти сукупність застосовуваних у порядку, врегульованому нормами адміністративного права, засобів, спрямованих на здійснення уповноваженими на те органами (посадовими особами), а також особами та громадянами відповідних процесуальних дій (процедур) щодо припинення незаконного посягання на соціальні права громадян; ліквідацію будь-яких перешкод, що виникають при їх здійсненні; визнання або підтвердження, поновлення та примусове виконання прав, невиконаних або неналежним чином виконаних обов'язків з притягненням винної особи до відповідальності [11, с. 378]. Думається, що виокремлення особливостей адміністративно-правового захисту права поліцейських на відпочинок пов'язано з визначенням сукупності (системи) застосовуваних у порядку, врегульованому нормами адміністративного права, засобів, спрямованих на задоволення потреб поліцейських у реалізації їхнього права на відпочинок.

У контексті дотримання прав і свобод дитини Н. Коломєць розуміє дефініцію «правові засоби» як сукупності правових норм, явищ та дій, які в системній єдності під час реального використання сприяють захисту прав, свобод та законних інтересів дитини [12, с. 87]. Аналіз вищевказаного визначення нашою думкою про неможливість ототожнення способів захисту права з усіма діями уповноваженого суб'єкта, оскільки не всі вони виступають у ролі засобів захисту.

Із певною аналогією засоби адміністративно-правового захисту права поліцейських на відпочинок можуть бути представлені у вигляді сукупності нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання суспільних відносин у сфері захисту трудових прав поліцейських та забезпечених державними гарантіями.

Варто підкреслити, що Кодекс законів про працю та деякі інші законодавчі акти у сфері регулювання трудових відносин, умовно кажучи, делегували низку положень до Закону України «Про Національну поліцію» [13]. Так, відповідно до пункту 5 частини 10 статті 62 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський у повному обсязі користується гарантіями соці-

ального та правового захисту, передбаченими цим Законом та іншими актами законодавства. Думається, що дефініція «інші акти законодавства», поряд із КЗпП, серед іншого, включає й Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [14], згадування про який знаходимо в таких положеннях Закону «Про Національну поліцію»:

1) в органах (закладах, установах) поліції з метою захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів поліцейських відповідно до вимог законодавства можуть утворюватися професійні спілки. Обмеження прав професійних спілок поліцейських порівняно з іншими професійними спілками не допускається (частина 11 статті 62);

2) для захисту своїх прав та законних інтересів працівники поліції можуть утворювати професійні об'єднання та професійні спілки відповідно до Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (частина 1 статті 104) [13].

Висновки. Таким чином, під час з'ясування поняття та системи адміністративно-правового захисту права поліцейських на відпочинок слід враховувати ту обставину, що національна система трудового права врегульовує дві основні групи суспільних відносин: власне трудові відносини та тісно пов'язані з ними суміжні правовідносини, до числа яких входять: а) організаційно-управлінські; б) відносини у сфері працевлаштування; в) у сфері організації професійного навчання; г) щодо здійснення нагляду та контролю за охороною праці та дотриманням трудового законодавства.

Отже, суб'єкти адміністративно-правового захисту права поліцейських на відпочинок не відносяться безпосередньо до числа власне учасників службово-трудова відносин, а виступають у ролі наділених нормативно визначеною компетенцією суб'єктів, які мають право (а інколи й обов'язок) вступати у службово-трудова відносини, врегульовані нормами адміністративного та трудового законодавства.

Таким чином, до числа суб'єктів адміністративно-правового захисту права поліцейських на відпочинок відносяться:

- 1) працівник поліції, право на відпочинок якого порушено;
- 2) професійні спілки атестованих працівників поліції;
- 3) органи державної влади, наділені повноваженнями щодо здійснення контролю та нагляду за дотриманням трудового законодавства;
- 4) судові органи.

Перспективи подальших розвідок полягають у необхідності формування цілісного уявлення щодо системи нормативно-правового забезпечення порядку реалізації права поліцейських на відпочинок.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
3. Коломєць Н.В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. 352 с.
4. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник. Харьков : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.
5. Венедіктов В.С. Теоретичні питання соціальної політики держави в умовах ринкової економіки. Соціально-захисна діяльність держави в умовах ринкових відносин: матеріали наук.-практ. конф. (Чернігів, 31 трав. -2 черв. 2007 р.) / за ред. В.С. Венедіктова ; Укр. асоц. фахівців труд. права ; Черніг. держ. ін-т права соціальних технологій та праці. Чернігів, 2007.

6. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 49. Ст. 668.
7. Про охоронну діяльність : Закон України від 22.03.2012 № 4616-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 2. Ст. 8.
8. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04.03.1998 № 160/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1998. № 35. Ст. 236.
9. Про охорону навколишнього середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII). 1991. № 41. Ст. 546.
10. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 30. Ст. 142.
11. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник: У 2 т. Т. 1. Загальна частина / Редкол.: В.Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ : Юрид. думка, 2004. 584 с.
12. Коломоєць Н. Особливості та система засобів адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 1 (January). С. 86–90.
13. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580- VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
14. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397.

References

1. Konstytutsiya Ukrayiny : pryunyata 28 chervnya 1996 roku № 254к/96-VR [Constitution of Ukraine from June 28 1996, № 254к/96-VR]. (1996, June 28). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, pp. 141 [in Ukrainian].
2. Busel, V.T. (2005). *Velykyi tumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Kyiv: Perun [in Ukrainian].
3. Kolomoyets', N.V. (2019). *Administratyvno-pravovyy zakhyst prav dytyny v Ukrayini [Administrative and legal protection of children's rights in Ukraine]*. Kharkiv: Panov [in Ukrainian].
4. Skakun, O.F. (2000). *Teoryya hosudarstva y prava [Theory of the state and law]*. Khar'kov: Konsum [in Russian].
5. Venediktov, V.S. (2007). Teoretychni pytannya sotsial'noyi polityky derzhavy v umovakh rynkovoyi ekonomiky [Theoretical questions of the social policy of the state in the conditions of the market economy]. Proceedings from MIIM '12: *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Sotsial'no-zakhysna diyal'nist' derzhavy v umovakh rynkovykh vidnosyn»*. (pp. 8-11). Chernihiv: Chernih. derzh. in-t prava sotsial'nykh tekhnolohiy ta pratsi [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrayiny Pro okhoronu pratsi : pryynyaty 14 zhovtnya 1992 roku № 2694-XII [Law of Ukraine on labor protection from October 14 1992, № 2694-XII]. (1992, October 14). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 49, pp. 668 [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrayiny Pro okhoronnu diyal'nist' : pryynyaty 22 bereznya 2012 roku № 4616-VI [Law of Ukraine on security activities from March 22 2012, № 4616-VI]. (2012, March 22). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 2, pp. 8 [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrayiny Pro derzhavnu okhoronu orhaniv derzhavnoyi vlady Ukrayiny ta posadovykh osib : pryynyaty 04 bereznya 1998 roku № 160/98 [Law of Ukraine on state protection of state authorities of Ukraine from March 04 1998, № 160/98]. (1998, March 04). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 35, pp. 236 [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrayiny Pro okhoronu navkolyshn'oho seredovyscha : pryynyaty 25 chervnya 1991 roku № 1264-XII [Law of Ukraine on environmental protection from June 25 1991, № 1264-XII]. (1991, June 25). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 41, pp. 546 [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrayiny Pro okhoronu dytynstva : pryynyaty 26 kvitnya 2001 roku № 2402-III [Law of Ukraine on childhood protection from April 26 2001, № 2402-III]. (2001, April 26). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, pp. 142 [in Ukrainian].
11. Aver"yanov, V.B. (2004). *Administratyvne pravo Ukrayiny [Administrative law of Ukraine]*. (Vols. 1-2). Kyiv: Yuryd. Dumka [in Ukrainian].
12. Kolomoyets', N. (2019). *Osoblyvosti ta systema zasobiv administratyvno-pravovoho zakhystu prav dytyny v Ukrayini [Features and system of means of administrative and legal protection of children's rights in Ukraine]*. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, 1, 86-90 [in Ukrainian].
13. Zakon Ukrayiny Pro Natsional'nu politsiyu : pryynyaty 02 lypnya 2015 roku № 580- VIII [Law of Ukraine on the National police from July 02 2015, № 580- VIII]. (2015, July 02). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 40-41, pp. 379 [in Ukrainian].
14. Zakon Ukrayiny Pro profesiyini spilky, yikh prava ta harantiyi diyal'nosti : pryynyaty 15 veresnya 1999 roku № 1045-XIV [Law of Ukraine on trade unions, their rights and guarantees of activity from September 15 1999, № 1045-XIV]. (1999, September 15). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 45, pp. 397 [in Ukrainian].

Rozumiak Roman**THE CONCEPT AND SYSTEM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION
OF THE RIGHT OF POLICE OFFICERS TO REST**

The article is devoted to the theoretical and legal analysis of the concept and systematization of the administrative and legal protection of the right of police officers to rest. The system of administrative and legal relations in the field of protection of the right of policemen to rest is disclosed, which includes a legal mechanism aimed at regulating two main groups of social relations, namely: labor relations and managerial administrative legal relations. It has been established that the subjects of administrative and legal protection of the right to rest of police officers are: a police officer whose right to rest has been violated; professional unions of certified police officers; state authorities authorized to control and supervise compliance with labor legislation; judicial authorities. It was established that the national legal system regulates two main groups of social relations: actually, labor relations are governed by the norms of labor law and closely related to them are related administrative legal relations, which include: a) organizational and managerial; b) regarding supervision and control of labor protection and compliance with labor legislation. It has been proven that the subjects of the administrative-legal protection of the right of police officers to rest do not belong directly to the number, actually, of the participants in service-labor relations, but act in the role of subjects endowed with normatively defined competence, who have the right (and sometimes the duty) enter into official and labor relations regulated by the norms of administrative and labor legislation. The circle of subjects of administrative and legal protection of the right of police officers to rest has been determined, which include: a) a police officer whose right to rest has been violated; b) professional unions of certified police officers; c) state authorities empowered to control and supervise compliance with labor legislation; d) judicial authorities. The legal categories “protection” and “protection” were analyzed, in connection with which a conclusion was made that they are mutually dependent, but not identical.

Key words: legal protection, legal protection, police officer, subject of administrative legal relations, National Police, law enforcement agencies.

УДК 351.741
DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-4

Хозлу Іван Костянтинівч,
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2705-3968>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ НА ВОДІ

Стаття присвячена здійсненню теоретико-правового аналізу поняття адміністративно-правового статусу в адміністративно-правовій доктрині та виробленню авторського підходу щодо визначення поняття «адміністративно-правовий статус підрозділів поліції на воді». Автором наголошується, що адміністративно-правовий статус підрозділів поліції на воді є похідним від родового поняття «адміністративно-правовий статус» та загального поняття «правовий статус» як юридичних категорій. Зроблено висновок про те, що зміст поняття «адміністративно-правовий статус органу (підрозділу)» характеризує ряд особливостей, з урахуванням яких надано авторське визначення поняття «адміністративно-правовий статус підрозділів поліції на воді».

Ключові слова: поліція, підрозділи поліції на воді, статус, правовий статус, адміністративно-правовий статус.

Постановка проблеми. Ураховуючи євроінтеграційні процеси в Україні, організація ефективної діяльності Національної поліції України зумовила потребу в якнайшвидшому проведенні якісних реформ та утворенні нових структурних підрозділів у її складі. Зокрема, набуло особливої актуальності питання щодо забезпечення публічної безпеки і порядку підрозділами поліції не тільки на суші, але й на водному просторі та прилеглий береговій зоні. Саме тому у 2017 році було прийнято рішення про утворення у структурі Національної поліції нового підрозділу – Управління організації діяльності підрозділів поліції на воді та повітряної підтримки, яке у 2020 році було реформовано в Управління авіації та поліції на воді Національної поліції України. Не дивлячись на існування підрозділів поліції на воді вже протягом п'яти років, їхній адміністративно-правовий статус, на нашу думку, належним чином законодавчо не визначений, зокрема залишається не визначеною їхня організаційно-штатна побудова, завдання, функції, компетенція, які є одними із ключових елементів, що його характеризують.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема визначення адміністративно-правового статусу різних суб'єктів адміністративного права завжди привертала увагу науковців, в основу яких покладаються фундаментальні праці таких учених-адміністративістів, як В.Б. Авер'янов, Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, Т.О. Коломоець, Т.О. Мацелик та ін., роботи яких присвячені дослідженню суб'єктів адміністративного права. Питання адміністративно-правового статусу Національної поліції України та її підрозділів були предметом дослідження таких учених, як І.О. Волокітенко, Д.К. Катрич, А.Г. Нікуліної, Т.Я. Назар та ін. Зазначимо, що сьогодні питання діяльності поліції на воді в сучасній адміністративно-правовій науці є малодослідженими, фрагментарно вони розглянуті в роботах С.О. Кузніченка, С.О. Пилипенко, проте слід констатувати, що адміністративно-правий статус підрозділів поліції на воді в них не розглядався.

Ураховуючи неврегульованість адміністративно-правового статусу підрозділів поліції на воді, а також відсутність спеціальних наукових досліджень з цієї тематики, вважаємо його дослідження актуальним і своєчасним для сучасної адміністративно-правової науки.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є здійснення теоретико-правового аналізу поняття адміністративно-правового статусу в адміністративно-правовій доктрині та вироблення авторського підходу щодо визначення поняття «адміністративно-правовий статус підрозділів поліції на воді».

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі зазначається, що адміністративно-правовий статус – одна із центральних правових категорій, яка має теоретичне і практичне значення, зумовлене якістю показників, за якими розробляються висновки про рівень правової зрілості держави та суспільства [1, с. 525]. Значення будь-якого суб'єкта адміністративно-правових відносин, його роль та місце в системі органів публічного адміністрування (або в їх структурі) підкреслює його адміністративно-правовий статус, не виключенням є й підрозділи поліції на воді.

Досліджуючи поняття адміністративно-правового статусу підрозділів поліції на воді, слід зазначити, що воно є похідним від родового поняття «адміністративно-правовий статус» та загального поняття «правовий статус» як юридичних категорій.

Відомий вчений-адміністративіст В.Б. Авер'янов, розглядаючи правовий статус у широкому та вузькому розумінні, в основу його поняття вкладав компетенцію, тобто права і обов'язки, які слугують основним компонентом змісту правового статусу кожного органу, доповнюючи їх такими значущими елементами, як: завдання, функції, характер взаємозв'язків з іншими органами (як за «вертикаллю», так і за «горизонталлю»), місце в ієрархічній структурі органів виконавчої влади, порядок вирішення установчих і кадрових питань тощо [2, с. 247]. Наприклад, О.О. Бандурка в основі поняття «правовий статус органу державної влади» пропонує

розуміти сукупність його повноважень юридично-владного характеру, реалізація яких забезпечує виконання покладених на нього завдань [3, с. 23].

Багатогранність та повнота загального розуміння правового статусу в науковій літературі зумовили формування власних визначень та підходів до його елементного складу у юридичній науці, в якій сформовано родові поняття: кримінально-правовий статус, адміністративно-правовий статус, цивільно-правовий статус тощо.

Зазначимо, що в адміністративно-правовій доктрині склалися два підходи щодо розуміння поняття «адміністративно-правовий статус»: перший щодо його визначення для індивідуальних суб'єктів адміністративно-правових відносин, другий – щодо органів публічного адміністрування та їх структурних підрозділів, які різняться за змістом.

Так, вчені-адміністративісти, даючи узагальнене визначення поняттю «адміністративно-правовий статус» органу, визначають його як сукупність суб'єктивних прав та обов'язків, закріплених нормами адміністративного права за певним органом, і гарантуються державою [4, с. 198; 5, с. 58; 6, с. 64; 7, с. 64]. Однак дослідження, які присвячені окремим органам публічного адміністрування, в яких надаються видові поняття адміністративно-правового статусу (тобто його розуміння щодо конкретного органу), характеризуються плюралізмом думок, в основу яких покладено його узагальнене визначення. Розглянемо окремі з них, в яких надається визначення адміністративно-правовому статусу органів і підрозділів Національної поліції України як споріднених категорій в межах нашого предмету дослідження.

Так, наприклад, Д.К. Катрич пропонує під адміністративно-правовим статусом Національної поліції розуміти сукупність визначених нормативно-правовими актами України цілей, завдань, структурно-організаційних і компетенційних елементів, спрямованих на забезпечення прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку, а також надання в межах, визначених законом, послуг особам [8, с. 34].

О.Б. Мороз та К.М. Костовська, досліджуючи адміністративно-правовий статус підрозділів ювенальної превенції Національної поліції, пропонують визначати його як правове положення підрозділів в системі суспільно-правових відносин у сфері внутрішніх справ держави, яке визначається шляхом визначення змісту елементів адміністративно-правового статусу (цілі, завдання, функції, принципи діяльності підрозділів ювенальної превенції, їх повноваження, структура та підпорядкування) [9, с. 310].

Уточнюючи поняття адміністративно-правового статусу органів досудового розслідування Національної поліції України, А.Н. Нікуліна визначає його як комплексну категорію з чіткою структурою, яка регулює взаємовідносини органів досудового розслідування Національної поліції України між собою та іншими суб'єктами правоохоронної системи, встановлюючи місце кожного з них, принципи та характер взаємодії між ними шляхом законодавчого визначення й регулювання сукупності кореспондуючих прав та обов'язків, компетенцій і юридичної відповідальності, гарантій їх реалізації [10, с. 191–192].

Як бачимо, вчені-адміністративісти розглядають адміністративно-правовий статус конкретного органу (підрозділу) через призму структурних елементів, що його характеризують, узагальнюючи їх у певні блоки.

Превалюючою в адміністративно-правовій доктрині є позиція, відповідно до якої зазначені елементи адміністративно-правового статусу пропонуються об'єднувати в три блоки: 1) цільовий, який визначає норми про цілі, завдання і функції, принципи діяльності; 2) організаційно-структурний, який складається з правових приписів, що регламентують порядок утворення, реорганізацію, ліквідацію органу, його структуру, лінійну і функціональну підпорядкованість; 3) компетенційний (або компетенцію як сукупність владних повноважень і підвідомчості) [2, с. 255; 11, с. 255].

Однак існують й інші позиції, в яких розуміння елементів адміністративно-правового статусу органу є значно ширшим. Так, наприклад, А.А. Стародубцев пропонує розглядати адміністративно-правовий статус за такими блоками: а) цільовий; б) структурно-організаційний; в) функції та повноваження; г) функціональний; д) відповідальність [12, с. 86]. На нашу думку, дискусійною є позиція вченого щодо виокремлення двох різних блоків «функції та повноваження» та «функціональний», які по суті стосуються компетенції.

Із цього приводу вважаємо цілком правильною позицію Т.О. Мацелик, яка, досліджуючи суб'єктів адміністративного права, наголошує на тому, що «до питання визначення елементів структури адміністративно-правового статусу суб'єкта слід підходити зважено і не вдаватися до крайнощів. Занадто вузьке трактування структури правового статусу суб'єкта права не висвітлює зміст цього поняття у повному значенні, не дає змоги показати всі складові структури статусу суб'єкта у їх взаємодії та динаміці. Зокрема, віднесення до складу правового статусу суб'єкта лише прав та обов'язків без відповідальності суб'єктів нівелює поняття права особи як певних можливостей у тій чи іншій сфері. Включення ж до складу правового статусу суб'єкта занадто широкого переліку складових, що за своїм сутнісним змістом визначають інші категорії права, відмінні від правового статусу суб'єкта, призводить до розмивання поняття правового статусу суб'єкта права та його отожднювання з іншими поняттями, як правовідносини, норми права тощо» [13, с. 106].

Отже, узагальнюючи теоретико-правові розробки вчених щодо визначення адміністративно-правового статусу певного органу (підрозділу) та його змісту, зазначимо, що його характеризують такі особливості:

- 1) нормативна визначеність, переважно нормами адміністративного права;
- 2) визначення мети, завдань і функцій, властивих певному органу (підрозділу), які і відрізняють його серед інших органів публічного адміністрування або інших підрозділів в межах конкретного органу;
- 3) наявність структурно-організаційної побудови, яка дозволяє ефективно реалізовувати мету, завдання та функції діяльності органу (підрозділу);
- 4) наділення компетенцією, тобто сукупністю специфічних прав та обов'язків, що властиві саме певному органу (підрозділу), які він реалізує у визначених сферах та адміністративно-правових відносинах.

Зазначене повною мірою стосується і адміністративно-правового статусу підрозділів поліції на воді, однак слід констатувати, що нормативна визначеність його статусу сьогодні не завершена через відсутність спеціалізованого нормативно-правового акта, який би визначив організаційно-правові засади діяльності зазначеного підрозділу Національної поліції України. Так само не конкретизовано мету його діяльності, а також не систематизовано специфічні завдання та функції під-

розділів поліції на воді, перелік їх повноважень. Безумовно, що визначені загальні засади діяльності поліції, визначені в Законі України «Про Національну поліцію», розповсюджуються і на підрозділи поліції на воді, однак вони не відображають специфіки їхньої діяльності, яка полягає у:

1) виявленні, припиненні та документуванні правопорушень у сфері порушення правил охорони вод, водного фонду, водного транспорту, охорони навколишнього природного середовища, а також інших правопорушень, що вчиняються на водних об'єктах та об'єктах інфраструктури водного транспорту, корупційних проявів у сферах рибного, водного господарств і природо-заповідного фонду, незаконного проникнення в Україну водним транспортом злочинців та нелегальних мігрантів, транзитного переміщення наркотичних засобів, зброї, вибухівки тощо;

2) здійсненні, у межах повноважень, передбачених законом нагляду (контролю) у галузі охорони, використання та відтворення водних біоресурсів у виключній (морській) економічній зоні України, територіальному морі, внутрішніх водоймах України;

3) здійсненні контролю в межах компетенції за дотриманням правил для малих, спортивних суден і водних мотоциклів та використання засобів для розваг на воді;

4) проведенні перевірок суднових документів, міжнародних посвідчень на право управління прогулянковим судном та посвідчень судноводія малого судна або водного мотоцикла, а також документів, що надають право управління прогулянковим судном, малим судном, водним мотоциклом, виданих до набрання чинності цим Законом, зупиняє такі судна для здійснення такої перевірки;

5) забезпеченні публічної безпеки й порядку в морських і річкових портах, місцях масового відпочинку людей на водних об'єктах, на пляжах, під час проведення масових заходів (мирних зібрань, культурно-видовищних і публічних релігійних заходів) та спортивних змагань;

6) забезпеченні, у межах компетенції, публічної безпеки та порядку, безпеки судноплавства в місцях перебування та на маршрутах руху посадкових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона;

7) реалізації заходів із запобігання нещасним випадкам, пов'язаним із утопленням і рятуванням людей, пошуком осіб, які зникли на водних об'єктах;

8) забезпеченні публічної безпеки і порядку в місцях зараження отруйними речовинами та іншими речовинами, що становлять небезпеку для життя або здоров'я людей та навколишнього середовища, а також у місцях, де усунуті їх наслідки;

9) реалізації заходів переконання, зокрема проведення профілактично-роз'яснювальної роботи серед населення в частині роз'яснення законів, інших нормативних актів щодо безпеки судноплавства, охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, правил поведінки на воді тощо;

10) взаємодії з іншими підрозділами Національної поліції в частині реалізації повноважень підрозділів поліції на воді, а також іншими органами публічного адміністрування, недержавними організаціями, що реалізують заходи щодо підвищення безпеки на водних об'єктах, об'єктах інфраструктури водного транспорту, екології, захисту об'єктів тваринного і рослинного світу, а також з Асоціацією Міжнародного поліцейського співробітництва на воді Aquapol.

Наразі частково ці питання знайшли своє закріплення в Законі України «Про внутрішній водний транспорт», в якому Національну поліцію визначено суб'єктом державного регулювання у сфері внутрішнього водного транспорту в межах наданих повноважень [14], а також в Положенні про Управління авіації та поліції на воді Національної поліції України, в якому визначено завдання, функції та права центрального органу управління зазначеними підрозділами [15].

Не дивлячись на створення на рівні центрального органу управління поліцією окремого структурного підрозділу – Управління авіації та поліції на воді Національної поліції України, у структурі територіальних органів Національної поліції його представництва не знайшли належного організаційно-штатного визначення.

Сьогодні на рівні територіальних підрозділів Національної поліції України функціонують 11 підрозділів поліції на воді, проте всі вони є різними за організаційно-штатною побудовою, підпорядкованістю та навіть назвою. Так, лише в м. Києві функціонує окремий відділ поліції в річковому порту Київ Головного управління Національної поліції у м. Києві, в інших 10 регіонах вони представлені переважно секторами (наприклад, сектор водної поліції Дніпровського районного управління поліції ГУНП в Дніпропетровській області, сектор поліцейської діяльності на воді (м. Запоріжжя) у структурі Запорізького РУП ГУНП в Запорізькій області тощо) у структурі відділів, відділень головних управлінь в областях. Ще більш недоцільним, на нашу думку, виглядає функціонування підрозділів водної поліції у структурі Управлінь патрульної поліції в Дніпропетровській області.

Як бачимо, територіальні підрозділи поліції на воді представлені розрізнено і з неоднорідною організаційно-штатною побудовою та чисельністю, що, враховуючи масштабність водних об'єктів України та об'єктів, які належать до сфери обслуговування зазначених підрозділів, породжують проблемні питання ефективності виконання покладених на підрозділи водної поліції завдань. На нашу думку, це зумовлює вжиття невідкладних управлінських рішень щодо вдосконалення структурно-організаційної побудови зазначених підрозділів.

Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що специфічність діяльності підрозділів поліції на воді в порівнянні з іншими структурними підрозділами Національної поліції України дозволяє говорити про особливість їх адміністративно-правового статусу як окремого суб'єкта адміністративно-правових відносин, що складаються в процесі реалізації ними поліцейської діяльності.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне адміністративно-правовий статус підрозділів поліції на воді визначити як врегульоване нормами адміністративного права його правове положення в системі органів і підрозділів Національної поліції України, що характеризується закріпленою за ними компетенцією (що розкривається через специфічні права і обов'язки), здійснення якої забезпечує досягнення мети, виконання завдань та реалізацію функцій, що на них покладуються.

Перспективи подальших розвідок полягають у необхідності формування цілісного системного уявлення щодо елементів, які характеризують адміністративно-правовий статус підрозділів поліції на воді та виробленні пропозицій щодо їх нормативного визначення.

Список використаних джерел

1. Курило С.Л. Адміністративно-правовий статус органів внутрішніх справ як суб'єкта взаємодії з органами місцевої влади з питань забезпечення громадської безпеки та громадського порядку. *Форум права*. 2012. № 1. С. 523–526.
2. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ : Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.
3. Бандурка О.О. Державна податкова служба в Україні: система, правовий статус, модернізація. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. Справ. 2004. 234 с.
4. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник у 2 т. / Авер'янов В.Б., Андрійко О.Ф., Голосніченко І.П. та ін. Київ : Юридична думка, 2004. Т. 1. (Загальна частина). 2004. 584 с.
5. Адміністративне право України : підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гарашчук, О.В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю.П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
6. Коломоець Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
7. Федевич О.М. Адміністративно-правовий статус Державного агентства України з управління зоною відчуження : дис. ... к.ю.н. : 12.00.07 ; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2012. 226 с.
8. Катрич Д.К. Адміністративно-правовий статус Національної поліції України: поняття і зміст. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Право». 2016. Випуск. 36. Том 2. С. 31–35.
9. Мороз О.Б., Костовська К.М. Адміністративно-правовий статус підрозділів ювенальної превенції національної поліції як суб'єктів профілактики правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія «Право». 2022. Випуск 69. С. 304–310.
10. Нікуліна А.Н. Адміністративно-правовий статус органів досудового розслідування Національної поліції України : дис. ... докт. філософ. наук : 081 ; Сумський державний університет. Суми, 2017. 241 с.
11. Безпалова О.І., Горбач Д.О. Поняття та структура адміністративно-правового статусу Національної гвардії України. *Форум права*. 2017. № 5. С. 31–38.
12. Стародубцев А.А. Організаційно-правові питання діяльності інспекції особового складу щодо зміцнення законності і дисципліни в органах внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Університет внутрішніх справ. Харків, 1999. 185 с.
13. Мацелик Т.О. Суб'єкти адміністративного права : монографія. Ірпінь : Видавництво Національного університету державної податкової служби України, 2013. 342 с.
14. Про внутрішній водний транспорт : Закон України від 03 грудня 2020 року № 1054-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2021. № 4. Ст. 201.
15. Про затвердження Положення про Управління авіації та поліції на воді Національної поліції України : Наказ Національної поліції України від 08 жовтня 2022 № 795.

References

1. Kurylo, S.L. (2012). Administratyvno-pravovyi status orhaniv vnutrishnikh sprav yak subiekta vzaemodii z orhanamy mistsevoi vlady z pytan zabezpechennia hromadskoi bezpeky ta hromadskoho poriadku [Administrative and legal status of internal affairs bodies as a subject of interaction with local authorities on issues of ensuring public safety and public order]. *Forum prava – Law Forum*, 1, 523–526. [in Ukrainian].
2. Averianov, V.B. (Eds.). (2002). *Vykonavcha vlada i administratyvne pravo* [Executive power and administrative law]. Kyiv: Vydavnychi Dim «In-Yure» [in Ukrainian].
3. Bandurka, O.O. (2004). *Derzhavna podatkovna sluzhba v Ukraini: sistema, pravovyi status, modernizatsiia* [State tax service in Ukraine: system, legal status, modernization]. Kh.: Vyd-vo Nats. un-tu vnutr. Sprav. [in Ukrainian].
4. Averianov V.B., Andriiko O.F., Holosnichenko I.P. (2004). *Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichni kurs* [Administrative law of Ukraine. Academic course]. (Vols. 1-2). Kyiv : Yurydychna dumka [in Ukrainian].
5. Bytiak, Yu.P., Harashchuk, V.M., Diachenko, O.V. (2007). *Administratyvne pravo Ukrainy* [Administrative law of Ukraine]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
6. Kolomoiets, T.O. (2011). *Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichni kurs* [Administrative law of Ukraine. Academic course]. Kyiv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].
7. Fedevych, O. M. (2012). *Administratyvno-pravovyi status Derzhavnoho ahentstva Ukrainy z upravlinnia zonoiu vidchuzhennia* [Administrative and legal status of the State Agency of Ukraine for the management of the exclusion zone]. Candidate's thesis. Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
8. Katrych, D.K. (2016). *Administratyvno-pravovyi status Natsionalnoi politsii Ukrainy: poniattia i zmist* [Administrative legal status of the National Police of Ukraine: concept and content]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia «Pravo» – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series "Right"*, 2, 31-35 [in Ukrainian].
9. Moroz, O.B. & Kostovska, K.M. (2022). *Administratyvno-pravovyi status pidrozdiliv yuvenalnoi prevensii natsionalnoi politsii yak subiektiv profilaktyky pravoporushen* [Administrative and legal status of juvenile prevention units of the National Police as subjects of crime prevention]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriia «Pravo» – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Right"*, 69, 304-310 [in Ukrainian].
10. Nikulina, A.N. (2017). *Administratyvno-pravovyi status orhaniv dosudovoho rozsliduvannia Natsionalnoi politsii Ukrainy* [Administrative and legal status of pre-trial investigation bodies of the National Police of Ukraine]. Candidate's thesis. Sumy: Sumskiy derzhavnyi universytet [in Ukrainian].
11. Bezpalova, O. I. & Horbach, D. O. (2017). *Poniattia ta struktura administratyvno-pravovoho statusu Natsionalnoi hvardii Ukrainy* [The concept and structure of the administrative and legal status of the National Guard of Ukraine]. *Forum prava – Law forum*, 5, 31–38 [in Ukrainian].

12. Starodubtsev, A. A. (1999). Orhanizatsiino-pravovi pytannia diialnosti inspektsii osobovoho skladu shchodo zmitsnennia zakonnosti i dystsypliny v orhanakh vnutrishnikh sprav [Organizational and legal issues of the activities of the inspection of personnel to strengthen the rule of law and discipline in the internal affairs bodies]: Candidate's thesis. Kharkiv: Universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

13. Matselyk, T.O. (2013). Subiekty administratyvnoho prava [Subjects of administrative law]. Iripin: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy [in Ukrainian].

14. Zakon Ukrainy Pro vnutrishnii vodnyi transport : vid 03 hrudnia 2020 roku № 1054-IX [Law of Ukraine about inland water transport from December 4 2020, № 1054-IX]. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine, 4, p 201 [in Ukrainian].

15. Nakaz Natsionalnoi politsii Ukrainy Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Upravlinnia aviatsii ta politsii na vodi Natsionalnoi politsii Ukrainy : vid 08 zhovtnia 2022 № 795. [Order of the National Police of Ukraine on approval of the Regulations on the Department of Aviation and Water Police of the National Police of Ukraine from October 8 2022 № 795]. [in Ukrainian].

Khozlu Ivan,

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2705-3968>

ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS DISTRIBUTED BY WATER POLICE

This article is devoted to the study of the concept of the administrative and legal status of police units on the water. It is proved that the administrative and legal status of water police units is derived from the generic concept of "administrative and legal status" and the general concept of "legal status" as legal categories. The content of the administrative-legal status of the public administration body is characterized and its features are defined, which include: normative certainty mainly by the norms of administrative law; determination of the goals, tasks and functions inherent in a particular body (division), distinguishing it from other public administration bodies or other divisions within a particular body; the presence of a structural and organizational structure that allows you to effectively implement the goals, objectives and functions of the body (unit); endowment with competence, that is, a set of specific rights and obligations inherent in a particular body (division), which it implements in certain areas and administrative-legal relations. The issue of the peculiarities of the administrative and legal status of police units on the water as a separate subject of administrative and legal relations that develop in the process of implementing their police activities has been clarified. The structural and organizational structure of the territorial police units on the water is analyzed. It is concluded that the need to make managerial decisions to improve the structural and organizational construction of these units. The necessity of adopting a specialized regulatory legal act aimed at determining the organizational and legal foundations of the activities of police units on the water, as well as the purpose of its activities, specific tasks and functions, and a list of their powers is emphasized.

It is proposed to determine the administrative-legal status of police units on the water to determine how its legal position in the system of bodies and units of the National Police of Ukraine is regulated by the norms of administrative law, characterized by the competence assigned to them (disclosed through specific rights and obligations), the implementation of which ensures the achievement of the goal, the fulfillment of tasks and implementation of the functions assigned to them.

Key words: police, police units in the water, status, legal status, administrative and legal status.

УДК 351.741
DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-5

Шевченко Тихін Віталійович,

кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0366-7217>

ВИЗНАЧЕННЯ ВИМОГ ДО «ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЛІХТАРЯ» ЯК ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЗАСОБУ ОСВІТЛЕННЯ

У статті висвітлені проблемні питання використання засобів освітлення поліцейськими, окреслений сучасний стан проблемного питання та ступінь вивченості проблеми. Опрацьований сучасний стан вітчизняної науки з даного питання, визначений ступінь впливу необхідності підбору відповідних засобів освітлення на стан забезпечення особистої безпеки поліцейських України та стан їхніх службових показників, опубліковані дані досліджень, що були проведені серед поліцейських різних підрозділів та служб, окреслені та визначені критерії та сформовані вимоги, яким повинен відповідати службовий ліхтар для підрозділів Національної поліції України.

Ключові слова: поліцейський ліхтар, Поліція, особиста безпека, екстремальна ситуація, освітлення.

Постановка проблеми. Стаття 12 закону України «Про Національну поліцію» закріплює принцип безперервності діяльності Національної поліції, тобто вимагає безперервне та цілодобове виконання своїх завдань [1]. Таким чином, на законодавчому рівні закріплено обов'язок несення служби поліцейськими у нічний час.

Звертаючись до статистики світлового дня за 2021 рік на прикладі м. Києва, можливо зробити висновок, що поліцейські несуть майже 50% своєї служби в нічний час [2].

Звертаючись до нормативної бази, що регламентує діяльність Національної поліції, слід зазначити, що ліхтар, як засіб забезпечення виконання покладених поліцією обов'язків, не передбачений у наказі НПУ, МВС та інших нормативних документах, що регламентують діяльність Національної поліції, [3; 4; 5; 6]. Варто зазначити, що тактичний ліхтарик «5.11» TRT R5, який видається патрульним поліцейським, не є інвентарним майном [5; 6], що також підтверджується у рішенні суду [7], а також є лише тактичним ліхтарем, що визначається фірмою-виробником [8], однак задовольняє потреби

поліцейських лише частково. Інші ж підрозділи поліції не забезпечені ліхтарями взагалі.

У 2021 році у ХНУВС було проведено експертне опитування серед поліцейських з приводу використання ними засобів освітлення в умовах недостатньої освітленості.

Опитування показало, що більше ніж **68%** поліцейським не забезпечені службовими ліхтарями та вимушені вирішувати питання несення служби в умовах недостатньої освітленості самостійно. Також слід зазначити, що за результатами опитування **97%** поліцейських купували ліхтар самостійно за власні кошти, що є дуже невтішним показником. У свою чергу, основним критерієм для придбання ліхтаря була його ціна.

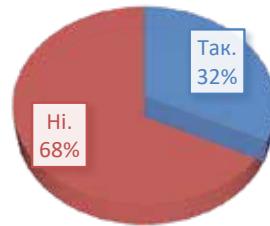
Безперечно, необхідність використовувати засоби освітлення у темну пору доби або у обстановці недостатньої освітленості не викликає сумнівів. Однак у зв'язку з тим, що ліхтар, як засіб забезпечення виконання покладених на поліцію обов'язків, відсутній у однострої, поліцейські не мають навичок з його вибору та користування. Відповідні питання також відсутні у системі професійної підготовки поліції. За результата-

Таблиця 1

Статистика світлового дня у м. Києві за 2021 рік [2]

День або ніч	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень	Середнє
Найдовша ніч	15:52	14:39	12:59	11:01	09:12	07:50	08:42	10:27	12:19	14:13	15:38	15:59	12:24
Найкоротша ніч	14:43	13:03	11:05	09:16	07:51	07:32	07:38	08:45	10:31	12:23	14:16	15:40	11:04
Середня тривалість ночі	15:22	13:52	12:02	10:07	08:28	07:37	08:05	09:34	11:25	13:19	15:01	15:54	11:44
Найдовший день	09:16	10:56	12:54	14:43	16:08	16:27	16:21	15:14	13:28	11:36	09:43	08:19	12:55
Найкоротший день	08:07	09:20	11:00	12:58	14:47	16:09	15:17	13:32	11:40	09:46	08:21	08:00	11:35
Середня тривалість дня	08:37	10:07	11:57	13:52	15:31	16:22	15:54	14:25	12:34	10:40	08:59	08:05	12:15

ЧИ ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ВИ СЛУЖБОВИМ ЛІХТАРЕМ?

Діаграма 1. Забезпечення поліцейських службовим ліхтарем

ЧИ ПРОХОДИЛИ ВИ НАВЧАННЯ З ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВОГО ЛІХТАРЯ?

Діаграма 2. Стан освітлення питання використання службового ліхтаря у підрозділах поліції

ми опитування встановлено, що лише **3%** поліцейських проходили навчання з тактики використання службового ліхтаря під час підготовки до несення служби, та **10%** вивчали це питання самостійно після того, як зіткнулися з труднощами з використанням засобів освітлення під час несення служби.

Слід зазначити, що ті **3%**, що проходили відповідне навчання, проходять або проходили службу в підрозділах спеціального призначення Національної поліції, що, у свою чергу, лише підкреслює актуальність піднятого питання.

Отже, враховуючи той факт, що майже **50%** робочого часу поліцейські несуть службу в обстановці недостатньої освітленості, відсутність службового ліхтаря серед однострою та відсутність вмінь та навичок з використання ліхтаря у службовій діяльності ставлять особисту безпеку поліцейського під значну загрозу та зменшують ефективність та результативність поліцейського, а в деяких випадках взагалі зводять ефективність поліцейських до мінімуму та створюють безпосередню загрозу життю та здоров'ю поліцейського.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Варто зазначити, що питання забезпечення особистої безпеки поліцейських під час несення служби, у тому числі в умовах недостатньої освітленості, вивчали науковці різних сфер, зокрема: педагогічної (В. Горяйнов, М. Корольчук, С. Кубіцький, Є. Левін, В. Лефтеров, О. Федоренко, Г. Яворська); психологічної (О. Охременко, О. Тімченко, М. Чуносів, О. Складар; юридичної М. Ануфрієв, О. Бандурка, О. Джафарова, Д. Денисюк, С. Шатрава, І. Власенко, О. Тюрло). Однак слід зауважити, що саме питанню забезпечення поліцейських засобами освітлення, що відповідають їхнім службовим обов'язкам, приділено критично мало уваги.

Так, наприклад, у збірнику методичних рекомендацій «Основи професійної підготовки поліцейських» О. Тюрло визначає, що поліцейські повинні бути озброєні ліхтарями, та визначає службові ситуації, коли вони можуть бути використані, однак способи, методи, тактика застосування або вимоги до поліцейського ліхтаря у даних методичних рекомендаціях не висвітлюються [9].

Метою статті є формулювання вимог до поліцейського ліхтаря з метою його подальшого впровадження в практичні підрозділи НПУ, підвищення мобільності та ергономічності при використанні службового ліхтаря, визначення його технічних характеристик та забезпечення особистої безпеки особового складу Національної поліції України при використанні службового ліхтаря в умовах недостатньої освітленості.

Виклад основного матеріалу. Формування вимог до ліхтаря поліцейських України потрібно розглядати виключно через призму особливостей несення служби поліцейськими України.

Протягом 2021 року у Харківському національному університеті внутрішніх справ було проведений аналіз службових ситуацій, де поліцейським потрібно було застосовувати ліхтарі або інші засоби освітлення. У даній роботі ми пропонуємо розглянути це питання на прикладі патрульної поліції як підрозділу, який перший стикається з криміногенними факторами та найбільш вразливий до екстремальних ситуацій з невідомим рівнем ризику.

Розглянемо найбільш поширені обставини, в яких виникає необхідність використання ліхтаря:

- 1) заповнення протоколів, бланків, документів під час несення служби, в усі пори року;
- 2) для проведення поверхневої перевірки осіб або поверхневого огляду в умовах недостатньої освітленості;
- 3) для перевірки документів у осіб;
- 4) для огляду транспортного засобів;
- 5) під час входу в приміщення без наявності освітлення та підвальні приміщення;
- 6) для розшуку осіб, які зникли безвісти або переходять від органів досудового розслідування;
- 7) під час пішого патруля для освітлення місцевості;
- 8) під час надання першої домедичної допомоги;
- 9) для огляду будинків, споруд жилих та нежилых приміщень;
- 10) під час переслідування осіб, які намагаються втекти;
- 11) для засліплення агресивної особи;

12) у випадку необхідності застосування вогнепальної зброї.

Під час експертного опитування поліцейським було запропоновано обрати твердження, які вони вважають істинними серед наданого переліку. За результатами експертного опитування, що було проведено серед більш ніж 100 патрульних поліцейських, були виявлені такі недоліки ліхтарів, що використовують поліцейський:

1. Найбільшим недоліком (**48.8% серед усіх відповідей**), який визначали патрульні поліцейські, є те, що ліхтар неможливо використовувати ніяк, крім утримання у руці. Цей фактор значно впливає на ефективність роботи та на забезпечення особистої безпеки поліцейських.

2. Другим критерієм (**32,6%**) стало те, що ліхтар дуже швидко сідає. Із часом, під впливом неминучого зносу акумуляторних батарей, ліхтарі працюють не більше, ніж 1-2 години.

3. Третім критерієм (**27,9%**) стало те, що ліхтар незручно переносити. Поясний чохол не є зручним. Поясна система навантажена різним спорядженням, ліхтар починає заважати. Також при посадці в автомобіль він постійно заважає. Через свої габарити ліхтар постійно випадає з кишень.

4. Четвертим фактором незручності (**20,9%**), що доповнює другий, є те, що ліхтар складно заряджати під час несення служби. Ліхтарі мають свої, власні, унікальні роз'єми та зарядні пристрої. Також ліхтарі використовують специфічні батареї та акумулятори, які складно або дорого замінити.

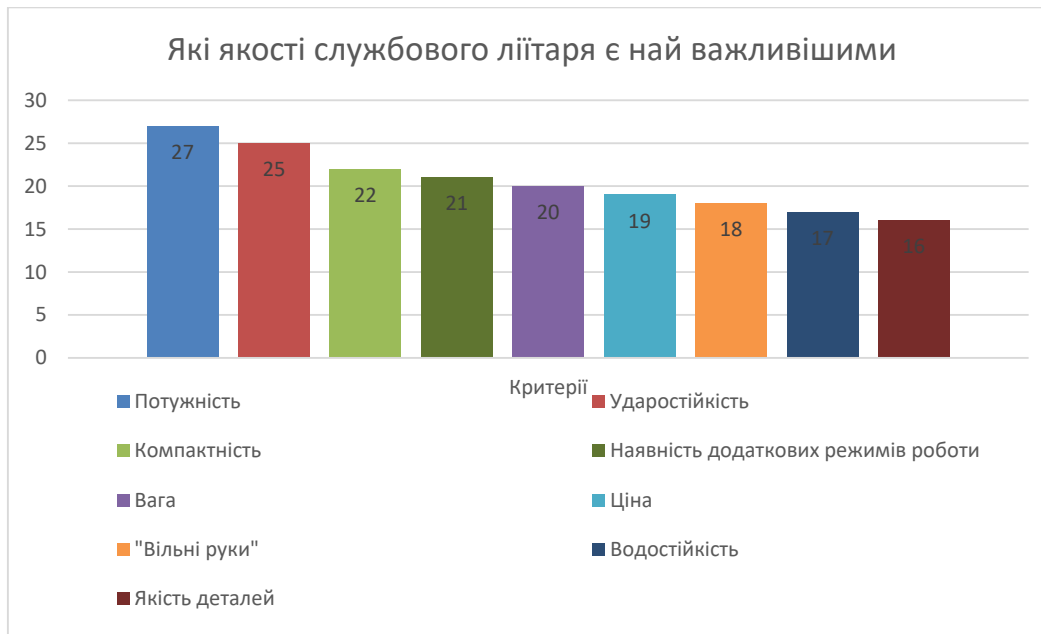
5. Також слід зазначити, що лише **4,6%** з опитаних поліцейських відповіли, що у них складнощів при використанні ліхтаря не виникло.

Поліцейським також ставились питання щодо критеріїв ліхтаря, які вони вважали б за найбільш та найменш важливі при виборі службового ліхтаря.

За результати опитування поліцейські визначили, що найбільш важливим показником є **потужність та стійкість до ударів** ліхтаря, а найменшими – **стійкість до вологи та якість деталей**, з яких виготовлений ліхтар.

Діаграма 3. Результати опитування з недоліків використовуваних ліхтарів

Діаграма 4. Результати опитування з важливості якостей службового ліхтаря

Розглядаючи застосування ліхтаря поліцейськими крізь призму особливостей несення служби, можна зробити висновок, що робота в темну пору доби, наприклад зупинка транспортного засобу, перевірка документів або інші ситуації, нерідко вимагають задіяння обох рук поліцейського. Утримання ліхтаря в одній із рук зменшує ефективність роботи поліцейського, стає некомфортним та незручним, а також зменшує загальну ефективність поліцейського, а ліхтарі, які використовують поліцейські зарубіжних країн, навіть при малій габаритності та вазі мають великий функціональний набір та дозволяють користуватися обома руками під час несення служби в умовах поганої освітленості, що дає можливість швидко реагувати на екстремальні ситуації, які можуть загрожувати життю та здоров'ю поліцейського та інших осіб, та значно зменшити травматизм працівників практичних підрозділів НПУ, а відповідно – витрати держави на лікування та відновлення поліцейського. Із цього слідує, що така мала річ з екіпірування поліцейського могла б вирішити багато питань та незручностей, які виникають під час виконання покладених завдань.

Висновки. Розглядаючи ліхтарі, які стоять на озброєнні поліцейських різних країн світу, ми зробили висновки з урахуванням специфіки несення служби поліцейськими в Україні, особливостей вітчизняного законодавства, ментальності населення, а також інших факторів, що впливають на несення служби та забезпечення особистої безпеки поліцейського в тому числі і в екстремальних умовах.

На підставі проведеного аналізу були встановлені такі вимоги до поліцейського ліхтаря в Україні:

1. Поліцейський ліхтар повинен мати потужний промінь та прийнятний кут, за допомогою чого повинна досягатися ефективність освітлення.

2. Поліцейський ліхтар повинен витримувати удари та бути стійким до падінь, що неминучі під час виконання завдань поліцейськими.

3. Розміри, вага та габарити ліхтаря не повинні заважати роботі поліцейського.

4. Поліцейський ліхтар повинен мати можливість бути закріпленим на однострої поліцейського, а також на інших поверхнях за допомогою, наприклад, магнітів або іншим чином.

5. Поліцейський ліхтар повинен відповідати захисту від вологи та пилу, оскільки поліцейські виконують службові завдання 24 години на добу в усі пори року та у будь-яку погоду, без виключень.

6. Із метою вирішення базових завдань поліції ліхтар повинен мати різні режими роботи та декілька ламп, що виконують такі функції:

1) променеве світло буде доцільно використовувати під час вогневого контакту, пошуку зниклих безвісти осіб в умовах недостатньої освітленості, огляду транспортних засобів, території, споруд та приміщень;

2) розсіювальне світло буде доцільніше використовувати під час заповнення або оформлення документів та під час перевірки документів в умовах недостатньої освітленості.

3) світло стробоскопа – це яскравий повторювальний світловий імпульс, який порушує дезорієнтацію правопорушника, порушує його прямий і периферійний зір, викликає короткостроковий страх та збільшує час на адаптацію до ситуації та відновлення нічного зору правопорушника.

7. Спосіб та місце розміщення кнопки (вмикання-вимикання) на ліхтарі, виходячи з призначення ліхтаря. Поліцейських повинен мати змогу увімкнути одразу той режим роботи, який йому необхідний.

8. Стійкість до низьких температур є одним із важливих критеріїв. Поліцейський ліхтар повинен використовувати такі елементи живлення, що мають стійкість до низьких температур, а в разі неможливості встановлення таких – роздільний батарейний блок, що відокремлюється від ліхтаря.

9. Поліцейський ліхтар повинен мати доступний спосіб заряджання та використовувати поширений форм-фактор батарейок чи акумуляторів.

Формування вимог до поліцейського ліхтаря для підрозділів Національної поліції України – це важ-

ливий крок до вирішення питання забезпечення поліцейських ефективними засобами освітлення, що, у свою чергу, значно впливатиме на ефективність роботи та виконання покладених завдань, стане важливим способом забезпечення особистої безпеки поліцейських у тому числі і в екстремальних умовах.

Рекомендації для подальших досліджень. Вважаємо за необхідне визначити подальші напрямки досліджень:

1) формування вимог до поліцейських ліхтарів із застосуванням диференційованого підходу та урахуванням специфіки служб та підрозділів за такими напрямками, як, наприклад, «ліхтар патрульного поліцейського», «ліхтар слідчого», «ліхтар КОРДу» та ін.;

2) визначення різниці між термінами «тактичний ліхтар» та «поліцейський ліхтар», а також відмежування вимог до поліцейських ліхтарів від їх військових аналогів;

3) формування технічного завдання для виготовлення відповідних зразків поліцейських ліхтарів.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 26.08.2016).
2. Інформація про сонце в Києві, Україна. URL: <https://ua.365.wiki/world/ukraine/kyiv/sun/> (дата звернення: 25.08.2022).
3. Про затвердження «Правил носіння однострою поліцейських» : Наказ МВС України від 19.08.2017 № 718. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1122-17> (дата звернення: 27.09.2022).
4. Про однострій поліцейських : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2015 № 823. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2015-%D0%BF> (дата звернення: 27.09.2022).
5. Про затвердження «Норм належності однострою поліцейських (у мирний час)» : Наказ МВС України від 22.06.2016 № 530. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1004-16> (дата звернення: 27.09.2022).
6. Про затвердження «Порядку забезпечення поліцейських одностроєм (у мирний час)» : Наказ МВС України від 12.09.2017 № 772. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1224-17> (дата звернення: 27.09.2022).
7. Рішення № 74195415, 21.05.2018, Волинський окружний адміністративний суд. Система YouControl – онлайн-сервіс перевірки компаній. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/74195415/>. – (дата звернення: 22.09.2022).
8. Ліхтар тактичний «5.11 Tactical TPT R5 NiMH» Multi. UNIFENDER. URL: <https://unifender.com.ua/ua/likhtar-taktichniy-perezaryadzhaetsya-511-tactical-tpt-r5-nimh-multi.html> (дата звернення: 27.09.2022).
9. Основи професійної підготовки поліцейських : збірник метод. рекомендацій / Тьорло О.І., Синенький В.М., Йосипів Ю.Р. та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 297 с.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro natsional'nu Politsiyu» [Law of Ukraine «On the National Police»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> [in Ukrainian]
2. Information about the sun in Kyiv, Ukraine – 365.wiki. (b. d.). The largest cities of Ukraine – Retrieved from: [365.wiki. https://ua.365.wiki/world/ukraine/kyiv/sun/](https://ua.365.wiki/world/ukraine/kyiv/sun/) [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennya «Pravyl nosinnya odnostroyu politseys'kykh» : Nakaz MVS Ukrainy vid 19.08.2017 № 718 [On the approval of the Rules for wearing police uniforms, Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 08.19.2017 No. 718] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1122-17> [in Ukrainian].
4. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.09.2015 № 823 «Pro odnostriy politseys'kykh» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 30.09.2015 No. 823 «On the uniform of police officers»] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2015-%D0%BF> [in Ukrainian].
5. Nakaz MVS Ukrainy vid 22.06.2016 № 530 «Pro zatverdzhennya «Norm nalezhnosti odnostroyu politseys'kykh (u myrnyy chas)» [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 22.06.2016 No. 530 «On the approval of the "Norms for appropriate police uniforms (in peacetime)»] n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1004-16> [in Ukrainian].
6. Nakaz MVS Ukrainy vid 12.09.2017 № 772 pro zatverdzhennya «Poryadku zabezpechennya politseys'kykh odnostroyem (u myrnyy chas)» [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated September 12, 2017 No. 772 On the approval of the «Procedure for ensuring police uniforms (in peacetime)»] zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1224-17> [in Ukrainian].
7. M. Kondyuk v. Department of Patrol Police of the National Police of Ukraine, Volyn District Administrative Court, May 21, 2018, 803/442/18, 74195415 <https://youcontrol.com.ua/> Retrieved from: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/74195415/> [in Ukrainian].
8. Rechargeable tactical flashlight 5.11 TACTICAL TPT R5 NIMH Multi (53160) – buy at the best price in Kyiv, Ukraine in the UNIFENDER online store. (b. d.). Voentorg UNIFENDER – sale of military ammunition in Kyiv, Ukraine. <https://unifender.com.ua/ua/likhtar-taktichniy-perezaryadzhaetsya-511-tactical-tpt-r5-nimh-multi.html> [in Ukrainian].
9. Tyorlo O.I., Sinenkyi V.M., Yosypiv Y.R., Banakh S.M., Kurlyak M.D. (2018) Osnovy profesiynoyi pidhotovky politseys'kykh: zbirnyk metod. rekomendatsiy [Basics of professional training of police officers: collection of methods. of recommendations] LvDUVS [in Ukrainian].

Shevchenko Tikhin,

Candidate in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0366-7217>

DEFINITION OF THE REQUIREMENTS FOR THE “POLICE FLASHLIGHT” AS A PROFESSIONALLY-ORIENTED LIGHTING TOOL

The article highlights the problematic issues of the use of lighting equipment by police officers, outlines the current state of the problematic issue and the degree of study of the problem and elaborates the current state of domestic science on this issue, determines the degree of influence of the need to select appropriate lighting equipment on the state of ensuring the personal safety of police officers of Ukraine and the state of their service indicators. published research data that were conducted among various police units and services, outlined and defined criteria and formed requirements that a service lantern for units of the National Police of Ukraine must meet.

The diversity of possible methods and forms of activity of the National Police in responding to applications, appeals and reports of citizens, as well as responding to emergency events of all types and forms, require appropriate material and technical support for personnel. In turn, the issue of adapting the activities of the National Police bodies and units to the situation, weather conditions, and the specifics of the service are very acute and undoubtedly determine the type, method and method of service. The use of modern, up-to-date and effective tools and devices by the police is a guarantee of the effectiveness of the tasks, ensuring the rights and freedoms of citizens and ensuring the requirements of the Constitution of Ukraine.

Peculiarities of police officers impose appropriate requirements on all means that police officers use in their activities. In domestic science, recommendations are defined, described, substantiated and given for certain cases when police officers need their own, specific and those that take into account the peculiarity of the service and the specifics of the tasks, samples of equipment and equipment, such as, for example, cars, weapons, means of protection, means mobility restrictions, uniform samples, etc. The work substantiates the need for police officers to use their own flashlight to perform tasks in conditions of insufficient lighting, domestic and international experience is worked out, appropriate recommendations are formulated, substantiated and provided.

Key words: Police lantern, Police, personal safety, emergency, lighting.

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

УДК 343

DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-6

Ковальова Ольга Вікторівна,

кандидат юридичних наук

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4555-0172>НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ
В МЕЖАХ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У статті розглядається нормативно-правове регулювання захисту інформації в межах досудового розслідування. Вказано, що основні положення, котрі регулюють процес створення та функціонування інформаційного забезпечення досудового розслідування, передбачені в Конституції та законах України, а також постановах КМУ, відомчих та міжвідомчих документах. Під нормативним регулюванням інформаційного забезпечення досудового розслідування необхідно розуміти координацію процесу пошуку, отримання та доступу до доказової інформації в межах регулювання суспільних відносин, які виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, що реалізується за допомогою юридико-технічних засобів із метою захисту сукупності соціальних та державних інтересів. Зазначено, що під інформаційною безпекою необхідно розуміти сукупність кримінально-правових та кримінальних процесуальних заходів та засобів, які спрямовані на активну протидію незаконному втручання в процес досудового розслідування шляхом дестабілізації кримінального процесу через негативний інформаційний вплив. Безпекою інформації є стан захисту процесуальних даних від несанкціонованого доступу з метою внесення неправдивих відомостей. Підсумовано таке: 1) інформаційне забезпечення досудового розслідування, окрім КПК України та спеціальних документів, реалізується за допомогою нормативно-правових актів, якими передбачено захист інформації, а також в яких викладено особливості її використання в процесі розслідування кримінальних правопорушень; 2) на нормативно-правовому рівні дотепер чітко не визначено принципову різницю між інформаційною безпекою та безпекою інформації, що призводить до помилок під час конструювання окремих норм кримінального процесуального та кримінального законодавства; 3) відсутність єдиного розуміння сутності інформації та особливостей її захисту від несанкціонованого доступу ставить під загрозу конфіденційність та об'єктивність досудового розслідування.

Ключові слова: досудове розслідування, інформаційне забезпечення, кримінальне правопорушення, нормативне регулювання, недоліки, кримінальний процес.

На сьогодні інформаційне забезпечення досудового розслідування перебуває на етапі активного розвитку, у зв'язку із чим виникає нагальна потреба у перегляді його нормативного регулювання. На жаль, дуже складно не звернути увагу на те, що між нормативно-правовими актами все частіше виникають колізії, які ускладнюють роботу як правоохоронних органів, так і суддів, а отже, негативно впливають на систему правосуддя та глобальний процес боротьби з кримінально протиправною діяльністю. Вказане можна виправити тільки за рахунок виокремлення основних недоліків нормативного регулювання інформаційного забезпечення досудового розслідування, котрі гальмують процес розвитку останнього. З ура-

хуванням вказаного пропонуємо зупинитись на цьому питанні більш детально.

Усі наявні недоліки нормативного регулювання інформаційного забезпечення досудового розслідування можна поділити на декілька категорій: 1) недоліки, пов'язані з відсутністю узгодженості між нормативно-правовими актами, котрі регулюють різні суспільні відносини; 2) недоліки, пов'язані із рудиментарним підходом законодавця до оцінки кримінального процесуального інструментарію; 3) недоліки, пов'язані із відсутністю чіткої кореляції між нормативно-правовими актами, котрі регулюють діяльність різних підрозділів, що здійснюють досудове розслідування; 4) недоліки тимчасового характеру, пов'язані з особливим право-

вим режимом у державі. Пропонуємо розглянути кожну категорію більш детально.

Отже, основні положення, котрі регулюють процес створення та функціонування інформаційного забезпечення досудового розслідування, передбачені в Конституції та законах України, а також постановах КМУ, відомчих та міжвідомчих документах. У межах нашого дослідження *під нормативним регулюванням інформаційного забезпечення досудового розслідування пропонуємо розуміти* координацію процесу пошуку, отримання та доступу до доказової інформації в межах регулювання суспільних відносин, які виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, що реалізується за допомогою юридико-технічних засобів із метою захисту сукупності соціальних та державних інтересів.

Загальні правові положення інформаційно-аналітичного забезпечення органів поліції викладені в законах України: «Про Національну поліцію», «Про інформацію», «Про державну таємницю», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про Національну програму інформатизації». Цими законами передбачаються правові підстави для створення та використання інформаційних систем для виконання покладених на правоохоронні органи завдань і обов'язків. Практична реалізація інформаційно-правового забезпечення діяльності органів поліції України потребує розвитку інформаційного законодавства як системи взаємопогоджених правових норм, що базуються на конституційних принципах устрою держави, розподілу влади і побудови єдиної системи українського законодавства [1, с. 301]. Ми абсолютно підтримуємо зазначену позицію, оскільки створення безпечного, юридично захищеного інформаційного простору дозволить якісно удосконалити не тільки процес інформаційного забезпечення досудового розслідування, а і підвищити якість реалізації правоохоронними органами своїх повноважень.

Конституція України 1996 р. закріплює тільки базові засади інформаційного законодавства, як і будь-якої галузі чи інституції права. У ст. 17 Конституції визначено, що однією з найважливіших функцій держави, справою всього українського народу є гарантування інформаційної безпеки. У ч. 2 ст. 34 Конституції йдеться, що кожний має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [2]. Водночас у ст. ст. 31 та 32 Конституції гарантується таємниця конфіденційної інформації. Йдеться про те, що без згоди особи не допускається збирання, зберігання, використання та поширення інформації стосовно цієї особи, крім випадків, передбачених законодавством. У разі порушення такого права кожному громадянину гарантується судовий захист, право спростовувати недостовірну інформацію про себе чи членів своєї сім'ї та право вимагати вилучення будь-якої інформації [2]. Конституція України положеннями, що містяться в цих статтях, визначає права осіб в інформаційній сфері, але, вживаючи термін «інформація», не дає його тлумачення. Закон України «Про інформацію» є основним нормативно-правовим актом у галузі регулювання інформаційних відносин в Україні. Згідно з ним під інформацією варто розуміти «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [3]. Ми неповною мірою погоджуємось із наведеною дефініцією, хоча розуміємо, що в норма-

тивно-правовому полі таке визначення є максимально комфортним для забезпечення захисту інформації від протиправного її використання або іншого впливу. Особливо, коли йдеться про інформацію в межах досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Поняття інформації, визначене у ст. 1 Закону України «Про інформацію», практично цілком відтворюється в Цивільному кодексі України. Згідно з нормою ч. 1 ст. 200 ЦК, «інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [4]. Отже, визначені в законодавстві форми і способи подання інформації не є вичерпними, що дає змогу визначити інформацію як відомості, що були організовані в певній формі, документовані, передані або оголошені таким чином, що можуть бути сприйнятими іншою особою [1, с. 303]. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про інформацію», основними аспектами інформаційних відносин у діяльності підрозділів Національної поліції України мають стати правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; її достовірність і повнота; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя. З огляду на конституційні принципи Закон України «Про інформацію» водночас допускає (ч. 2 ст. 6) обмеження прав на інформацію в інтересах нацбезпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1, с. 303]. Отже, в цьому контексті йдеться про максимальний захист особистої інформації учасників досудового розслідування, якщо це можливо. Таким чином, можна сказати, що український законодавець докладає максимум зусиль для того, щоб інформаційне забезпечення досудового розслідування не тільки було максимально ефективним, але і безпечним. Хоча ми також не можемо не відзначити, що різний підхід до розуміння сутності інформації на практиці може створювати певні недоліки.

У ст. 9 Закону України «Про інформацію» надано вичерпний список основних видів інформаційної діяльності, до яких належать створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона і захист інформації, та розділено інформацію за доступом на дві групи: 1) відкрити; 2) з обмеженим доступом [1, с. 303]. Отже, у Законі України «Про інформацію», який є основним нормативно-правовим актом у галузі регулювання інформаційних відносин в Україні, визначено та встановлено основні правові засади одержання, використання, поширення та зберігання інформації, а також систему інформації, її джерела, доступ до інформації та її охорону. Основоположне значення в нормативному регулюванні інформаційної й інформаційно-аналітичної діяльності поліції України відіграє Закон України «Про Національну поліцію», оскільки саме цим законодавчим актом передбачено надання їй повноважень у сфері обігу інформації, інформаційно-аналітичного забезпечення, формування та використання інформаційних ресурсів. Зокрема, у ст. 25 цього Закону зазначено, що поліція в рамках інформаційно-аналітичної діяльності: формує реєстри та бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України; користується реєстрами та базами (банками) даних Міністерства внутрішніх справ України та інших органів державної влади; здійснює ін-

формаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу; здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав і міжнародними організаціями. Окрім цього, поліція може створювати власні реєстри та бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності органів (закладів, установ) поліції у сфері трудових, фінансових, управлінських відносин, документообігу, а також бази даних, що формуються в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності відповідно до закону, та інформаційно-аналітичні системи (у тому числі міжвідомчі), необхідні для виконання покладених на неї повноважень. Що ж стосується повноважень поліції в галузі формування інформаційних ресурсів, то вони визначені у ст. 26 цього Закону [5]. Варто звернути увагу на необхідність розмежування понять інформаційної безпеки та безпеки інформації. Обидві дефініції безпосередньо стосуються особливостей інформаційного забезпечення досудового розслідування, оскільки в межах останнього більшість інформації передбачає обмежений доступ. Отже, *під інформаційною безпекою необхідно розуміти сукупність кримінально-правових та кримінальних процесуальних заходів та засобів, які спрямовані на активну протидію незаконному втручання в процес досудового розслідування шляхом дестабілізації кримінального процесу через негативний інформаційний вплив. Безпекою інформації є стан захисту процесуальних даних від несанкціонованого доступу з метою внесення неправдивих відомостей.* На наш погляд, ці особливості мають бути нормативно відображені та врегульовані.

Надавши відповідні повноваження Національній поліції в галузі інформаційної й інформаційно-аналітичної діяльності, законодавець у ст. 28 установив і деякі обмеження щодо роботи з інформаційними ресурсами, відповідальність за їх протиправне використання. Для регулювання нормативно-правових відносин у суспільстві, які пов'язані з опрацюванням інформації, що віднесена до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її носіїв і охороною державної таємниці, набувають чинності положення Закону України «Про державну таємницю». Згідно зі ст. 6 цього Закону, Національна поліція України як виконавець оперативно-розшукових повноважень реалізує свої права з «урахуванням обмежень, установлених в інтересах національної безпеки України». Закон (р. III) також визначає порядок засекречування інформації. Крім цього, варто зазначити, що цим Законом регулюються основні організаційно-правові заходи щодо охорони державної таємниці (ст. 18) [5]. Варто також звернути увагу на те, що і за розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування передбачена кримінальна відповідальність (ст. 387 КК України).

Велике значення у сучасних умовах розвитку науково-технічного прогресу в діяльності підрозділів Національної поліції надається Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». Цим нормативним актом встановлено основні засади регулювання правових відносин щодо захисту інформації в автоматизованих системах з урахуванням умов дотримання прав власності громадян України та юридичних осіб на інформацію та права доступу до неї. Цей Закон цікавий тим, що його дія поширюється на будь-яку інформацію, що обробляється в інформаційно-телекомунікаційних системах [6]. Наступним нормативно-правовим актом, який регулює інформаційну діяльність у Національній поліції, є Закон України «Про

оперативно-розшукову діяльність». У норми цього Закону закладена інформація, яка визначає безпосередній зміст оперативно-розшукових заходів і є регулятором діяльності, спрямованої на отримання й ефективне використання оперативно-розшукової інформації для протидії злочинності. Також визначено право органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, створювати та застосовувати автоматизовані інформаційні системи [7]. Цікавим у цьому Законі є те, що для отримання інформації законодавець наділяє підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукові заходи, виключними правами (ст. 8), до яких, зокрема, належить право на отримання інформації за допомогою спеціальних технічних засобів оперативно-розшукового призначення, автоматизованих інформаційних систем тощо. У ст. 9 ідеться про гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, де визначено обов'язок підрозділів, що використовують автоматизовані інформаційні системи в оперативно-розшуковій діяльності, забезпечувати можливість надавати дані про особу на запит досудового розслідування, прокуратури чи суду [7]. Отже, нормативно-правовий акт має чітко визначений перелік суб'єктів доступу до інформації із обмеженим доступом та їхніх прав на її використання.

Також важливим нормативно-правовим актом у галузі інформаційної діяльності Національної поліції є Закон України «Про доступ до публічної інформації», у ст. 5 якого передбачено, що доступ до інформації забезпечується шляхом систематичного й оперативного оприлюднення інформації в офіційних друкованих виданнях; на офіційних вебсайтах у мережі Інтернет; на єдиному державному вебпорталі відкритих даних; на інформаційних стендах; будь-яким іншим способом; надання інформації за запитами на інформацію [8]. Реалізацію цього положення Національною поліцією можна побачити на офіційних вебсайтах, де висвітлюються резонансні події, злочини тощо. Не менш важливу роль у діяльності Національної поліції відіграє Закон України «Про захист персональних даних», оскільки відповідно до ст. 4 такого Закону Національна поліція, у зв'язку зі специфікою своєї діяльності, є володільцем і розпорядником персональних даних, а це зобов'язує її виконувати визначені ст. 6 та ст. 7 загальні й особливі вимоги до обробки персональних даних [9]. Однак варто зазначити, що ч. 1 ст. 25 надає Національній поліції право обмежити дії ст. 6 і 7 цього Закону у «випадках, передбачених законом, наскільки це необхідно у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, економічного добробуту або захисту прав і свобод суб'єктів персональних даних чи інших осіб». Розглянемо ще Закон України «Про Національну програму інформатизації», у якому зазначено, що «головною метою Національної програми інформатизації є створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави». Одним з основних завдань Програми є «створення загальнодержавних систем інформаційно-аналітичної підтримки діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування» [10]. У цьому контексті хочемо ще раз звернути увагу на прагнення законодавця діджиталізувати кримінальний процес, що має сприяти удосконаленню і досудового розслідування. Саме тому захист інформації – це першочергове завдання, котре має бути невідкладно вирішене, оскільки відсутність дієвих способів реагування на посягання

на інформаційне забезпечення досудового розслідування може мати наслідком втрату його об'єктивності.

Отже, можна підсумувати таке: 1) інформаційне забезпечення досудового розслідування, окрім КПК України та спеціальних документів, реалізується за допомогою нормативно-правових актів, якими передбачено захист інформації, а також в яких викладено особливості її використання в процесі розслідування кримінальних правопорушень; 2) на нормативно-пра-

вовому рівні дотепер чітко не визначено принципову різницю між інформаційною безпекою та безпекою інформації, що призводить до помилок під час конструювання окремих норм кримінального процесуального та кримінального законодавства; 3) відсутність єдиного розуміння сутності інформації та особливостей її захисту від несанкціонованого доступу ставить під загрозу конфіденційність та об'єктивність досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Шорохова Г.М. Нормативно-правове регулювання інформаційно-аналітичного забезпечення територіальних органів поліції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 300–303.
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/>.
4. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
5. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19/>.
6. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80/>.
7. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/>.
8. Про доступ до публічної інформації : Закон України. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-17/>.
9. Про захист персональних даних : Закон України. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17/>.
10. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 1 серпня 2016 р. № 74/98-ВР. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17/>.

References

1. Shorokhova, H.M. (2019). Normatyvno-pravove rehulivannia informatsiino-analitychnoho zabezpechennia terytorialnykh orhaniv politsii Ukrainy [Normative and legal regulation of informational and analytical support of territorial police bodies of Ukraine]. *Porivniialno-analitychne pravo*. № 4. S. 300–303 [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141 [in Ukrainian].
3. Pro informatsiiu [About information]: *Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 r. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/> [in Ukrainian].
4. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine] № 435-IV vid 16 sichnia 2003 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. № 40–44. St. 356 [in Ukrainian].
5. Pro Natsionalnu politsiiu [About the National Police]: *Zakon Ukrainy vid 2 lypnia 2015 r. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19/> [in Ukrainian].
6. Pro zakhyst informatsii v informatsiino-telekomunikatsiinykh systemakh [On the protection of information in information and telecommunication systems]: *Zakon Ukrainy. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80/> [in Ukrainian].
7. Pro operatyvno-rozshukovu diialnist [About operational and investigative activities]: *Zakon Ukrainy vid 18 liutoho 1992 r. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/> [in Ukrainian].
8. Pro dostup do publichnoi informatsii [On access to public information]: *Zakon Ukrainy. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-17/> [in Ukrainian].
9. Pro zakhyst personalnykh danykh [About the protection of personal data]: *Zakon Ukrainy. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17/> [in Ukrainian].
10. Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii [About the National Informatization Program]: *Zakon Ukrainy vid 1 serpnia 2016 r. № 74/98-VR. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17/> [in Ukrainian].

Kovalova Olha

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4555-0172>

STATUTORY REGULATION OF INFORMATION SECURITY UNDER PRE-TRIAL INVESTIGATION

The article deals with the normative and legal regulation of information protection within the framework of pre-trial investigation. It is indicated that the main provisions regulating the process of creation and functioning of information support for pretrial investigation are the Constitution and laws of Ukraine, as well as resolutions, departmental and interdepartmental documents. The normative regulation of information provision of pre-trial investigation must be understood as the coordination of the process of searching for, obtaining and accessing evidentiary information within the framework of the regulation of social relations that arise during the pre-trial investigation of criminal offenses, which is implemented with the help of legal and technical means in order to protect a set of social and state interests. It is noted that information security must be understood as a set of criminal-legal and criminal procedural measures and means aimed at actively countering illegal interference in the process of pre-trial investigation by destabilizing the criminal process due to negative informational influence. Information security is the state of protection of procedural data from unauthorized access for the purpose of entering false information. The following is summarized: 1) information provision of pre-trial investigation, in addition to the Code of Criminal Procedure of Ukraine and special documents, is implemented with the help of normative legal acts, which provide for the protection of information, as well as which outline the specifics of its use in the process of investigating criminal offenses; 2) at the regulatory and legal level, the fundamental difference between information security and information security is still not clearly defined, which leads to errors during the construction of separate norms of criminal procedure and criminal legislation; 3) the lack of a unified understanding of the essence of information and the features of its protection against unauthorized access endangers the confidentiality and objectivity of the pre-trial investigation.

Key words: pretrial investigation, information provision, criminal offense, normative regulation, shortcomings, criminal process.

УДК 343.985
DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-7

Коломієць Володимир Володимирович

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ОБСТАНОВКА ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

У статті здійснюється характеристика обстановки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Доведено, що під час огляду місця такого кримінального правопорушення особливої важливості й актуальності набуває залучення спеціалістів-автотехніків, а також криміналістів. Констатовано, що більшість процесуальних дій спрямовані саме на встановлення особливостей обстановки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, що є основною інформацією в межах криміналістичної оцінки діяння.

Ключові слова: криміналістична характеристика, обстановка, правила дорожнього руху, технічний стан, експлуатація, порушення, кримінальне правопорушення.

Постановка проблеми. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, є досить поширеним кримінальним правопорушенням, що зумовлено низкою факторів, основними з яких є їх відносна латентність та невідповідність меж кримінальної відповідальності суспільній небезпеці вказаного діяння. Отже, з огляду на зазначене актуальним у межах криміналістичної характеристики є розгляд предмета та обставинки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливостям розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 286 Кримінального кодексу України, приділяли увагу такі вчені, як В.В. Гаркуша, А.Л. Дудніков, І.І. Колесник, Є.Д. Лук'янчиков, П.С. Луцюк, В.А. Мисливий та інші. При цьому окремі питання встановлення особливостей обстановки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, залишилися неповною мірою розглянутими.

Метою статті є аналіз особливостей обстановки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, у межах криміналістичної характеристики розглядуваного кримінального правопорушення.

Виклад основного матеріалу. Вагоме значення у криміналістичній характеристиці відіграє характеристика обстановки кримінального правопорушення, що дає можливість органам досудового розслідування встановлювати окремі особливості суспільно небезпечного діяння, які потенційно можуть впливати на кваліфікацію. Обстановка кримінального правопорушення є центральним елементом криміналістичної характеристики.

Так, В.В. Тищенко вважає, що знання обстановки злочину дає можливість слідчому будувати версії щодо злочинця, механізму злочину, цілей і мотивів злочину. Також обстановку злочину вчений тісно пов'язує з усіма компонентами злочинної діяльності та пропонує у структуру обстановки злочину включити такі елементи: 1) часову характеристику розвитку події злочину; 2) просторову характеристику на всіх її етапах; 3) матеріальну обстановку місця підготовки, вчинення та приховування злочину (якщо вони не збігалися, не відбувалися в одному й тому самому місці); 4) погодні та інші природно-кліматичні умови; 5) поведінку учасників події; 6) соціально-побутові та психологічні відносини між учасниками події; 7) умови загального характеру, на тлі яких протікала злочинна подія (суспільні заходи, святкова подія тощо); 8) обставини, що сприяють чи перешкоджають підготовці, здійсненню та приховуванню злочину [1, с. 69–70].

Однак, на переконання В.Ю. Крупей, не всі елементи обстановки вчинення злочину будуть мати однакове значення у процесі розслідування злочинів, деякі з них взагалі не будуть містити ніякої інформації. Крім того, поняття обстановки вчинення злочину не варто звужувати лише до місця безпосереднього вчинення злочину, а можна розширити, починаючи із часу готування, до моменту приховування злочину, місця, де готується злочин, безпосередньо вчиняється та де приховуються сліди й наслідки злочинного діяння тощо. Тобто авторка вважає за доцільне включити всі можливі фактори та умови, серед яких перебуває особа, що має намір вчинити злочин, та які мають вплив на механізм слідствотворення [2].

У межах криміналістичної характеристики обстановки кримінального правопорушення дає можливість здійснити такі дії: 1) встановити «професійний» рівень кримінального правопорушника та скласти його

портрет (зокрема, встановити / виключити попередній кримінальний досвід, імовірність вчинення діяння у співучасті тощо); 2) за слідоутворенням визначити фізіологічні особливості кримінального правопорушника (наприклад, приблизний зріст, особливості та вади фізичного розвитку тощо); 3) встановити механізм кримінально протиправної події; 4) визначити особливості передкримінальної та посткримінальної стадії; 5) з'ясувати особливості об'єктивних умов, які полегшували або ускладнювали вчинення кримінального правопорушення (погодні умови, час доби тощо); 6) встановити потенційний вплив поведінки потерпілого (за умови існування такого) на механізм кримінально протиправної поведінки правопорушника.

У межах розгляданого нами кримінального правопорушення, передбаченого статтею 286 Кримінального кодексу України, необхідно зауважити, що дорожня обстановка (дані, що характеризують обстановку порушень правил безпеки дорожнього руху: місце, час та інші обставини) становить складну сукупність умов, за яких відбувається рух на певній ділянці дороги чи вулиці, і характеризується як статичними, так і динамічними елементами.

До статичних елементів дорожньої обстановки належать планування доріг і вулиць, їхні технічні характеристики (профіль, ширина проїжджої частини, тип і стан дорожнього покриття), наявність засобів автоматичного та іншого регулювання дорожнього руху, огорож, розмітки, дорожніх знаків, зупинок міського транспорту, освітлення проїжджої частини в темний час доби, будови, споруди та зелені насадження, розміщені поруч із дорогою, тощо.

Значний вплив на виникнення й розвиток дорожньо-транспортної події справляють динамічні елементи дорожньої обстановки: інтенсивність та швидкість руху машин і пішоходів, переміщення інших об'єктів дорожнім полотном, поведінка пішоходів і водіїв транспорту, зміна сигналів регулювання руху, маневри руху автомашин, оглядовість, видимість тощо. Усі ці чинники мають бути враховані водієм під час керування транспортним засобом. Час (року, доби) також може бути передумовою формування аварійної дорожньої обстановки. Досить часто злочинні порушення правил безпеки дорожнього руху відбуваються в години «пік» (коли рух найбільш інтенсивний), за несприятливих погодних умов (ожеледь, дощ, туман), у темний час доби.

Обстановка вчинення злочину характеризується тим, що діяння вчиняється та наслідки настають в обстановці дорожнього руху, тобто у процесі пересування транспортних засобів на дорозі. Тому не охоплюється статтею 286 Кримінального кодексу України заподіяння шкоди під час ремонту транспортних засобів або в ході виконання ними певних спеціальних (не транспортних) операцій (наприклад, під час переміщення ґрунту бульдозером, збирання врожаю самохідним комбайном) [2]. У цьому контексті ми можемо говорити про те, що *обстановка порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, включає в себе сукупність статичних і динамічних особливостей, які впливають на порушення правил безпеки (полегшують, обтяжують чи сприяють йому) під час руху на дорозі шляхом створення умов, які зумовлюють механізм кримінально протиправної поведінки суб'єкта*. Відмінною ознакою в цьому контексті є те, що таке кримінальне правопорушення може мати місце виключно у процесі пересування на транспортному засобі в обстановці дорожнього руху.

Як зауважує М.П. Климчук, за своїм характером дорожня обстановка може бути: а) простою (водій має досить часу для сприйняття небезпеки, що виникла, і прийняття заходів для запобігання шкідливим наслідкам); б) складною (швидке виникнення небезпеки, у водія залишається мало часу для її оцінки та прийняття правильного рішення); в) дуже складною (перешкоди, що виникли, спонукають водія приймати екстрені заходи щодо запобігання їм); г) аварійною (водій унаслідок дії законів механіки та психофізіологічних закономірностей має обмежені можливості для запобігання шкідливим наслідкам). Правильне визначення характеру дорожньої обстановки має ключове значення під час дослідження питання про винуватість конкретної особи в порушенні правил безпеки дорожнього руху [3, с. 22–23].

Варто зауважити, що, крім безпосередньо порушення правил безпеки дорожнього руху, стаття 286 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за порушення правил експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом. Згідно з визначенням, яке надається в енциклопедичному словнику з криміналістики, експлуатація – це комплекс організаційних, технічних та інших заходів із забезпечення використання транспортного засобу за призначенням. Експлуатація повинна забезпечувати належний технічний стан, збереженість та застосування транспортного засобу за призначенням [4]. Отже, як зазначають М.Й. Коржанський та В.А. Мисливий, можна зробити висновок про те, що в технічному змісті експлуатація транспортного засобу є більш широким поняттям, ніж його рух [5, с. 10]. Таким чином, першочергового значення набуває саме встановлення характеру дорожньої обстановки з метою визначення особливостей суб'єктивної сторони правопорушення в частині вини суб'єкта.

Водночас стаття 286 Кримінального кодексу України, за словами П.П. Луцюка, вказує на порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом. Технічну експлуатацію транспортних засобів здійснюють не тільки водії, а й слюсарі-ремонтники, працівники з технічного обслуговування транспорту та інші особи. Тобто це поняття включає в себе технічне обслуговування, підготовку транспортної техніки до руху та експлуатацію цієї техніки у процесі руху. Порушення правил експлуатації може виражатися в експлуатації технічно несправних транспортних засобів, порушенні правил перевезень тощо [6, с. 30–31].

На думку В.Ю. Крупей, для дорожньо-транспортної пригоди характерна наявність слідів, що є джерелом відомостей про характер і механізм події, її учасників, причини та умови, що сприяли виникненню пригоди. Слідова картина відображає спосіб вчинення злочину та залежить від форми руху, що лежить в основі механізму простої контактної взаємодії. Залежно від виду дорожньо-транспортної пригоди утворюються сліди ковзання, юзу, тиску, обертання тощо. Дорожньо-транспортна пригода є складною та динамічною системою взаємодії різноманітних об'єктів, таких як транспортні засоби, дорога, предмети дорожньої обстановки, водій, пішохід, унаслідок чого утворюються численні сліди, типові для цього виду злочинів. Це можуть бути сліди гальмування коліс, крові, волочиння потерпілого, його речі, відбитки бампера або протектора на одязі потерпілого, ушкодження й травми, одержані водієм, пасажирами, пішоходами, частки фарби, скла фар,

лобового скла та бокових дзеркал, плями мастила, палива, антифризу, відламані деталі транспортних засобів, частини вантажу, що перевозяться, сліди пошкоджень на самих транспортних засобах, а також зміни, які виникли внаслідок їх неякісного ремонту, пошкодження наземних споруд, волокна тканини, волосся, сліди рук тощо [2].

Отже, зазначене свідчить про те, що під час огляду місця порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, особливої важливості та актуальності набуває залучення спеціалістів-автотехніків, а також криміналістів, які сприятимуть пошуку і кваліфікованому вилученню та збереженню слідів суспільно небезпечного діяння. Уся наявна на місці кримінального правопорушення слідова інформація дає можливість оцінити технічний стан транспортного засобу, а також особливості керування ним (наприклад, сліди протекторів шин дають можливість оцінити траєкторію руху транспортного засобу, гальмівний шлях тощо).

На переконання В.В. Коваленка, обстановка на місці дорожньо-транспортної пригоди містить основну інформацію щодо всіх обставин події, які об'єктивно відображаються в навколишньому середовищі у вигляді слідів правопорушення та правопорушника. Вона, зокрема, дає уявлення про місце, час, механізм, сліди правопорушення, вказує на закономірний зв'язок слідів з обстановкою події та можливі шляхи їх виявлення. Основною метою проведення таких слідчих (розшукових) дій, як огляд місця події, транспортного засобу, слідчий експеримент, призначення експертизи, допит, є насамперед з'ясування обстановки в момент дорожньо-транспортної події, встановлення винної особи та транспортного засобу, за участю якого було вчинено кримінальне правопорушення [7]. Таким чином, більшість процесуальних дій спрямовані саме на встановлення особливостей обстановки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, що є основною інформацією в межах криміналістичної оцінки діяння, необхідною для правильної кваліфікації та вибору санкційних меж.

Зрозумілим є той факт, що основний елемент обстановки розглядуваного кримінального правопорушення – це дорога та особливості дорожнього руху. У цьому контексті особливого значення набувають характеристики основних і факультативних умов, у яких мало місце порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які ним керують. Так, наприклад, у межах криміналістичної характеристики мають значення час доби (якщо це темний час, має бути врахована наявність штучного освітлення), погодні умови (злива, туман тощо), пора року, а також її особливості, які мають вагоме значення (ошелешення, наявність снігового шару тощо). Усе зазначене дає можливість от-

римати інформацію щодо того, чи були дії водія безпосереднім каталізатором суспільно небезпечного діяння, а також дає змогу визначити ступінь впливу суб'єктивної сторони на діяння. При цьому має бути враховане співвідношення навичок керування транспортним засобом, а також тих дій, які були спрямовані на відвернення наслідків безпосередньо перед небезпечною подією. Умовно кажучи, у процесі надання криміналістичної характеристики суб'єкту розслідування мають виключити випадки так званого казусу, який не міг априорі бути керованим водієм. Відповідно, вивчення обстановки розглядуваного кримінального правопорушення має включати в себе сукупність даних щодо особливостей водія, його транспортного засобу та експлуатаційних характеристик останнього, а також об'єктивних навколишніх умов. Особлива увага також має приділятися вмінню водія підлаштовуватися під специфіку окремих трас, які передбачають підвищену увагу під час дорожнього руху.

Отже, ми можемо говорити про важливість місця кримінального правопорушення в межах обстановки порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. На нашу думку, під місцем вчинення розглядуваного кримінального правопорушення необхідно розуміти чіткі територіальні межі, у яких було реалізовано основну кримінальну стадію суспільно небезпечного діяння. Ми не можемо погодитися з тими вченими, які наполягають на тому, що місцем діяння є відрізок, на якому починалося порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Така наша позиція може бути пояснена специфікою розглядуваного правопорушення, яка полягає в тому, що фактично початок суспільно небезпечної поведінки може співпадати з моментом, коли, наприклад, водій сідає за кермо завідомо несправного транспортного засобу, у нетверезому стані тощо. Посткримінальна поведінка може також мати пролонгований характер. На нашу думку, наведене свідчить про доцільність вважати місцем розглядуваного кримінального правопорушення саме територію, де воно було реалізоване.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дало змогу визначити, що обстановка порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, складається з таких елементів: 1) особливостей дорожньої обстановки, яка потенційно сприяла вчиненню кримінального правопорушення; 2) особливостей транспортного засобу (його технічний стан і придатність до експлуатації); 3) особливостей особи водія (його стаж, навички керування тощо); 4) особливостей об'єктивних умов, у яких було вчинено кримінальне правопорушення, з урахуванням їх потенційного впливу на діяння.

Список використаних джерел

1. Тіщенко В.В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз : монографія. Одеса : Юридична література, 2002. 360 с.
2. Крупей В.Ю. Криміналістична характеристика порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1(16). Т. 5. Ч. 1. С. 139–144. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1-5_2017/1/32.pdf (дата звернення: 28.09.2022).
3. Климчук М.П. Розслідування злочинів про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 205 с.
4. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. В.Я. Тація. Харків : Право, 2001. 560 с.
5. Коржанський М.Й., Мисливий В.А. Кваліфікація автотранспортних злочинів. Київ : Юрінком, 1996. 79 с.

6. Луцюк П.П. Розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 223 с.
7. Коваленко В.В. Предмет та обстановка як елементи криміналістичної характеристики порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Європейські перспективи*. 2021. № 2. С. 69–76. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/05/69-_Kovalenko-2.pdf (дата звернення: 28.09.2022).

References

1. Tishchenko, V.V. (2002). *Koryslyvo-nasylnytski zlochyny: kryminalistychnyi analiz: monohrafiia [Selfish and violent crimes: forensic analysis: monograph]*. Odesa: Yurydychna literatura, 360 p. [in Ukrainian].
2. Krupiei, V.Yu. (2017). Kryminalistychna kharakterystyka porushen pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu abo ekspluatatsii transportu osobamy, yaki keruiut transportnyimi zasobamy [Forensic characteristics of violations of traffic safety rules or transport operation by persons driving vehicles]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Subcarpathian Law Herald*, iss. 1(16), vol. 5, part 1, pp. 139–144. Retrieved from: http://pju.nuoua.od.ua/v1-5_2017/1/32.pdf [in Ukrainian].
3. Klymchuk, M.P. (2007). Rozsliduvannia zlochyniv pro porushennia pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu ta ekspluatatsii transportu [Investigation of crimes involving violations of traffic safety rules and vehicle operation]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 205 p. [in Ukrainian].
4. Shepitko, V.Yu. (2001). *Kryminalistyka. Entsyklopedychnyi slovnyk (ukrainsko-rosiiskyi i rosiisko-ukrainskyi) [Criminalistics. Encyclopedic dictionary (Ukrainian-Russian and Russian-Ukrainian)]* / V.Ya. Tatsii (ed.). Kharkiv: Pravo, 560 p. [in Ukrainian].
5. Korzhanskyi, M.Y., Myslyvyi, V.A. (1996). *Kvalifikatsiia avtotransportnykh zlochyniv [Classification of motor vehicle crimes]*. Kyiv: Yurinkom, 79 p. [in Ukrainian].
6. Lutsiuk, P.P. (2007). Rozsliduvannia porushen pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu abo ekspluatatsii avtotransportnykh zasobiv [Investigation of violations of road safety rules or operation of motor vehicles]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 223 p. [in Ukrainian].
7. Kovalenko, V.V. (2021). Predmet ta obstanovka yak elementy kryminalistychnoi kharakterystyky porushen pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu abo ekspluatatsii transportu osobamy, yaki keruiut transportnyimi zasobamy [The subject and the situation as elements of the forensic characterization of violations of the rules of road traffic safety or the operation of transport by persons driving vehicles]. *Yevropeiski perspektyvy – European perspectives*, no. 2, pp. 69–76. Retrieved from: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/05/69-_Kovalenko-2.pdf [in Ukrainian].

Kolomiets Volodymyr

Graduate Student at the Department of Criminal Procedure and Forensics
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

THE CIRCUMSTANCES AS AN ELEMENT OF THE CRIMINAL CHARACTERISTICS OF A VIOLATION OF THE RULES OF ROAD TRAFFIC SAFETY OR VEHICLE OPERATION BY PERSONS DRIVING VEHICLES

The article provides a description of the situation of violation of the rules of road traffic safety or operation of transport by persons driving vehicles. It is indicated that within the framework of forensic characteristics, the situation of a criminal offense makes it possible to: establish the “professional” level of a criminal offender and draw up his portrait; to establish the physiological characteristics of a criminal offender by trace formation; establish the mechanism of a criminally illegal event; to establish the features of the pre-criminal and post-criminal stage; to establish the features of the objective conditions that facilitated/complicated the commission of a criminal offense; determine the potential impact of the victim's behavior (if it exists) on the mechanism of criminally illegal behavior of the offender. It is noted that establishing the nature of the road situation in order to determine the specifics of the subjective side of the offense in terms of the degree of guilt of the subject acquires primary importance. It is proved that during the inspection of the place of violation of the rules of traffic safety or the operation of transport by persons who drive vehicles, the involvement of specialists-car technicians, as well as criminologists, who will contribute to the search and qualified removal and preservation of traces of a socially dangerous act, acquires special importance and relevance. It is summarized that most of the procedural actions are aimed at establishing the specifics of the situation of the violation of road safety rules or the operation of transport by persons driving vehicles, which is the main information within the framework of the forensic assessment of the act, necessary for the correct qualification and selection of sanction limits.

Key words: forensic characteristics, situation, traffic rules, technical condition, operation, violation, criminal offense.

УДК 343.378

DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-8

Лугіна Наталія Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент

(Державний податковий університет, м. Ірпінь, Київська обл.)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6005-2943>**Кибиш Ірина Василівна,**

здобувач першого (бакалаврського) рівня освіти

(Державний податковий університет, м. Ірпінь, Київська обл.)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3327-8020>

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З КРИПТОВАЛЮТОЮ

Відзначена важливість вирішення проблем розслідування порушень операцій з криптовалютою. Аргументовано, що кримінальне провадження може бути розпочато за повідомленнями, заявами, скаргами громадян – власників криптовалюти та інших осіб. Встановлення осіб, які вчинили незаконну операцію з криптовалютою, є одним з головних завдань. Відзначено необхідність внесення змін у положення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій з метою розширення можливості їх застосування у невідкладних випадках до отримання відповідної ухвали слідчого судді.

Ключові слова: криптовалюта, кримінальне провадження, допит, обшук, комп'ютер.

Постановка проблеми. Закріплення у Конституції України розбудови та функціонування соціальної правової демократичної держави (ст. 1) ставить нині перед фахівцями важливі завдання. Не останнє місце тут посідають дослідження розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою.

Проблема розслідування порушень операцій з криптовалютою постає нині як ніколи гостро. З огляду на повномасштабну війну РФ проти України аспекти протидії цим кримінальним правопорушенням, як частини цієї війни, вимагають посиленої уваги зі сторони правоохоронних, судових, виховних, освітянських та інших державних органів, а також громадських об'єднань, окремих фізичних та юридичних осіб. Тенденціями здійснення кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, натепер є орієнтація на корисливі мотиви, зухвалість вчинення, збільшення проявів незаконних операцій з криптовалютою у Інтернеті, у соціальних мережах, у інших комунікаційних каналах, посилення групового характеру проявів вказаних кримінальних правопорушень тощо.

Тому аналіз проблем розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, – надзвичайно актуальний і важливий, він виступає умовою для проведення реформування у всій системі розслідування подібних правопорушень у кіберпросторі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомими науковими працями, які системно досліджували би криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою та подібних, у криміналістиці довгий час було невинуватим мало. Серед праць останніх років можна також назвати окремі аспекти досліджень таких авторів, як: А.І. Анапольська, В.М. Бутузов, С.Й. Гонгало, М.Ф. Криштанович, В.М. Олійник, А.С. Пенська, К.Е. Петров, С.В. Шапочка, В.П. Шеломенцев та інші.

У зв'язку з цим варто звернути увагу на те, що нині є недостатня кількість криміналістичних досліджень зазначених проблем. Зокрема, вчені висловлюють різні погляди на поняття «розслідування незаконних операцій з криптовалютою»; неповною мірою вироблені методики, організаційно-тактичні особливості слідчих дій на початковому та наступному етапах розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою; необхідні певні подальші пропозиції щодо внесення змін до законодавчих актів стосовно забезпечення операцій з криптовалютою, у т.ч. і щодо правоохоронного органу, який би займався питаннями розслідування вказаних кримінальних правопорушень; необхідна імплементація зарубіжного досвіду для ефективної протидії цьому виду кримінальної протиправності в Україні тощо.

Метою статті є аналіз та розроблення положень щодо вирішення певних проблем розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою та удосконалення вказаного виду розслідування.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішнім актом, який регулює питання обігу криптовалюти, є Закон України «Про віртуальні активи», прийнятий 17 лютого 2022 року, який набирає чинності із дня набрання чинності законом України про особливості оподаткування операцій з такими активами [7]. Хоча у цьому Законі термін «криптовалюта» не згадується, за ознаками віртуальних активів (нематеріальне благо, яке є об'єктом цивільних прав, має відповідну вартість, виражену сукупністю даних у електронній формі) криптовалюту можна віднести до віртуальних активів.

Кримінальні правопорушення, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, мають багато спільного з розслідуванням інших видів кримінальних правопорушень, зокрема, з розслідуванням кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (розділ XVI Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року [4]). Початкові слідчі (розшукові) дії під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, проводяться із дотриманням загальних процесуальних норм Кримінального процесуального кодексу України [5], Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року [10], іншого законодавства України, рекомендацій криміналістичної тактики та методики.

Проте тут наявні свої особливості. Зокрема, повідомлення про незаконну операцію з криптовалютою найчастіше надходить безпосередньо від власників (користувачів) криптовалюти, коли система обігу криптовалюти стає жертвою незаконного доступу. Так, операційна система комп'ютера може починати повідомляти фальшиві дані, знищується частина або вся інформація щодо обігу криптовалюти, антивірусна програма фіксує проникнення тощо.

Кримінальне провадження про кримінальні правопорушення, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, може бути розпочате за повідомленнями, заявами, скаргами громадян – власників криптовалюти, керівників юридичних осіб, які працюють з криптовалютою, так і за матеріалами Національної поліції України, Служби безпеки України, інших правоохоронних органів, де є спеціалізовані підрозділи боротьби з організованою злочинністю, підрозділи економічної та інформаційної безпеки, підрозділи боротьби з кіберзлочинами тощо.

Так, це може бути Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, адже згідно з п. 25 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» (нині чинний у редакції Закону України від 9 квітня 2014 року) до обов'язків цієї служби входить керівництво і координація діяльності із питань, пов'язаних із запобіганням вчиненню порушень безпеки інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах [9].

Встановлення осіб, які вчинили незаконну операцію з криптовалютою, є одним з головних завдань розслідування. Проте до початкових слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення

операцій з криптовалютою, зокрема, до встановлення підозрюваної особи, належать такі дії, як огляд місця події, допити тощо.

Кримінальні правопорушення, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою на тепер доволі складні щодо доведення винуватості. Успіх розслідування цих кримінальних правопорушень залежить насамперед від результатів розкриття за «гарячими слідами» та провадження невідкладних слідчих (розшукових) дій. Для цього чи не найпершою слідчою дією є огляд місця події.

Зокрема, встановлення місця незаконної операції з криптовалютою розпочинається із з'ясування структури платіжної системи. Проте платежі, які проводяться по цій системі, наприклад, у біткойнах, складно вирахувати через анонімність записів відправника та одержувача. Часто це код з буквених та числових символів, який не вказує на винну особу та її місцезнаходження. Тому треба знати, як влаштована платіжна мережа, де відбулися збої та інші порушення, що потягли за собою збитки криптовалюти. Варто визначити місця, де за схемою розгортання незаконних операцій з криптовалютою розташовані сервери, робочі станції.

Після знаходження місця події варто звертати увагу на комплектність комп'ютера, з якого було вчинено незаконну операцію з криптовалютою, наявність засобів зв'язку, які винна особа використовувала для незаконних операцій з криптовалютою.

Під час допиту свідків у справах про кримінальні правопорушення, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, потрібно встановлювати дані про ознаки і час вказаних незаконних операцій, у чому вони виражаються та як відбувалися. Як свідків можна допитувати системних адміністраторів комп'ютерної мережі, фахівців, що обслуговують сервер, у якому відбулися незаконні операції з криптовалютою. Особливу увагу варто приділити збору інформації від операторів, програмістів.

Важливими свідками про вчинені протиправні операції з криптовалютою можуть стати працівники банківських та інших фінансових установ, а також господарських, операційних, технічних, охоронних та інших служб. Під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, працівники цих служб можуть мати певні важливі свідчення, зокрема: хто безпосередньо працював за тим чи іншим комп'ютером; хто має право доступу до операційної техніки; хто повинен здійснювати контроль за використанням комп'ютерної техніки; хто фактично здійснював контроль за використанням комп'ютерної техніки; які документи складаються тощо [1, с. 30–31].

У випадку, коли встановлений підозрюваний у вчиненні кримінального правопорушення з криптовалютою, рекомендується провести його затримання негайно та відразу розпочати обшук.

Обшук місця незаконних операцій з криптовалютою – дуже важлива слідча дія після затримання та встановлення особи злочинця. Під час обшуку треба вилучити пристрої (комп'ютер, мобільні та стаціонарні телефони, модеми, пульти управління, жорсткі диски, флешки тощо). Журнали реєстрації роботи на комп'ютері та інші документи також підлягають огляду.

М.І. Саєнко, Є.А. Савела та Ю.Ю. Тополянський вважають, що під час проведення обшуку у справах про кібершахрайство та подібні злочини необхідними змінами законодавства задля протидії протиправним

посяганням на електронні інформаційні ресурси має бути закріплення механізму оперативного обмеження (блокування) певного інформаційного ресурсу (інформаційного сервісу) та впровадження особливих умов проведення обшуку й арешту електронних доказів, насамперед закріплення процесуально значимої можливості копіювання інформації, а також імплементація в національне законодавство положень про невідкладне фіксування і подальше зберігання даних операторами, провайдерми телекомунікацій, власниками ресурсу (вебсайту) із забезпеченням їх цілісності [11, с. 391].

Серед слідчих (розшукових) дій на наступному етапі розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, можна виділити допит нових свідків. Обов'язково слід допитати осіб, які мають доступ до віртуальних активів.

Важливою дією є безпосередній допит підозрюваного у вчиненні кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою. Допит цього підозрюваного проводиться після затримання, але, як правило, після огляду, іноді і після обшуку. Готуючись до допиту підозрюваного, слідчий повинен зібрати достатню кількість оперативної задокументованої інформації, фото-, звукозаписом, відеозйомкою забезпечити показання свідків тощо.

Під час допиту підозрюваного повинні бути встановлені обставини щодо конкретної технології незаконних операцій з криптовалютою. Зокрема, особливе значення має встановлення місця, часу незаконної операції з криптовалютою, способу подолання системи захисту криптовалюти.

Допитуючи особу, підозрювану у вчиненні кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, треба пам'ятати, що такі дії може вчинити лише фахівець або обізнана особа.

Також важливим під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, є використання спеціальних знань, які можна визначити як відповідні розуміння, навички, одержані у результаті фахової освіти та/або практичної діяльності в галузі комп'ютерної науки, техніки, банківської справи тощо, і які використовуються визначеними законом учасниками кримінального провадження в межах наданих кожному з них повноважень для вирішення за певною процедурою процесуальних завдань розслідування незаконних операцій з криптовалютою.

Однією із найбільш поширених форм застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, має бути судово експертиза. Серед експертиз найчастіше під час розслідування вказаних кримінальних правопорушень проводиться техніко-криміналістичне дослідження документів та техніки, слідознавча експертиза, судово-бухгалтерська експертиза, а також основна – комп'ютерно-технічна експертиза та інші види експертиз.

Варто зазначити, що на сьогодні система експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, все ще не досить розроблена – слідчі не завжди знають, які питання повинні виноситися на вирішення експертиз, які матеріали мають надаватися експерту, тому ці види експертизи потребують подальших досліджень.

Із метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, має право запросити спеціалістів. Так, до участі у проведенні обшуку у справах про незаконну операцію з криптовалютою доцільно залучати як спеціалістів осіб, котрі мають навички у проведенні експертиз платіжних систем, комп'ютерної техніки, фахівців окремих інформаційних галузей: експертів-криміналістів, системних програмістів (спеціалістів з експлуатації програмних засобів), програмістів (фахівців зі створення програм для комп'ютерів), інженерів з технічної експлуатації та ремонту комп'ютерів, особливо у разі, якщо незаконні операції з криптовалютою здійснювалися з використанням сучасної комп'ютерної техніки.

Останнім часом, зокрема, в умовах російського вторгнення в Україну 2022 року, збільшення інформаційних загроз та кібератак зі сторони РФ як країни-агресора, набуває особливого значення забезпечення інформаційного суверенітету України. Тому поряд з іншим необхідне удосконалення законодавства України стосовно забезпечення інформаційного суверенітету, протидії новітнім способам кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, які стрімко розвиваються.

Так, 15 березня 2022 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» [8]. До прийняття цього Закону в КПК України не було імplementовано спеціально передбачених у Конвенції про кіберзлочинність тимчасових заходів, спрямованих на ефективну міжнародну співпрацю щодо протидії кіберзлочинності, про що наголошувалось у літературі [2; 6].

Щодо термінового розкриття збережених даних про рух інформації у обсязі, необхідному для потреб ефективного досудового розслідування у кримінальних провадженнях, слід зазначити, що для отримання інформації щодо електронних комунікацій у межах кримінального провадження спочатку необхідно було звернутися до суду, обґрунтувати необхідність отримання інформації, надати суду докази на підтвердження вчинення кримінального правопорушення та причетності певних осіб, які використовували електронні комунікації, до його вчинення. Якщо суд погоджувався із доводами, орган досудового розслідування отримував ухвалу слідчого судді. Після отримання рішення суду слідчому необхідно було особисто з'явитись у головний офіс оператора для подальшого виконання ухвали та вилучення інформації. Таке вилучення інформації могло зайняти кілька днів чи навіть тижнів.

Відповідно, потребували конкретизації підстави затримання без ухвали слідчого судді, зокрема за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення (насамперед злочину). Надання можливості уповноваженій особі затримувати підозрювану особу без ухвали слідчого судді у випадку, якщо були наявні обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча підозрюваної особи з метою ухилення від кримінальної відповідальності, узгоджується з контекстом розуміння п. «с» ч. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3].

Зважаючи на зазначене, вказаним Законом було внесено зміни до відповідних положень кримінального процесуального законодавства України з метою забезпечення термінового отримання органом досудового розслідування даних про електронні комунікації. Вказані зміни можна назвати доволі позитивними для удосконалення розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, зважаючи на важливість оперативного знаходження інформації про вказані правопорушення.

Висновки. Організаційні та тактичні особливості слідчих (розшукових) дій на наступному етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, включають огляд місця проникнення, обшук робочого місця, обшук за місцем проживання, допит нових свідків, допит підозрюваного, експертизу комп'ютерної техніки та програмних продуктів тощо.

Для ефективного проведення процесуальних слідчих заходів та проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій з розслідування кримінальних правопо-

рушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, слідчо-оперативна група повинна мати необхідне технічне оснащення. Доцільно запровадити спеціальне науково-технічне спорядження, для виявлення, фіксації та відбору інформаційних слідів на місці вчинення кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою.

Не всі питання щодо організації розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою, ще вирішені. Так, варто внести зміни в положення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій з метою розширення можливості їх застосування у невідкладних випадках до отримання відповідної ухвали слідчого судді, суду, а також вдосконалити нормативне регулювання використання технічних засобів та носіїв інформації, які використовуються під час здійснення негласних слідчих (розшукових) дій під час проведення розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у процесі здійснення операцій з криптовалютою.

Список використаних джерел

1. Батиргареева В.С. Правова платформа для забезпечення в Україні ефективного захисту цифрових трансформацій суспільства. *Інформація і право*. 2022. № 1(40). С. 21–34.
2. Гуцалюк М.В. Напрями посилення міжнародного співробітництва у сфері боротьби з кіберзлочинністю. *Інформація і право*. 2021. № 4 (39). С. 141–147.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята в Римі 4 листопада 1950 року. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Ст. 270.
4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
6. Марущак А.І. Європейський досвід з питань боротьби з правопорушеннями в інформаційній сфері. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*. 2019. Volume 25. Issue 1. P. 13–17.
7. Про віртуальні активи : Закон України від 17 лютого 2022 року № 2074-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1629.
8. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15 березня 2022 року № 2137-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 33. Ст. 1734.
9. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3475-IV (в редакції Закону України від 9 квітня 2014 року № 1194-VII). *Офіційний вісник України*. 2014. № 40. Ст. 1062.
10. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
11. Саєнко М.І., Савела С.А., Тополянський Ю.Ю. Міжнародний досвід протидії кіберзлочинності та кібершахрайству. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. Випуск 64. С. 386–391.

References

1. Batoryhareieva, V.S. (2022). Pravova platforma dlia zabezpechennia v Ukraini efektyvnoho zakhystu tsyfrovyykh transformatsii suspilstva [Legal platform for ensuring effective protection of digital transformations of society in Ukraine]. *Informatsiia i pravo – Information and law*. 1 (40), 21–34 [in Ukrainian].
2. Hutsaliuk, M.V. (2021). Napriamy posylennia mizhnarodnoho spivrobitnytstva u sferi borotby z kiberzlochynnistiu [Directions of strengthening international cooperation in the field of combating cybercrime]. *Informatsiia i pravo – Information and law*. 4 (39), 141–147 [in Ukrainian].
3. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (1950, November 4). *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 2006, 32, 270.
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. (2001, April 5). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2001, 25–26, 131 [in Ukrainian].
5. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. (2012, April 13). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2013, 9–10, 11–12, 13, 88 [in Ukrainian].
6. Marushchak, A.I. (2019). Yevropeyskyi dosvid z pytan borotby z pravoporushenniamy v informatsiinii sferi [European experience in combating offenses in the information sphere]. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*, 25, 13–17 [in Ukrainian].
7. Pro virtualni aktyvy: Zakon Ukrainy vid 17 liutoho 2022 roku № 2074-IX [On virtual assets: Law of Ukraine dated February 17, 2022 No. 2074-IX]. (2022, February 17). *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 2022, 31, 1629 [in Ukrainian].

8. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta Zakonu Ukrainy «Pro elektronni komunikatsii» shchodo pidvyshchennia efektyvnosti dosudovoho rozsliduvannia «za hariachymy slidamy» ta protydii kiberatakam: Zakon Ukrainy vid 15 bereznia 2022 roku № 2137-IX [On amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine “On Electronic Communications» regarding increasing the effectiveness of pretrial investigation “on hot tracks” and countering cyberattacks: Law of Ukraine dated March 15, 2022 No. 2137-IX]. (2022, March, 15). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 2022, 33, 1734 [in Ukrainian].

9. Pro Derzhavnu sluzhbu spetsialnoho zviazku ta zakhystu informatsii Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23 liutoho 2006 roku № 3475-IV (v redaktsii Zakonu Ukrainy vid 9 kvitnia 2014 roku № 1194-VII) [On the State Service of Special Communication and Information Protection of Ukraine: Law of Ukraine dated February 23, 2006 No. 3475-IV (as amended by Law of Ukraine dated April 9, 2014 No. 1194-VII)]. (2014, April 9). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 2014, 40, 1062 [in Ukrainian].

10. Pro operatyvno-rozshukovu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18 liutoho 1992 roku № 2135-IX [On operative and investigative activities: Law of Ukraine dated February 18, 1992 No. 2135-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1992, 22, 303 [in Ukrainian].

11. Saienko, M.I., Savela, Ye.A., Topolianskyi, Yu.Yu. (2021). Mizhnarodnyi dosvid protydii kiberzlochynnosti ta kibershakraistvu [International experience in combating cybercrime and cyberfraud]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya PRAVO – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. The RIGHT series*, 64, 386–391 [in Ukrainian].

Luhina Natalia Anatoliyivna,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
(State Tax University, Irpin, Kyiv region)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6005-2943>

Kybysh Iryna Vasylivna,

the recipient of the first (bachelor) level of education
(State Tax University, Irpin, Kyiv region)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3327-8020>

PROBLEMS OF INVESTIGATING CRIMINAL OFFENSES COMMITTED IN THE PROCESS OF CONDUCTING TRANSACTIONS WITH CRYPTOCURRENCY

The importance of solving the problems of preventing and countering violations of transactions with cryptocurrency was noted. It is argued that criminal offenses committed in the process of carrying out transactions with cryptocurrency have a lot in common with the investigation of other types of criminal offenses, in particular, with the investigation of computer criminal offenses, however, there are specific features. Criminal proceedings can be initiated based on reports, statements, complaints of citizens – cryptocurrency owners and other persons. One of the main tasks of the investigation is to identify the persons who committed an illegal transaction with cryptocurrency. Establishing the location of an illegal transaction with cryptocurrency begins with clarifying the structure of the payment system. During the interrogation of witnesses, it is necessary to establish data on the signs and time of the indicated illegal operations, what they are expressed in and how they took place. Among the investigative (search) actions at the next stage of the investigation of criminal offenses committed in the process of transactions with cryptocurrency, it is possible to single out the questioning of new witnesses. It is imperative to interrogate persons who have access to virtual assets. It is important to use special knowledge, which can be defined as relevant understanding, skills, obtained as a result of professional education and/or practical activities in the field of computer science, technology, banking, etc., and which are used by legal participants in criminal proceedings within the limits of the powers granted to solve the tasks of investigating illegal operations with cryptocurrency. It was noted the importance of making changes to the provisions on the conduct of secret investigative (search) actions in order to expand the possibility of their use in urgent cases before obtaining the corresponding decision of the investigating judge, the court, as well as to improve the regulatory regulation of the use of technical means and media used during the implementation secret investigative (research) actions.

Key words: *cryptocurrency, criminal proceedings, interrogation, search, computer.*

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ТА ДЕТЕКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98.06

DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-9

Лапкін Андрій Васильович,

доктор юридичних наук, доцент

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3240-6377>ЗНАЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню правової природи та співвідношення оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження. З'ясовано значення оперативно-розшукової діяльності для виконання завдань кримінального провадження. Розглянуто такі проблеми: 1) здійснення оперативно-розшукової діяльності поза сферою кримінального провадження; 2) співвідношення оперативно-розшукової діяльності та розшукових дій у кримінальному провадженні; 3) правову природу оперативно-розшукової діяльності у сфері кримінального провадження; 4) відповідність органів, які провадять оперативно-розшукову діяльність, та оперативних підрозділів у кримінальному провадженні.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, завдання кримінального провадження, негласні слідчі (розшукові) дії, оперативні підрозділи, досудове розслідування.

Постановка проблеми. У контексті судово-правової реформи в Україні, однією зі складових частин якої є реформа системи кримінальної юстиції, одним із найбільш проблемних і водночас найменш реформованих напрямів є здійснення оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД). Законодавство в цій сфері, насамперед базовий Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ, серйозно не оновлювалося з початку 1990-х рр., хоча з того часу підходи до розуміння сутності та значення оперативно-розшукової діяльності, як і методи, способи й засоби її реалізації, суттєво змінилися. Водночас Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» регламентує підстави та порядок здійснення ОРД лише в загальних рисах, що створює прогалини в нормативному регулюванні цих питань, які заповнюються на відомчому рівні, однак не завжди узгоджено й ефективно. З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (далі – КПК України) суттєво змінилося співвідношення ОРД та кримінального провадження, яке, однак, залишається предметом дискусій. У цих умовах виникає необхідність визначення ролі оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі, а також з'ясування того значення, яке вона має для реалізації завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання значення оперативно-розшукової діяльності для кримінального провадження було предметом уваги багатьох

представників вітчизняної правової науки. Зокрема, біля витоків його наукового дослідження стояли ще до революційні вчені-процесуалісти, наприклад І.Я. Фойницький, який вказував на тісний взаємозв'язок поліцейської діяльності та кримінального судочинства [1, с. 4–5]. Однак надалі більшість учених дотримувалася позиції щодо розмежування ОРД та кримінального процесу, що значною мірою було зумовлено радянською та пострадянською моделлю кримінального судочинства.

Різке підвищення інтересу дослідників до цієї проблематики спостерігалось після прийняття КПК України, насамперед щодо інституту негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Так, І.В. Гловюк та Д.М. Цехан розглянули питання співвідношення ОРД та кримінального переслідування в контексті новацій КПК України та дійшли висновку про забезпечувальний, допоміжний характер першої стосовно другої [2]. В.О. Глушков вивчав проблеми оперативно-розшукового законодавства та зазначив пріоритети його вдосконалення в умовах дії КПК України [3]. М.А. Погорецький досліджував питання інтеграції ОРД у кримінальне провадження, зокрема в контексті інституту НСРД [4]. М.О. Шилін проаналізував співвідношення ОРД та НСРД та дійшов висновку про тотожність їхньої правової природи і змісту [5].

Ці та інші фахівці створили надійний теоретичний базис для подальшого дослідження питань співвідношення ОРД та кримінального провадження. Водночас

у цій площині залишається нерозв'язаною ціла низка проблем, зокрема: 1) можливість здійснення ОРД поза сферою кримінального провадження; 2) співвідношення ОРД та гласних і негласних розшукових дій у кримінальному провадженні; 3) правова природа ОРД у сфері кримінального провадження; 4) відповідність органів, які провадять ОРД, та оперативних підрозділів у кримінальному провадженні; 5) предмет, об'єкти та межі прокурорського нагляду за проведенням ОРД тощо.

З огляду на викладене **метою статті** є з'ясування значення оперативно-розшукової діяльності для виконання завдань кримінального провадження, що передбачає визначення правової природи та ролі оперативно-розшукової діяльності як у сфері кримінального провадження, так і за його межами.

Виклад основного матеріалу. Щодо співвідношення кримінального провадження та ОРД в юридичній науці є різні позиції. Так, ще І.Я. Фойницький звертав увагу на те, що кримінальне судочинство перебуває в тісному зв'язку з поліцейським правом, особливо з тією його частиною, яка стосується припинення злочинних діянь та запобігання їм. Своєю чергою кримінальний процес значною мірою визначається поліцейською діяльністю [1, с. 4–5]. Досвід багатьох західних держав свідчить про те, що ОРД у вигляді поліцейської діяльності, дізнання або розшуку є складовою частиною кримінального правосуддя. З огляду на це в пострадянських країнах дедалі частіше висловлюється ідея заміни попереднього розслідування «кримінальним розшуком», тобто адміністративною діяльністю, у якій поєднані оперативно-розшукова та процесуальна слідча діяльність [6, с. 61]. Актуальна вона й для України. Зокрема, М.А. Погорецький вважає, що досудове розслідування та розшук необхідно об'єднати, оскільки вони, як свідчить багаторічна практика передових західних країн, перебувають у єдиному, цілісному й нерозривному взаємозв'язку [7].

На перший погляд із прийняттям чинного КПК України було зроблено рішучий крок у напрямі інтеграції ОРД до кримінального правосуддя. Водночас це лише частково розв'язало проблему роз'єднаності (автономності) процесуальної та оперативно-розшукової діяльності, на яку як на один із недоліків Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. звертав увагу Л.М. Лобойко [8, с. 20–21], оскільки в досудове розслідування запроваджено елементи ОРД у вигляді окремих слідчих (розшукових) дій, які є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України), та НСРД, які визначаються як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ч. 1 ст. 246 КПК України). Унаслідок конституційної реформи щодо правосуддя (2016 р.) у п. 2 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України було закріплено «негласні та інші слідчі та розшукові дії», які згадувалися в контексті прокурорського нагляду за їх проведенням і, вочевидь, вказували на інтеграцію розшукових дій до кримінального правосуддя. Однак при цьому наступний крок – реформування ОРД – не було зроблено, унаслідок чого її було збережено за межами кримінального провадження та залишено колізійну пострадянську модель «паралельного» існування цих видів діяльності.

Це виявляється вже на рівні порівняння завдань ОРД та кримінального провадження. Так, згідно зі ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» завданням ОРД є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, про розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій із метою припинення правопорушень і в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства й держави. Вочевидь, такі завдання не повністю корелюються із завданнями кримінального провадження, що визначені у ст. 2 КПК України. Зокрема, якщо завдання ОРД визначаються насамперед у контексті отримання інформації, то завдання кримінального провадження – у контексті її використання для фактичного вирішення кримінально-правових конфліктів; якщо ОРД спрямована на припинення правопорушень, то кримінальне провадження – на захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень. Водночас спрямованість ОРД на пошук і фіксацію фактичних даних про розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства й держави може взагалі не бути пов'язана з реалізацією завдань кримінального провадження. Таким чином, завдання ОРД та кримінального провадження, хоч і не є суперечливими, не можуть вважатися повністю узгодженими.

Водночас варто звернути увагу на те, що предмет і завдання кримінального провадження та ОРД співпадають у тій частині останньої, що спрямована на пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, з метою припинення правопорушень і в інтересах кримінального судочинства, що відповідає діяльності з кримінального переслідування особи за вчинення кримінального правопорушення. З огляду на це Г.П. Серета зазначає, що оперативно-розшукові заходи, зокрема стосовно конкретної особи, мають підготовчий характер щодо кримінального переслідування [9, с. 105]. Н.І. Щегель обґрунтовує, що кримінальне переслідування здійснюється під час проведення оперативно-розшукових заходів; через свій характер ОРД забезпечує реалізацію функції кримінального переслідування [10, с. 9]. Д.М. Цехан та І.В. Гловюк, з огляду на схожість і відмінність між ОРД та кримінальним переслідуванням, пропонують термін «оперативно-розшукове переслідування» як забезпечувальний і підготовчий етап до досудового розслідування та кримінального переслідування з пріоритетом виконання забезпечувальної функції щодо кримінального провадження [2, с. 348]. На нашу думку, усі наведені визначення є єдиними в тому, що ОРД є важливим забезпечувальним засобом реалізації кримінального переслідування, а отже, і кримінального провадження загалом.

У процесі аналізу ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», згідно з якою ОРД визначається як система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, можна дійти висновку, що вона не є тотожною ані слідчим (розшуковим) діям та НСРД у значенні КПК України, ані негласним та іншим слідчим і розшуковим діям у розумінні п. 2 ст. 131-1 Конституції України, оскільки взагалі не передбачає

ні слідчі, ні розшукові дії, тоді як Конституція України та КПК України не згадують пошукові, розвідувальні й контррозвідувальні заходи. При цьому підхід Конституції України та КПК України до розуміння слідчих і розшукових дій не є ідентичним, оскільки Основний Закон України розглядає слідчі та розшукові дії нарізно, відокремлюючи їх сполучником «та», тоді як процесуальний закон – фактично як єдине ціле або синонімічні поняття, на що вказує вживання терміна «розшукові» дії в дужках після «слідчих» дій.

На думку М.О. Шиліна, незважаючи на розбіжності в термінології, зміст оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) заходів є ідентичним [5, с. 62], що, однак, не вирішує питання щодо правової природи розшукових дій органів правопорядку за межами кримінального провадження. Так, ч. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» допускає можливість її проведення до початку досудового розслідування та продовження після його початку. Отже, концептуальний підхід до співвідношення ОРД і досудового розслідування та кримінального провадження загалом на сьогодні не визначений ані в національному законодавстві, ані в науковій доктрині.

З огляду на це ОРД, на думку одних фахівців, з набуттям чинності КПК України здійснюється лише на етапі виявлення, запобігання та розкриття злочинів, що готуються, тому стає більш «обслуговуючою» щодо кримінального провадження [3, с. 41]; з введенням до кримінального процесу України інституту НСРД ліквідований інститут оперативно-розшукового супроводження кримінального судочинства [4, с. 272] та поставлено знак рівності між процесуальною діяльністю органів досудового розслідування та ОРД [11, с. 149]. Інші правники звертають увагу на те, що після початку досудового розслідування досить часто виникає проблема проведення таких дій для встановлення особи підозрюваного або для його розшуку, через що ОРД реалізується також під час кримінального провадження та поза ним [12, с. 12]. Проблеми вбачаються й щодо здійснення ОРД до початку кримінального провадження. Так, М.О. Шилін звертає увагу на те, що до виявлення ознак злочину ОРД не може здійснюватися, оскільки ще немає підстав для її проведення, а після виявлення ознак злочину повинне розпочинатися кримінальне провадження та мають проводитися передбачені КПК України слідчі, зокрема й негласні розшукові, дії, а не ОРД [5, с. 61].

Також варто звернути увагу на неспівпадіння органів, які провадять ОРД та діють у досудовому розслідуванні. На думку П.М. Каркача та Я.О. Ковальнової, під час визначення органів правопорядку, які можуть здійснювати слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні, необхідно корелюватися із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [13, с. 146]. Згідно зі ст. 5 цього закону ОРД здійснюється відповідними оперативними підрозділами таких органів: Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, управління державної охорони, органів та установ виконання покарань і слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, розвідувального органу Міністерства оборони України, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України. Якщо порівнювати перелік цих органів з оперативними підрозділами, закріпленими у ст. 41 КПК України, то варто зазначити, що пер-

ший є ширшим, ніж другий. Зокрема, до оперативних підрозділів, які можуть здійснювати слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні, не належать підрозділи, які здійснюють ОРД, Служби зовнішньої розвідки України, управління державної охорони, розвідувального органу Міністерства оборони України.

Унаслідок цього можна виділити принаймні три підходи до співвідношення ОРД та досудового розслідування, а саме: 1) це самостійні напрями діяльності органів правопорядку, які здійснюються автономно одне щодо одного, мають окремі підстави, порядок, суб'єктів реалізації та поєднуються лише в певній частині, коли їх предмети збігаються; 2) ці напрями частково співпадають (зокрема, у вигляді НСРД), проте в іншій частині здійснюються автономно (ОРД передуює кримінальному провадженню та продовжується під час його здійснення); 3) ОРД та досудове розслідування повністю співпадають, становлять єдине ціле в межах кримінального провадження.

Фактично на сучасному етапі наявна друга з окреслених нами моделей співвідношення ОРД та кримінального провадження. Водночас вона породжує невизначеність і колізійність, які негативно позначаються як на ефективності ОРД, так і на реалізації завдань кримінального провадження. Наприклад, А.М. Бабошин вказує на проблему відсутності єдиного законодавчого підходу до використання результатів ОРД, насамперед щодо кримінального провадження, що веде до необґрунтованих інформаційних втрат, а також подальшої втрати доказів, сформованих на основі результатів ОРД [14, с. 114].

З огляду на це є необхідність перегляду змісту призначення ОРД, а також удосконалення її законодавчого регулювання. По-перше, має бути здійснене відмежування власне ОРД як розшукової діяльності, яка має безпосередній зв'язок із кримінальним провадженням, від розвідувальної та контррозвідувальної діяльності, спрямованої на забезпечення національної безпеки. Відповідно, розшукова діяльність повинна отримати регламентацію у КПК України. Її завдання, що фактично полягають у своєчасному виявленні та припиненні кримінальних правопорушень, запобіганні їм, викритті причин та умов, які сприяють їх вчиненню, профілактиці правопорушень, мають бути узгоджені зі спрямованістю досудового розслідування. Інші напрями ОРД (розвідувальна й контррозвідувальна діяльність) не стосуються кримінального правосуддя, а тому повинні регулюватися спеціальним законодавством і покладатися на відповідні спецслужби (органи розвідки та контррозвідки).

По-друге, має бути здійснено максимальну інтеграцію ОРД до кримінального провадження з огляду на те, що ОРД не може здійснюватися довільно й без спрямованості на отримання певного процесуального результату. При цьому варто виходити з того, що природа досудового розслідування та розшукової діяльності є єдиною, співпадають їх предмет і суб'єкти, а також завдання й засади здійснення. Відтак початок ОРД повинен означати початок досудового розслідування, оскільки їхні підстави (інформація про кримінальне правопорушення, яке вчинене або готується) є однаковими. З іншого боку, така інтеграція не повинна супроводжуватися надмірною формалізацією ОРД, що ускладнить її реалізацію та зробить її неефективною. Відповідно, результатом такої інтеграції має стати не здійснення розшукових заходів за правилами слідчих дій, а навпаки, проведення досудового розслідуван-

ня в переважній його частині в режимі ОРД (шляхом розшукових дій), що передбачає спрощення процесуальної форми. Очевидно, що ступінь «суворості» останньої визначається двома основними чинниками: загрозою порушення прав і свобод людини та можливістю встановлення відповідності отриманих від них результатів вимогам до доказів у кримінальному провадженні. Отже, чим вищим є рівень загрози порушення прав особи під час здійснення розшукової дії та чим меншими є можливості перевірки допустимості її результатів як доказів, тим більш суворою повинна бути процесуальна форма її проведення, і навпаки. У перспективі це може зумовити відмежування слідчих дій від розшукових, які відрізнятимуться, зокрема, ступенем суворості процесуальної форми, режимом гласності тощо.

По-третє, потребує перегляду й узгодження коло суб'єктів здійснення ОРД (ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») та досудового розслідування. Насамперед суб'єкти здійснення ОРД повинні відповідати переліку оперативних підрозділів, які мають процесуальний статус згідно зі ст. 41 КПК України. На сьогодні, з огляду на наведений вище аналіз кола органів і підрозділів здійснення ОРД, це означає необхідність зазначення оперативних підрозділів управління державної охорони у ст. 41 КПК України з наданням їм відповідних процесуальних повноважень, тоді як статус підрозділів Служби зовнішньої розвідки України та розвідувального органу Міністерства оборони України як таких, що здійснюють розвідувальну діяль-

ність, регламентовано окремо. Крім того, перспективним напрямом удосконалення статусу органів досудового розслідування є перетворення слідчих підрозділів в усіх органах досудового розслідування на підрозділи детективів, а слідчих – на детективів, що дасть їм змогу суміщати слідчі та оперативні функції. Співробітникам оперативних підрозділів можуть бути надані повноваження стосовно проведення досудового розслідування у формі дізнання, а також їм має бути повернута ініціатива у проведенні розшукових дій у кримінальних провадженнях інших категорій.

Висновки. Таким чином, реформування системи кримінальної юстиції в Україні має відбуватися синхронно з реформою оперативно-розшукової діяльності, яка має вагомим забезпечувальним значенням для кримінального провадження, оскільки є засобом збирання та фіксації інформації, необхідної для виявлення й розкриття кримінальних правопорушень, а також притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які їх вчинили. Реалізація завдань кримінального провадження потребує дієвих механізмів інтеграції оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування шляхом переходу першої у друге та їх взаємодоповнення, а також утілення результатів оперативно-розшукової діяльності, отриманих до початку кримінального провадження, у процесуальні докази.

Перспективи в цьому напрямі вбачаються у відокремленні розшукової діяльності від розвідувальної та контррозвідувальної, а також набутті нею процесуального характеру в межах досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. 2-е изд., пересмотр. Санкт-Петербург : Типография М. Стасюлевича, 1896. Т. 1. 594 с.
2. Цехан Д.М., Гловюк І.В. Оперативно-розшукова діяльність та кримінальне переслідування: проблеми співвідношення (функціональний аспект). *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 4. С. 345–349. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/07/4_2013.pdf.
3. Глушков В.О. Вдосконалення оперативно-розшукового законодавства України. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2014. Вип. 1. С. 39–45.
4. Погорецький М.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 270–276.
5. Шилін М.О. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі дії: проблеми правового регулювання у світлі нового Кримінального процесуального кодексу України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 1. С. 59–64.
6. Александров А.С. Каким не быть предварительному следствию. *Государство и право*. 2001. № 9. С. 54–62.
7. Воліна Т.В. Завідувач кафедри правосуддя КНУ Микола Погорецький: «Без покращення процедури розшуку реформування досудового розслідування не піде на користь». *Закон і Бізнес*. 2018. № 1–2(1351–1352). URL: <https://zib.com.ua/ua/131462.html>.
8. Лобойко Л.М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні (2006–2011 роки). Частина 1: Загальні положення і досудове провадження : монографія. Київ : Істина, 2012. 288 с.
9. Середа Г.П. Прокурор як суб'єкт кримінального переслідування. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 559 : Правознавство. С. 102–106.
10. Щегель Н.І. Кримінальне переслідування: зміст та форма : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 18 с.
11. Благута Р.І. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми підготовки та проведення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 147–152.
12. Ковальський В.І. Які тепер права в наших «оперів»? *Іменем закону*. 2014. № 12. С. 12–13.
13. Каркач П.М., Ковальова Я.О. Щодо змісту функції прокуратури з організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням та поняття «органи правопорядку». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 145–148.
14. Бабощин А.М. Прокурорський нагляд за документуванням злочинів у сфері банківського кредитування оперативними підрозділами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 195 с.

References

1. Foynitskiy, I.Ya. (1896). *Kurs ugovnogo sudoproizvodstva [Course of criminal proceedings]*, in 2 vols. 2nd ed., revision. Saint Petersburg: M. Stasyulevich Printing House, vol. 1, 594 p. [in Russian].

2. Tsekhan, D.M., Hloviuk, I.V. (2013). Operatyvno-rozshukova diialnist ta kryminalne peresliduvannia: problemy spivvidnoshennia (funktsionalnyi aspekt) [Operative and investigative activity and criminal prosecution: relationship problems (functional aspect)]. *Porivnialno-analitychne pravo – Comparative and analytical law*, no. 4, pp. 345–349. Retrieved from: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/07/4_2013.pdf [in Ukrainian].
3. Hlushkov, V.O. (2014). Vdoskonalennia operatyvno-rozshukovoho zakonodavstva Ukrainy [Improvement of operational investigative legislation of Ukraine]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy – International legal bulletin: collection of scientific works of the National University of the State Tax Service of Ukraine*, iss. 1, pp. 39–45 [in Ukrainian].
4. Pohoretskyi, M.A. (2013). Nehlasni slidchi (rozshukovi) dii: problemy provadzhennia ta vykorystannia rezultativ u dokazuvanni [Secret investigative (search) actions: problems of proceedings and use of results in evidence]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav – Legal journal of the National Academy of Internal Affairs*, no. 1, pp. 270–276 [in Ukrainian].
5. Shylin, M.O. (2013). Operatyvno-rozshukova diialnist ta nehlasni slidchi dii: problemy pravovoho rehuliuвання u svitli novoho Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy [Operative investigative activity and secret investigative actions: problems of legal regulation in the light of the new Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy – Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, no. 1, pp. 59–64 [in Ukrainian].
6. Aleksandrov, A.S. (2001). Kakim ne byt' predvaritel'nomu sledstviyu [What not to be a preliminary investigation]. *Gosudarstvo i pravo – State and Law*, no. 9, pp. 54–62 [in Russian].
7. Volina, T.V. (2018). Zaviduvach kafedry pravosuddia KNU Mykola Pohoretskyi: “Bez pokrashchennia protsedury rozshuku reformuvannia dosudovoho rozsliduvannia ne pide na koryst” [Head of the Department of Justice of the Kyiv National University, Mykola Pohoretskyi: “Without improving the search procedure, the reform of the pre-trial investigation will not be beneficial”]. *Zakon i Biznes – Law and Business*, no. 1–2(1351–1352). Retrieved from: <https://zib.com.ua/ua/131462.html> [in Ukrainian].
8. Loboiko, L.M. (2012). Reformuvannia kryminalno-protsesualnoho zakonodavstva v Ukraini (2006–2011 roky). Chastyna 1: Zahalni polozhennia i dosudove provadzhennia: monohrafiia [Reform of criminal procedural legislation in Ukraine (2006–2011). Part 1: General provisions and pre-trial proceedings: monograph]. Kyiv: Istyna, 288 p. [in Ukrainian].
9. Sereda, H.P. (2011). Prokuror yak subiekt kryminalnoho peresliduvannia [The prosecutor as a subject of criminal prosecution]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu – Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, iss. 559: Jurisprudence, pp. 102–106 [in Ukrainian].
10. Shchehel, N.I. (2007). Kryminalne peresliduvannia: zmist ta forma [Criminal prosecution: content and form]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv, 18 p. [in Ukrainian].
11. Blahuta, R.I. (2013). Nehlasni slidchi (rozshukovi) dii: problemy pidhotovky ta provedennia [Secret investigative (research) actions: problems of preparation and conduct]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav – Legal journal of the National Academy of Internal Affairs*, no. 1, pp. 147–152 [in Ukrainian].
12. Kovalskyi, V.I. (2014). Yaki teper prava v nashykh “operiv”? [What rights do our “opers” have now?]. *Imenem zakonu – In the name of law*, no. 12, pp. 12–13 [in Ukrainian].
13. Karkach, P.M., Kovalova, Ya.O. (2018). Shchodo zmistu funktsii prokuratury z orhanizatsii ta protsesualnoho kerivnytstva dosudovym rozsliduvanniam ta poniattia “orhany pravoporiadku” [Regarding the content of the function of the prosecutor's office in the organization and procedural management of the pre-trial investigation and the concept of “law enforcement agencies”]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia “Yurydychni nauky” – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series “Legal Sciences”*, iss. 2, vol. 2, pp. 145–148 [in Ukrainian].
14. Baboshyn, A.M. (2015). Prokurorskyi nahliad za dokumentuvanniam zlochyniv u sferi bankivskoho kredytuvannia operatyvnymy pidrozdilamy [Prosecutor's supervision of the documentation of crimes in the field of bank lending by operational units]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 195 p. [in Ukrainian].

Lapkin Andrii,

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor
(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3240-6377>

THE VALUE OF OPERATIVE INVESTIGATIVE ACTIVITY FOR THE IMPLEMENTATION OF THE TASKS OF CRIMINAL PROCEEDINGS

The article is devoted to the study of legal nature and the ratio of operational-search activity and criminal proceedings. the purpose of the scientific article is to clarify the value of the operational-search activity for the implementation of the tasks of criminal proceedings, which provides for the definition of the legal nature and role of the operational-search activity both in the field of criminal proceedings and outside of it.

The subject of the study includes a number of problems, in particular: 1) the possibility of carrying out operational-search activities outside the field of criminal proceedings; 2) the ratio of operational-search activity and vowel and unspoken detective actions in criminal proceedings; 3) the legal nature of operational-search activities in the field of criminal proceedings; 4) compliance of the authorities conducting operational-search activities and operational units in criminal proceedings, etc.

It is substantiated that the reform of the criminal justice system in Ukraine should take place synchronously with the reform of operational-search activity, which has an important security value for criminal proceedings, since it acts as a means of collecting and recording information necessary for the detection and disclosure of criminal offenses, as well as criminal liability of persons who committed them.

The arguments in favor of separation of search activity from intelligence and counterintelligence and its acquisition of a procedural nature within the framework of pre-trial investigation are presented. This will allow to integrate operational-search activities into criminal proceedings.

The need to improve the status of pre-trial investigation bodies is also justified: turning investigative units in all pre-trial investigation bodies into detective units, and investigators into detectives, which will allow them to combine investigative and operational functions.

Key words: *operational and search activity, tasks of criminal proceedings, secret investigative (detective) actions, operational units, pre-trial investigation.*

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

УДК 343.9 (477)

DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-10

Балабан Сергій Миколайович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро)

ORCID: 0000-0001-5098-0770

ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ВИДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

У статті надано віктимологічну характеристику окремим видам кримінальних правопорушень проти власності з метою зниження показників викрадення чужого майна з автомобілів, особливо в умовах воєнного стану.

Встановлено, що стабілізація оперативної обстановки з протидії викраденню чужого майна з автомобілів (найчастіше вчиняються в громадських місцях – 71,4% від загальної кількості вивчених справ), зниження рівня віктимізації населення можливі лише на базі оптимізації організаційно-структурної побудови системи поліції, нормативно-правового регулювання її діяльності у сучасних умовах, вироблення нових форм і методів роботи з жертвами злочинних посягань.

Акцентовано увагу на тому, що працівник поліції, який здійснює проведення оперативно-розшукових заходів, повинен бути готовий до того, що жертва своїми діями може значним чином ускладнити його роботу. Він повинен бути чуйним, ввічливим і коректним. Як би він не поспішав, він повинен терпляче вислухати все, що вважатиме за потрібне сказати жертва. Обов'язково слід роз'яснити жертві, які будуть зроблені кроки з боку поліції, щоб затримати підозрюваного та відшкодувати завдані збитки.

Запропоновано діяльність патрульної поліції вважати корисною в тому випадку, якщо у разі встановлення маршрутів патрулювання буде враховано розташування місць найбільш частого вчинення певних видів крадіжок, працівники цієї служби своєчасно будуть знати прикмети злочинців. Це сприятиме затриманню, а отже, припиненню злочинної діяльності осіб, які вчиняють викрадення чужого майна з автомобілів. В інтересах профілактики досліджуваних кримінальних правопорушень слід готувати працівників патрульної поліції до проведення роз'яснювальної роботи серед автовласників щодо небезпеки паркування автомобілів у непристосованих для цього місцях.

Ключові слова: власність, віктимологія, потерпілий, кримінальні правопорушення проти власності, поліцейська діяльність.

Постановка проблеми. Профілактична робота з потенційними жертвами кримінальних правопорушень – це важливий напрям попереджувальної діяльності правоохоронних органів з населенням. Метою її є зменшення небезпеки стати жертвою злочину. Для цього проводиться навчання громадян правил поведінки, яке має допомагати уникнути злочинних посягань на їхнє життя, здоров'я, честь, гідність та власність.

Досить часто потерпілий є «пасивним» співучасником вчиненого проти нього кримінального правопорушення. Саме як непрямі учасники повинні розглядатися потерпілі, оскільки, не здійснюючи певних дій, продиктованих часом, не приймаючи заходів обережності, громадяни підвищують ступінь імовірності стати жертвою

злочинного посягання [1, с. 179], в тому числі і викрадення майна з автомобілів.

Викрадення чужого майна з автомобілів є специфічним кримінальним правопорушенням в оперативно-розшуковому розумінні: потерпілими є, в основному, власники автомобілів здебільшого вітчизняного виробництва (90,9% від загальної кількості вивчених справ). Під час паркування автомобілів у непристосованих для цього місцях детермінанти проявляються у нестачі коштів для стоянки на спецмайданчиках, їх віддаленості від місця проживання, звичайним небезпечним вживати заходів із забезпечення своєї власності, надмірній довірливості до людей, у беспорядності, пов'язаної з хворобою, віком, певними фізичними вадами потерпілих.

Іншою проблемою протидії досліджуваному виду кримінальних правопорушень є той факт, що більшість потерпілих не звертається до поліції із заявою, щоб уникнути зайвого клопоту, та й правоохоронці вкрай неохоче приймають заяви та повідомлення про викрадення майна з автомобілів. Ситуація не змінилася на краще у зв'язку з прийняттям та набуттям чинності нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 року [2], відповідно до положень якого кожна заява чи повідомлення мали заноситися до Єдиного реєстру досудових розслідувань та одразу починатися кримінальне провадження, проте це далеко не так.

Разом із тим наростання недовіри до всієї системи кримінальної юстиції у сукупності з іншими факторами сприяють підвищенню рівня латентності подібних кримінальних правопорушень, що призводить до відсутності відображення такого виду кримінальних правопорушень в офіційній статистиці поряд з іншими видами розкрадань. Відсутність статистичних даних з цього виду крадіжок ускладнює контакти правоохоронних органів із засобами масової інформації, що може бути причиною неефективного запобігання злочинності та підвищення рівня віктимізації населення.

Метою статті є окреслення віктимологічної характеристики окремих видів кримінальних правопорушень проти власності з метою зниження показників викрадення чужого майна з автомобілів, особливо в умовах воєнного стану.

Стан дослідження. Слід зазначити, що теоретичним підґрунтям для проведення такого дослідження є праці Д.В. Рівмана та С.О. Тулякова. Низка вчених свої роботи присвятили віктимологічній профілактиці окремих видів суспільно небезпечних посягань. Серед них можна відзначити С.В. Албула, В.О. Іващенко, А.О. Йосипів, Л.Г. Козлюк, А.Ю. Кулієва, А.В. Микитчика, О.М. Мойсюка, О.В. Паньчука, К.Л. Попова, О.Ю. Юрченко та ін. Протягом 2012–2013 років опубліковано декілька статей Н.О. Овчарик, проте протидія викраденням чужого майна з автомобілів, особливо з початку відкритої війни росії проти України, є недослідженою проблемою з точки зору протидії таким посяганням на власність.

Виклад основного матеріалу. Сказане дозволяє зробити попередній висновок, що стабілізація оперативної обстановки з протидії викраденням чужого майна з автомобілів (найчастіше вчиняються в громадських місцях – 71,4% від загальної кількості вивчених справ), зниження рівня віктимізації населення можливі лише на базі оптимізації організаційно-структурної побудови системи поліції, нормативно-правового регулювання її діяльності у сучасних умовах, вироблення нових форм і методів роботи з жертвами злочинних посягань.

Деякі вчені виділяють два складники віктимності – особистісні якості індивіда і зовнішнього середовища. У людини є значна кількість особистісних характеристик, що підвищують рівень віктимності (легковажність, неуважність, довірливість, особливий вид діяльності), але поки немає сприятливих умов для реалізації злочинного умислу іншої особи (поряд знаходяться люди, не досить часу та ін.). Посягання в такому разі навряд чи здійсняться. Або інший варіант: людина уважна, обережна, неагресивна, врівноважена, але склалася така обстановка, в якій вона не може запобігти посяганням і навіть передбачити його (наприклад, випадкова жертва акту тероризму) [3, с. 11].

У цьому зв'язку хотілося б навести точку зору Д.В. Рівмана стосовно того, що індивідуальна вікти-

мність – це зумовлений наявністю злочинності стан уразливості окремої особи, що виражається в об'єктивно властивій людині (але не фатальній) здатності стати жертвою злочину. Реалізована злочинним актом або залишилася в потенційній можливості, ця вразливість залежить від суб'єктивних та об'єктивних нахилів і зрештою виступає як нездатність протистояти злочинцеві, зумовлена сукупністю чинників, що роблять її об'єктивною (не залежною від жертви) або залишають її на рівні суб'єктивного «небажання або невміння» [4, с. 42].

У віктимології є такий термін, як віктимізація, під якою розуміється процес і результат перетворення особи на жертву злочину [5, с. 12].

Віктимологія ввела ще одне поняття – віктимна поведінка. Така поведінка полягає в тому, що потерпілий у період часу, що безпосередньо передував злочинному посягання, своїми діями створює ризиковану для себе ситуацію, провокуючи вчинення злочину. У цьому випадку особа вже проявляє певну активність, хоча і не бажає вчинення стосовно себе посягання [5, с. 56].

Така проблема найбільш актуальна для розслідування викрадень чужого майна з автомобілів, водії яких ненадовго зупиняються, наприклад, біля придорожного кафе. Це пояснюється тим, що, оцінюючи поведінку потерпілого перед вчиненням крадіжки, часто можна зробити висновок про відсутність елементарних заходів, спрямованих на збереження свого майна (незакриті дверцята автомобіля чи неувімкнена сигналізація, залишені цінні речі на передній панелі чи на сидіннях та ін.).

Одним з напрямів використання віктимологічних знань на практиці є віктимологічна профілактика. Відомо, що теорія віктимологічної профілактики створюється вже багато десятиліть (розробка окремих проблем, формулювання понять, визначень тощо). Дотепер така профілактика пройшла етап створення теоретичних схем, що спираються, з одного боку, на емпірику, практику, а з іншого – на теоретичну «модель» предмета свого дослідження [5].

Під віктимологічною профілактикою розуміється специфічна діяльність соціальних інститутів, спрямована на виявлення і усунення (нейтралізацію, блокування) чинників, обставин, ситуацій, що формують віктимну поведінку і в цій якості детермінують вчинення злочинів; встановлення груп ризику і конкретних осіб з підвищеним ступенем віктимності і вплив на них з метою відновлення або активізації їхніх захисних властивостей; розробка або вдосконалення вже наявних спеціальних засобів захисту громадян від кримінальних правопорушень та подальшої віктимізації [5, с. 112].

На думку Д.В. Рівмана, віктимологічна профілактика являє собою цілеспрямований спеціалізований вплив на осіб з неправомірною або аморальною поведінкою, а також на фактори, що зумовлюють віктимність, пов'язану з подібною поведінкою [4, с. 115].

Метою віктимологічних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням є максимальне залучення внутрішніх резервів людини та спрямування їх на себе, а також нейтралізація факторів, що впливають на підвищення віктимності такої особи або категорії осіб.

Традиційно розрізняють такі види віктимологічної профілактики (за аналогією з профілактикою кримінальних правопорушень загалом), як:

1) загальна віктимологічна профілактика, яка включає виявлення причин злочинів і умов, що сприяють їх вчиненню, якщо вони пов'язані з особистістю і поведінкою потерпілих, усунення цих причин і умов;

2) індивідуальна віктимологічна профілактика, яка включає виявлення осіб, які мають підвищену віктимність, організацію щодо цих осіб заходів виховання, навчання, забезпечення особистої безпеки;

3) видова віктимологічна профілактика, спрямована на роботу з жертвами окремих видів з кримінальних правопорушень (зґвалтувань, крадіжок та ін.);

4) невідкладна віктимологічна профілактика, яка включає запобігання конкретним підготовленим кримінальним правопорушенням з використанням захисних ресурсів потенційної жертви, а також тактичних можливостей, що виникають у разі організації профілактичної роботи з потерпілим [4].

Оскільки викрадення чужого майна належить до так званих вуличних злочинів, то слід зосередити увагу на ролі саме підрозділів патрульної поліції у віктимологічній профілактиці розглядуваних кримінальних правопорушень.

Діяльність дільничних офіцерів поліції щодо профілактики розкрадань має переважно загальнопрофілактичний характер. Але коли існує тісна взаємодія цієї служби з іншими службами, з'являються більш широкі можливості для безпосереднього впливу на ситуацію, що складається у сфері протидії викраденню чужого майна з автомобілів. Глибоке знання обстановки, населення на своїй ділянці дозволяє своєчасно інформувати інші служби, зокрема, карний розшук про осіб, які являють оперативний інтерес з точки зору доцільності застосування до них заходів профілактичного впливу.

Поряд з розглянутими суб'єктами запобіжної діяльності існують й інші підрозділи Національної поліції, які безпосередньою профілактикою кримінальних правопорушень не займаються, але в процесі своєї діяльності в змозі опосередковано вплинути на профілактику досліджуваних злочинних посягань. Розглянемо деякі профілактичні можливості їхньої діяльності.

Як зазначалося раніше, у зв'язку з особливостями місць вчинення викрадень чужого майна з автомобілів роботу із запобігання цьому виду кримінальних правопорушень можуть здійснювати підрозділи Департаментів превентивної діяльності та патрульної поліції Національної поліції України.

У вирішенні завдань з охорони громадського порядку, покладених на поліцію, важливе місце відводиться патрульній поліції (у невеличких містечках та сільській місцевості – працівники сектору реагування патрульної поліції). Особливість охорони громадського порядку полягає насамперед у тому, що вона здійснюється в людних місцях: на вулицях, площах, у парках, на транспортних магістралях, вокзалах, пристанях, в аеропортах, під час проведення масових заходів, а також у разі надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Розглянута діяльність, крім того, визначається властивостями громадського порядку як об'єкта правової охорони.

Громадський порядок у місцях масового скупчення людей складається переважно в умовах так званої позаколективної поведінки, коли (на відміну від поведінки в трудовому колективі) кожен індивід вступає у спілкування один з одним, керуючись лише власними прагненнями, інтересами і мотивами, пов'язаними із задоволенням особистих матеріальних і духовних потреб. Встановлювані при цьому взаємини носять, як правило, тимчасовий, нестійкий характер, у результаті чого з'являється велика вірогідність неузгодженості дій (вчинків), виникнення конфліктних ситуацій.

Все це призводить до необхідності своєчасного попередження і припинення антигромадської поведінки, впорядкування відносин між людьми в межах, визначених правовими та іншими соціальними нормами.

Надання допомоги у взаємодії з оперативними підрозділами із запобігання та профілактики викрадень чужого майна з автомобілів може полягати в такому.

Наприклад, діяльність патрульної поліції може виявитися корисною в тому випадку, якщо у разі встановлення маршрутів патрулювання буде враховано розташування місць найбільш частого вчинення певних видів крадіжок, працівники цієї служби своєчасно будуть знати прикмети злочинців. Це сприятиме затриманню, а отже, припиненню злочинної діяльності осіб, які вчиняють викрадення чужого майна з автомобілів.

В інтересах профілактики досліджуваних кримінальних правопорушень слід готувати працівників патрульної поліції до проведення роз'яснювальної роботи серед автовласників щодо безпеки паркування автомобілів у непристосованих для цього місцях.

Від служби чергової частини вимагається оперативне реагування на сигнали про вчинення розкрадань, правильна організація пошуку злочинців по «гарячих слідах», своєчасне направлення інформації у сусідні райони та інші зацікавлені служби. Одним із заходів вдосконалення ними профілактики є поліпшення організації взаємодії та оперативного реагування на сигнали про можливе вчинення кримінальних правопорушень проти власності.

У разі планування заходів із запобігання корисливим посяганням на власність необхідно враховувати їх способи, прийоми та місце скоєння. Під контроль правоохоронних органів повинні бути взяті громадські місця, де найбільш часто залишають автомобілі, наприклад, місця дозвілля та відпочинку, укладання різних угод, пов'язаних з обігом грошових коштів та ін. Особливу увагу слід приділяти встановленню камер відеоспостереження за необладнаними стоянками автомобілів, що неможливо без взаємодії з місцевими органами влади.

Важливим напрямом запобігання викраденням чужого майна з автомобілів повинні стати заходи, спрямовані на поліпшення контактів правоохоронних органів зі ЗМІ. Коли поліція тісно співпрацює із ЗМІ у справі запобігання вчиненню кримінальних правопорушень проти власності, результати такої співпраці бувають досить відчутними. Інформування населення про найбільш поширені прийоми і способи проникнення у салон автомобіля має стати одним із найважливіших напрямів такої співпраці.

Не менш велике значення в запобіганні викраденням чужого майна з автомобілів має належати створенню нової системи взаємодії поліції з недержавними охоронними структурами, проведення спільних заходів щодо виявлення та припинення фактів посягань на чуже майно.

В Україні майбутні співробітники поліції вивчають основи професійної етики, одним з розділів якої є поліцейська деонтологія. Забезпечення деонтологічного підходу до підготовки поліцейських кадрів дозволить знизити те негативне ставлення значної кількості наших співгромадян до поліції, яке сформувалося через одиничні випадки порушень прав людини, зловживань, що іноді допускаються окремими співробітниками правоохоронних органів.

Громадяни будуть сприяти судочинству тільки тоді, коли держава забезпечить їм безпеку і шанобливе ставлення з боку посадових осіб поліції, прокуратури.

На нашу думку, поліцейські офіцери громад можуть стати основою для підвищення довіри між населенням і правоохоронними структурами, що збільшить ефективність протидії злочинності.

Велику увагу слід приділити професійній підготовці майбутніх співробітників правоохоронних органів, вони повинні завжди дотримуватися норм поліцейської етики. Дільничним офіцерам, співробітникам оперативно-слідчих органів необхідно також знати психологічні тонкощі роботи з потерпілими, особливо від кримінальних правопорушень проти власності. Адже в результаті вчинення кримінального правопорушення людині заподіюється моральна, фізична і матеріальна шкода.

Як слушно зазначає С.М. Алфьоров, з огляду на всю систему заходів покращення відчуття захищеності кожного із нас з боку держави стає очевидною провідна роль поліції як основного суб'єкта забезпечення правопорядку. Це, своєю чергою, вимагає від поліції якісного виконання поставлених перед нею завдань та високої оцінки проведеної роботи з боку пересічних громадян [6, с. 13].

Моральна шкода – неминучий наслідок будь-якого кримінального правопорушення. Реальний фізичний захист та психологічна підтримка потерпілих мають для них особливо велике значення. Абсолютно неприпустимо упереджене, грубе, зневажливе, недовірливе ставлення до потерпілих з боку співробітників правоохоронних органів.

Співробітники, які займаються розкриттям і розслідуванням кримінальних правопорушень, часто взагалі

не звертають уваги на стан потерпілих та не дбають про те, щоб надати їм хоча б психологічну допомогу, якої вони потребують. У кінцевому рахунку, нерідко для багатьох потерпілих моральна вторинна шкода може бути більш серйозною, ніж первинна.

Висновки. Слід зазначити, що жертвою викрадення майна з автомобіля може стати будь-який автовласник. Емоційно-психологічний стан жертви відрізняється від поведінки звичайної людини. Така поведінка може значним чином ускладнити проведення оперативно-розшукових заходів. Працівники поліції, які здійснюють оперативно-розшукові заходи, обов'язково повинні враховувати цей емоційний стан жертви. Тому їхні дії і вчинки здебільшого повинні бути схожими на дії лікарів, які оглядають хворих пацієнтів.

За жодних умов неприпустимо показувати власне нетерпіння і скепсис; коментувати версії і сказане потерпілим як якусь нісенітницю; звинувачувати в безпечності та допущених помилках.

Працівник поліції, який здійснює проведення оперативно-розшукових заходів, повинен бути готовий до того, що жертва своїми діями може значним чином ускладнити його роботу. Він повинен бути чуйним, ввічливим і коректним. Як би він не поспішав, він повинен терпляче вислухати все, що вважатиме за потрібне сказати жертва. Обов'язково слід роз'яснити жертві, які будуть зроблені кроки з боку поліції, щоб затримати підозрюваного та відшкодувати завдані збитки.

Список використаних джерел:

1. Шаблістий В.В. Поняття інтересу в кримінальному праві України: постановка проблеми. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : науковий журнал. 2018. Спеціальний випуск. № 3 (94). «Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти». С. 175–180.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. З наступними змінами та доповненнями. *Голос України* від 19.05.2012. № 90–91.
3. Юрченко О.Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 18 с.
4. Ривман Д.В. Кримінальна виктимологія. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 304 с.
5. Туляков В.А. Виктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми) : монографія. Одеса : Юридична література, 2000. 336 с.
6. Алфьоров С.М. Вдосконалення попереджувальної діяльності органів внутрішніх справ у контексті реформування системи кримінальної юстиції України. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : збірник наукових праць. 2012. № 2. С. 7–14.
7. Шаблістий В.В. Проблеми кримінально-правового забезпечення поліцейської діяльності в Україні у сфері протидії злочинам проти власності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 141–149.

References

1. Shablysty, V.V. (2018). Poniattia interesu v kryminalnomu pravi Ukrainy: postanovka problemy. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav: naukovyi zhurnal* [The concept of interest in the criminal law of Ukraine: statement of the problem. Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs: scientific journal]. *Spetsialnyi vypusk № 3 (94)*. «Prava liudyny: metodolohichni, hnoseolohichni ta ontolohichni aspekty». S. 175–180 [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. (2012). Z nastupnymy zminaty ta dopovnenniamy. *Holos Ukrainy vid 19.05.2012. № 90–91* [Criminal Procedure Code of Ukraine] [in Ukrainian].
3. Yurchenko, O.Yu. (2004). Rol viktyimnoi povedinky poterpylykh pry vchynenni tiazhkykh nasylnytskykh zlochyiv proty zhyttia ta zdorovia osoby v Ukraini: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk [The role of victim behavior of victims in the commission of serious violent crimes against life and health of a person in Ukraine: autoref. thesis ... candidate law of science] Kharkiv, 18 s. [in Ukrainian].
4. Ryvman, D.V. (2022). Kryminalnaia vyktyimolohyia [Criminal victimology]. Sankt-Peterburg: Pyter. 304 s. [in Russian].
5. Tuliakov, V.A. (2000). Vyktyimolohyia (sotsyalnye y krymynolohycheskye problemy): monohrafyia [Victimology (social and criminological problems): monograph]. Odesa: Yurydychna literatura. 336 s. [in Russian].
6. Alforov, S.M. (2012). Vdoskonalennia poperedzhuvalnoi diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav u konteksti reformuvannia systemy kryminalnoi yustytysii Ukrainy. *Visnyk Krymynolohichnoi asotsiatsii Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats* [Improving the preventive activity of internal affairs bodies in the context of reforming the criminal justice system of Ukraine]. № 2. S. 7–14 [in Ukrainian].

7. Shablysty, V.V. (2017). Problemy kryminalno-pravovoho zabezpechennia politseiskoi diialnosti v Ukraini u sferi protydii zlochynam proty vlasnosti [Problems of criminal law enforcement of police activity in Ukraine in the field of combating crimes against property]. Visnyk kryminalnoho sudochynstva. № 2. S. 141–149 [in Ukrainian].

Balaban Serhii,

Candidate of Law Science,
Associate Professor of the Department of Criminal Law Disciplines
(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro)
ORCID: 0000-0001-5098-0770

**VICTIMOLOGY CHARACTERISTICS OF CERTAIN TYPES OF CRIMINAL OFFENSES
AGAINST PROPERTY**

The article examines the victimological characteristics of certain types of criminal offenses against property with the aim of reducing the rates of theft of other people's property from cars, especially in the conditions of martial law.

It has been established that the stabilization of the operational situation for countering the theft of someone else's property from cars (they are most often committed in public places – 71.4% of the total number of cases studied), reducing the level of victimization of the population, is possible only on the basis of optimizing the organizational and structural construction of the police system, normative legal regulation of their activities in modern conditions, development of new forms and methods of working with victims of criminal offenses.

Any car owner can become a victim of theft of property from a car. The emotional and psychological state of the victim differs from the behavior of an ordinary person. Such behavior can significantly complicate the implementation of operative and search measures. Police officers who carry out operative and investigative measures must take into account this emotional state of the victim. Therefore, their actions and deeds in most cases should be similar to the actions of doctors who examine sick patients.

Under no circumstances is it permissible to show your own impatience and skepticism; to comment on the versions and what was said by the victim as some kind of nonsense; blame on safety and mistakes made.

A police officer who carries out operational and investigative measures must be prepared for the fact that the victim's actions can significantly complicate his work. He should be sensitive, polite and correct. No matter how hasty he is, he must patiently listen to whatever the victim thinks necessary to say. Be sure to explain to the victim what steps will be taken by the police to apprehend the suspect and compensate for the damages.

It is proposed that the activity of the patrol police be considered useful if, when establishing patrol routes, the locations of the most frequent commissions of certain types of theft are taken into account, the employees of this service will be aware of the signs of criminals in a timely manner. This will contribute to the arrest and, therefore, to the cessation of criminal activity of persons who commit theft of other people's property from cars.

In the interests of the prevention of investigated criminal offenses, patrol police officers should be trained to educate car owners about the dangers of parking cars in unsuitable places.

Key words: *property, victimology, victim, criminal offenses against property, police activity.*

УДК 343.13

DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-11

Дроздов Олександр Михайлович,доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1364-1272>**Гловюк Ірина Василівна,**доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*(Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5685-3702>

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТ. 49 КК УКРАЇНИ: ПИТАННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ

Статтю присвячено дослідженню проблеми стягнення з обвинуваченого процесуальних витрат у разі закриття кримінального провадження внаслідок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Зроблено висновок, що за чинним нормативним кримінально-процесуальним регулюванням не підлягають стягненню у кримінальному провадженні з особи процесуальні витрати у разі закриття щодо неї кримінального провадження, незалежно від того, про які судові витрати йдеться (на користь держави, потерпілого чи інших учасників кримінального провадження, пов'язані із залученням експерта тощо), у разі закриття кримінального провадження внаслідок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Наголошено, що це питання може бути вирішене шляхом внесення змін та доповнень до ст. 124 КПК України, і у такому разі таке стягнення матиме характер кримінально-процесуальної відповідальності.

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності, строки давності, підозрюваний, обвинувачений, ухвала, судові витрати, залучення експерта.

Постановка проблеми. Питання процесуальних витрат є важливими для кримінального провадження, зважаючи на їх компенсаційну природу та спрямування на відшкодування (у широкому розумінні) витрат платників податків на конкретне кримінальне провадження. Разом із тим положення ст. 124 КПК України не регламентують усі питання, які виникають у практичній діяльності, зокрема щодо судових витрат у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності. Через протилежні позиції у судовій практиці це питання вирішувалося Об'єднаною палатою ККС ВС. У постанові від 12 вересня 2022 року сформульовано такий висновок: «Якщо особа звільняється від кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК у зв'язку із закінченням строків давності, процесуальні витрати, понесені органом досудового розслідування та пов'язані зі здійсненням кримінального провадження, в тому числі й витрати на проведення експертизи, не стягуються з особи, кримінальне провадження щодо якої закрито на цій

підставі, а відносяться на рахунок держави, окрім витрат, пов'язаних, зокрема, із залученням експерта стороною захисту» [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання процесуальних витрат за КПК України 2012 року розглядалися у працях таких правників, як: Н. Антонюк, Р. Білокінь, К. Дрішлюк, В. Дрозд, Ю. Дьомін, О. Капліна, Є. Компанець, А. Павлишин, Н. Поліщак, С. Шаренко та ін. Проте питанням стягнення з обвинуваченого процесуальних витрат у разі закриття кримінального провадження внаслідок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності присвячена лише стаття О. Капліної та С. Шаренко.

Отже, **метою цієї статті** є теоретико-праксеологічне осмислення питання, чи підлягають стягненню з обвинуваченого процесуальні витрати у разі закриття кримінального провадження внаслідок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності та формулювання пропозицій щодо

правильного доктринального тлумачення ст. 124 КПК України.

Виклад основного матеріалу. Компенсація процесуальних витрат особам, які залучаються у кримінальне провадження, захищає права осіб, що здійснюють у кримінальному судочинстві покладені на них процесуальні обов'язки. В основі механізму відшкодування процесуальних витрат лежать правовідносини між суб'єктами, що в різних процесуальних статусах залучаються у провадження у справі та несуть у зв'язку з цим витрати, і посадовими особами та органами, які зобов'язані компенсувати зазначені витрати за рахунок публічних або приватних коштів.

Відомо, що ст. 118 КПК України передбачено, що процесуальні витрати складаються із: 1) витрат на правову допомогу; 2) витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження; 3) витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів; 4) витрат, пов'язаних із зберіганням і пересиланням речей і документів. Отже, в наведеній статті встановлено види процесуальних витрат.

За результатами дослідження наведеного кримінального процесуального інституту шляхом виокремлення сутнісних характеристик з його смислової плюралістичності в доктрині було сформовано та запропоновано низку визначень. Так, на думку О. Капліної, процесуальні витрати – це передбачені кримінальним процесуальним законом затрати, пов'язані зі здійсненням кримінального провадження, що несе держава або особи, які залучаються до участі у кримінальному провадженні, та які стягуються у разі ухвалення обвинувального вироку з обвинуваченого на користь держави, та/або на користь потерпілого, або компенсуються потерпілому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом для компенсації шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Зрозуміло, уточнює професорка, що витрати держави на здійснення кримінального провадження значно більші, ніж ті процесуальні витрати, що стягуються з обвинуваченого [2, с. 174]. Н. Поліщак розглядає процесуальні витрати як передбачені кримінальним процесуальним законодавством затрати, пов'язані зі здійсненням кримінального провадження, понесені органами досудового розслідування, прокуратури і суду та іншими учасниками кримінального провадження, які підлягають відшкодуванню за рахунок коштів державного бюджету або стягуються з осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, за рішенням суду [3, с. 11]. Ґрунтуючись на аналізі чинного кримінального процесуального законодавства України, окремих зарубіжних країн, а також наукових позиціях щодо розуміння поняття процесуальних витрат, В. Дрозд пише, що судові витрати слід розглядати у двох значеннях: 1) у широкому розумінні – як сукупність усіх затрат, понесених у зв'язку з протидією злочинності, розслідуванням суспільно небезпечних діянь та організацією кримінального судочинства; 2) у вузькому розумінні – як витрати, пов'язані зі здійсненням кримінального судочинства на певному його етапі або залученням окремого суб'єкта [4, с. 304]. Найповнішим, як видається, є визначення, що процесуальні витрати – це передбачені законом або іншим нормативним актом витрати, пов'язані зі здійсненням кримінального провадження. Вони поділяються на такі групи: 1) витрати, які учасник кримінального провадження несе са-

мостійно та 2) витрати, які здійснюються за рахунок Державного бюджету України [5, с. 188].

У аспекті розгляду питання про стягнення саме з обвинуваченого процесуальних витрат у разі закриття щодо нього кримінального провадження судом за ст. 49 КК України або за іншою підставою важливо зупинитися на підставах закриття кримінального провадження. Закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування здійснюється за наявності хоча б однієї з підстав, вичерпний перелік яких міститься у ч. 1 ст. 284 КПК.

У науці кримінального процесу існують різні підходи щодо класифікації підстави закриття кримінального провадження. Х. Павич пропонує поділяти підстави закриття кримінального провадження на матеріальні та процесуальні. До матеріальних підстав належать: встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення; набрання чинності закону, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою, а також досягнення податкового компромісу у справах про кримінальні правопорушення, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України. До процесуальних підстав належать: смерть підозрюваного, обвинуваченого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого, існує вирок по тому самому обвинуваченому, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченому; потерпілий відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи у суді і вичерпані можливості їх отримати [6, с. 134–135]. Відзначимо, що натепер підстава «набрання чинності закону, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою» визнана неконституційною, а підстава «смерть підозрюваного, обвинуваченого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого», переформульована у КПК України як «помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано досить доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого».

За критерієм юридичних наслідків закриття провадження, що настають для підозрюваного, підстави можуть бути згруповані у два блоки: 1) реабілітуючі; 2) нереабілітуючі. Реабілітуючі підстави для закриття кримінального провадження – це ті, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, тягнуть зняття з неї всіх підозр, а також породжують право на відшкодування шкоди, завданої незаконним кримінальним переслідуванням [5, с. 372–373, 374, 376]. Своєю чергою нереабілітуючі підстави означають, що стосовно особи зібрано досить доказів, які підтверджують вчинення нею кримінального правопорушення, однак через певні обставини подальше провадження виключається [7, с. 285]. Слід зауважити, що поділ підстав закриття кримінального провадження на реабілітуючі та нереабілітуючі є доктринальним, що ґрунтується на системному аналізі від-

повідних положень КПК, оскільки сам цей документ не містить нормативного закріплення.

Кримінальне провадження закривається судом стосовно обвинуваченого у випадках, визначених ч. 2 ст. 284 КПК.

Зі статей КПК України, які регламентують процесуальні витрати, лише у ст. 124 ідеться про те, що у разі ухвалення обвинувального вироку суд стягує з обвинуваченого на користь потерпілого всі здійснені ним документально підтверджені процесуальні витрати. За відсутності в обвинуваченого коштів, достатніх для відшкодування зазначених витрат, вони компенсуються потерпілому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом для компенсації шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. У разі ухвалення обвинувального вироку суд стягує з обвинуваченого на користь держави документально підтверджені витрати на залучення експерта. Якщо суд апеляційної чи касаційної інстанції, не приймаючи рішення про новий судовий розгляд, змінить судові рішення або ухвалить нове, він відповідно змінює розподіл процесуальних витрат.

Судова варіативність застосування наведених положень статті 124 КПК України, яка мала місце і детально описана в ухвалі ККС ВС від 28 жовтня 2021 року [8], зумовлює необхідність звернутися до такого складника верховенства права, як юридична визначеність. Принцип юридичної визначеності є істотно важливим для питання довіри до судової системи та верховенства права. Він є істотно важливим також і для плідності бізнесової діяльності з тим, щоб генерувати розвиток та економічний поступ. Аби досягти цієї довіри, держава повинна зробити текст закону (the law) легко доступним. Вона також зобов'язана дотримуватись законів (the laws), які запровадила, і *застосовувати їх у передбачуваний спосіб та з логічною послідовністю*. Передбачуваність означає, що закон має бути за можливості проголошений наперед – до його застосування, *та має бути передбачуваним щодо його наслідків: він має бути сформульований з достатньою мірою чіткості, аби особа мала можливість скерувати свою поведінку* [9, п. 44]. Позаяк судові рішення можуть установлювати, розвивати й прояснювати приписи права, їх доступність є складником юридичної визначеності. Обмеження щодо цього можуть бути виправданими, якщо їхньою метою є захист прав особи, приміром, прав неповнолітніх у кримінальних справах [10, п. 57].

У контексті проблеми застосування норми статті 124 КПК слід з'ясувати її правову природу викладених у ній правових приписів. У загальній теорії права зазначається, що залежно від того, яку функцію вони виконують у регулюванні суспільних відносин, нормативні приписи права можна поділити на дві великі групи. Одна з них стосується поведінки суб'єктів правовідносин безпосередньо, тому вони називаються типовими нормативними приписами (регулятивними та охоронними). За допомогою регулятивних приписів здійснюється регламентація суспільних відносин, забезпечується передбачуваність поведінки суб'єктів шляхом визначення їхніх прав і обов'язків, встановлення процедури їх реалізації та закріплення життєвих обставин (юридичних фактів), які тягнуть юридичні наслідки [11, с. 209]. Отже, положення статті 124 КПК України за своєю правовою природою є нормою права, нормативні приписи якої є регулятивними, а саме ними визначається (встановлюється) обов'язок обвинуваченого відшкодувати потерпілому процесуальні

витрати лише у разі ухвалення обвинувального вироку та встановлено судову процедуру реалізації такого обов'язку.

Разом із тим наведе дозволяє стверджувати, що зазначені приписи являють собою правову підставу обмеження прав обвинуваченого шляхом втручання у його право на мирне володіння своєю власністю, що підпадає під дію статті 1 (Захист власності) Протоколу Першого до Конвенції з урахуванням релевантної практики ЄСПЛ. Сам Страсбурзький суд наголошував на тому, що його юрисдикція щодо перевірки того, чи було національне законодавство правильно розтлумачене та застосоване, є обмеженою, і його функція полягає не в тому, щоб замінити національні суди. Навпаки, його роль полягає у забезпеченні того, щоб рішення цих судів не були свавільними або явно необґрунтованими (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal [ВІ], § 83). Держава може бути притягнута до відповідальності за збитки, викликані такими рішеннями, лише якщо рішення суду не відповідають національному законодавству або якщо вони є неправильними внаслідок свавілля або явної необґрунтованості, що суперечить статті 1 Протоколу No. 1, або якщо особа була свавільно та несправедливо позбавлена власності на користь іншої особи (Bramelid and Malmstrom v. Sweden, Commission decision, pp. 82–83; Dabic v. The former Yugoslav Republic of Macedonia (ухв.); Vulakh and Others v. Russia, § 44) [12, п. 75].

Існувала судова практика щодо покладення на обвинуваченого обов'язків з відшкодування державі процесуальних витрат і у випадках постановляння ухвал про закриття кримінального провадження внаслідок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності [8], тому слід навести аргументи стосовно результатів судового тлумачення нормативних приписів частини першої статті 124 КПК України за обсягом.

У теорії права залежно від співвідношення між текстом правового акта і змістом, сутністю, сенсом юридичного правила, що виведене інтерпретатором у результаті тлумачення (з'ясування змісту) цього тексту, виокремлюють три види тлумачення (з'ясування) за обсягом його результату (буквальне, розширене, звужене). Розширеним тлумаченням вважається у випадку, коли зміст юридичного правила, введеного в результаті його інтерпретації, виявляється ширшим, ніж буквальний зміст правового акта. Водночас таке тлумачення є неприпустимим щодо положень, які містять підстави обмеження прав людини, визначають обсяг компетенції органів публічної влади та їх посадових осіб (з огляду на ч. 2 ст. 19 Конституції України) [11, с. 434, 435].

Таким чином, судова практика, якою передбачається покладення на обвинуваченого обов'язків з відшкодування на користь держави процесуальних витрат й у випадках постановляння ухвал про закриття кримінального провадження внаслідок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, вочевидь свідчить про застосування судами саме розширеного тлумачення, що в такій ситуації є хибним та фактично призводить до покладення на особу кримінальних процесуальних обов'язків, які не встановлені законом. Про те, що, оскільки законодавець не передбачив можливості стягнення кримінальних процесуальних витрат у разі закриття кримінального провадження, зокрема, й у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, що ініціюється на стадії досудового розслідування, кримінальні процесуальні витрати в цих випадках

залишаються віднесеними на рахунок держави, пишуть О. Капліна та С. Шаренко [13, с. 399].

Відзначимо, що у доктрині є думка, що «наявність підстав для закриття кримінального провадження у цьому разі не свідчить про відсутність вини обвинуваченого, а навпаки, лише констатує те, що особа є винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, а тому є всі правові підстави для стягнення з такої особи процесуальних витрат. Саме так ці питання вирішуються в чинному КПК України. Згідно з ч. 1 ст. 126 КПК України суд вирішує питання щодо процесуальних витрат у вирокі суду або ухвалою» [3, с. 171]. Разом із тим з наведених вище підстав з нею погодитися неможливо. Посилання ж на ухвалу у ст. 126 КПК пов'язане із ситуаціями розподілу витрат у стадіях перегляду судових рішень.

Отже, в КПК України відсутній механізм стягнення з особи процесуальних витрат у разі закриття щодо неї кримінального провадження на стадії досудового розслідування та у разі закриття кримінального провадження судом щодо обвинуваченого. Відзначимо, що є пропозиції для захисту прав і законних інтересів потерпілого та держави, а ч. 2 ст. 124 КПК України викласти у такій редакції: «У разі ухвалення обвинувального вироку або закриття кримінального провадження за нереабілітуючими обставинами (про закриття кримінального провадження за нереабілітуючими обставинами буде зазначено далі) суд стягне з обвинуваченого на користь держави документальні підтверджені процесуальні витрати» у сукупності дозволять розширити види процесуальних витрат, поглиблять гарантії компенсації понесених державою та потерпілим витрат і можуть сприяти більш активній

участі потерпілого у кримінальному провадженні» [14, с. 261]. Інша пропозиція полягає у тому, щоб викласти ч. 1 ст. 126 КПК у такій редакції: «Суд вирішує питання про процесуальні витрати, постановляючи вирок або ухвалу про звільнення особи від кримінальної відповідальності»; додати окремими пунктами до ч. 1 ст. 287 «Клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності» та до ч. 1 ст. 372 «Зміст ухвали» КПК вказівку на необхідність зазначення розміру процесуальних витрат, які мають бути стягнуті з підозрюваного, кримінальне провадження щодо якого закривається судом за клопотанням прокурора [13, с. 399–400]. Вважаємо, що це питання має бути вирішене саме на користь розширення сфери застосування процесуальних витрат у разі закриття кримінального провадження за нереабілітуючими підставами у суді, а сам поділ таких підстав на реабілітуючі та нереабілітуючі також повинен посісти своє місце у КПК України.

Висновки. За чинним нормативним кримінально-процесуальним регулюванням не підлягають стягненню у кримінальному провадженні з особи процесуальні витрати у разі закриття щодо неї кримінального провадження, незалежно від того, про які судові витрати йдеться (на користь держави, потерпілого чи інших учасників кримінального провадження, пов'язані із залученням експерта тощо), у разі закриття кримінального провадження внаслідок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Проте це питання може бути вирішене шляхом внесення змін та доповнень до ст. 124 КПК України, і у такому разі таке стягнення матиме характер кримінально-процесуальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Постанова ОП ККС ВС від 12 вересня 2022 року, справа № 203/241/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106315603>.
2. Капліна О.В. Проблеми визначення та розподілу процесуальних витрат у кримінальному провадженні. Проблеми законності. 2019. Вип. 144. С. 170–178. DOI: 10.21564/2414-990x.144.155593.
3. Поліщак Н.І. Процесуальні витрати у кримінальному провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 211 с.
4. Дрозд В. Окремі аспекти регламентації інституту процесуальних витрат за Кримінально-процесуальним кодексом України 2012 року. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 304–308. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.53>.
5. Кримінальний процес : підручник / О. Капліна, О. Шило, В. Трофименко та ін. ; За заг. ред. О. Капліної, О. Шило. Харків : Право, 2018. 584 с.
6. Павич Х.М. Закриття кримінального провадження судом першої інстанції : дис. ... канд. юрид. наук, спец. : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Львів, 2018. 291 с.
7. Капліна О. Закриття кримінального провадження. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В. Нор (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. Корсецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 284–286.
8. Ухвала ККС ВС від 28 жовтня 2021 року, справа № 477/426/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100817268>.
9. Доповідь «Верховенство права», схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf.
10. «Мірило правовладдя», затверджене на 106-му пленарному засіданні Венеційської Комісії (Венеція, 11–12 березня 2016 р.). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-ukr).
11. Загальна теорія права : підручник / О.В. Петришин, Д.В. Лук'янов, С.І. Максимов, В.С. Смородинський та ін. ; за ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2021. 568 с.
12. Посібник за статтею 1 Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Захист власності. 2019. URL: <https://www.echr.com.ua/publication/zaxist-vlasnosti-posibnik-zi-st-1-protokolu-1/>.
13. Капліна О.В., Шаренко С.Л. Проблеми розподілу процесуальних витрат у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. Серія «Право». Випуск 69. С. 391–401. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.66>.
14. Компанець Є.М. Роздуми про необхідність розширення процесуальних витрат у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 5. С. 258–262. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/60>.

References

1. Postanova OP KKS VS vid 12 veresnia 2022 roku, sprava № 203/241/17 [Resolution of the JC of the CCC of the Supreme Court of September 12, 2022, case № 203/241/17]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106315603>.
2. Kaplina, O.V. (2019). Problemy vyznachennia ta rozpodilu protsesualnykh vytrat u kryminalnomu provadzhenni [Problems of determining and distribution of procedural costs in criminal proceedings]. *Problemy zakonnosti*. 2019. Vyp. 144. S. 170–178. DOI: 10.21564/2414-990x.144.155593.
3. Polishchak, N.I. (2017). Protseualni vytraty u kryminalnomu provadzhenni Ukrainy [Procedural costs in criminal proceedings of Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Lviv. 211 s.
4. Drozd, V. (2020). Okremi aspekty rehlementatsii instytutu protsesualnykh vytrat za Kryminalno-protseualnym kodeksom Ukrainy 2012 roku [Certain aspects of the regulation of the institution of procedural costs according to the Criminal Procedure Code of Ukraine of 2012]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 5. S. 304–308. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.53>.
5. Kaplina, O., Shylo, O., Trofymenko, V. and others (2018). Kryminalnyi protses [Criminal procedure]: pidruchnyk / Za zah. red. O. Kaplinoi, O. Shylo. Kharkiv: Pravo. 584 s.
6. Pavych, Kh.M. (2018) Zakryttia kryminalnoho provadzhennia sudom pershoi instantsii [Closure of criminal proceedings by the court of first instance]: dys. ... kand. yuryd. nauk, spets.: 12.00.09 “Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist”. Lviv. 291 s.
7. Kaplina, O. (2020). Zakryttia kryminalnoho provadzhennia [Closure of criminal proceedings]. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. T. 19: Kryminalnyi protses, sudoustrii, prokuratura ta advokatura / redkol.: V. Nor (holova) ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy; In-t derzhavy i prava im. Koretskoho NAN Ukrainy; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. S. 284–286.
8. Ukhvala KKS VS vid 28 zhovtnia 2021 roku, sprava № 477/426/17 [Resolution of the CCC of the Supreme Court of October 28, 2021, case № 477/426/17]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100817268>.
9. Dopovid “Verkhovenstvo prava” [Rule of Law], skhvalena Venetsiiskoiu Komisiieiu na 86-mu plenarnomu zasidanni (Venetsiia, 25–26 bereznia 2011 roku). Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf.
10. “Mirylo pravovladdia” [Rule of law checklist] zatverdzheno na 106-mu plenarnomu zasidanni Venetsiiskoi Komisii (Venetsiia, 11–12 bereznia 2016 r.). Retrieved from: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-ukr).
11. Petryshyn, O.V., Lukianov, D.V., Maksymov, S.I., Smorodynskyi, V.S. and others (2021). Zahalna teoriia prava [General theory of law]: pidruchnyk; / za red. O.V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo. 568 s.
12. Posibnyk za statteiu 1 Protokolu № 1 Konventsii pro zakhyst prav liudyny ta osnovopolozhnykh svobod. Zakhyst vlasnosti [Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Protection of property]. 2019. Retrieved from: <https://www.echr.com.ua/publication/zaxist-vlasnosti-posibnik-zi-st-1-protokolu-1/>.
13. Kaplina, O., Sharenko, S. (2022). Problemy rozpodilu protsesualnykh vytrat pry zvilnenni osoby vid kryminalnoi vidpovidalnosti [Problems of distribution of procedural expenses when dismissing a person from criminal responsibility]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*. Seriiia “Pravo”. Vypusk 69. S. 391–401. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.66>.
14. Kompanets, Ye.M. (2021). Rozdumy pro neobkhdnist rozshyrennia protsesualnykh vytrat u kryminalnomu provadzhenni [Reflections on necessity of expanding the types of procedural costs in criminal proceedings]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 5. S. 258–262. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/60>.

Drozdov Oleksandr

Doctor of Law, Professor

*(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1364-1272>**Hloviuk Iryna**

Doctor of Law, Professor

*(Lviv State University of Internal Affairs, Lviv)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5685-3702>

EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY FOR ART. 49 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: THE ISSUE OF JUDICIAL EXPENSES

The article is devoted to the study of the problem of recovery from the accused procedural expenses in case of closure of criminal proceedings due to dismissal of the person from criminal responsibility in connection with the end of the period of time. The existing court practice opposite interpreted the issue of recovery of court expenses in such a situation, so this issue was considered by the Joint Chamber of the Cassation Criminal Court as part of the Supreme Court. The article gives arguments in support of the judicial conclusion in this case, including the argument that the judicial practice, which provides for the imposition on the accused of compensation for procedural expenses in favor of the state and in cases of the decision to close criminal proceedings as a result of the dismissal of the person from criminal responsibility in connection

with the end of the period of time, apparently testifies to the application of the courts of the extended interpretation, which in this situation is false.

It is concluded that under the current legal criminal procedural regulation, the procedural expenses in case of closure of criminal proceedings against the person, regardless of what the court expenses are (in favor of the state, the victim or other participants of criminal proceedings, connected with the involvement of an expert, etc.), are not subject to criminal proceedings in case of closing criminal proceedings due to dismissal of the person from criminal responsibility in connection with the end of the period of time of the old.

It is argued that the attributes of Article 124 the Criminal Procedure Code of Ukraine provides a legal basis for the limitation of the rights of the accused by interference in his right to peaceful possession of his property, which is subject to Article 1 (protection of property) of the Protocol of the first to the Convention on the Protection of Human Rights and fundamental freedoms. It is emphasized that this issue can be resolved by making changes and additions to the Art. 124 of Criminal Procedure Code of Ukraine, and in this case such penalty will be the nature of criminal procedural liability.

Key words: *exemption from criminal liability, limitation period, suspect, accused, ruling, court expenses, involvement of an expert.*

УДК 343.3/.7

DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-12

Євенко Дмитро Володимирович

кандидат юридичних наук

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4286-0629>

ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті автор розглядає особливості нормативно-правової заборони торгівлі людьми у зарубіжних країнах. Вказано, що міжнародні нормативно-правові акти досить чітко обмежують перелік діянь, які можуть бути визначені як такі, що мають відношення до торгівлі людьми. З урахуванням вказаних міжнародних підходів низка країн уже створили власне бачення алгоритму, який потенційно може сприяти запобіганню суспільно небезпечному діянню. На сьогодні американське законодавство в частині запобігання випадкам торгівлі людьми є досить виваженим, а тому окремі його положення можуть бути вдало інтегровані у національні кримінологічні практики. З огляду на потенційну суспільну небезпеку, а також із урахуванням статистичних даних та судової практики, яка свідчить про те, що часто випадки торгівлі людьми є латентними, на думку автора, встановлення межі кримінальної відповідальності за таке діяння у вигляді позбавлення волі на строк 12–15 років є досить справедливим. Зазначено, що українське кримінальне законодавство за вчинення кваліфікованої торгівлі людьми також передбачає досить серйозне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна. Автор звертає увагу на те, що йому ближчий підхід країн, які виокремили торгівлю людьми у самостійне кримінальне правопорушення. Таке бачення зумовлене насамперед упевненістю, що жодне суспільно небезпечне діяння, яке має чіткі межі та визначення, а також широке поширення, не може бути попереджене шляхом використання побічних нормативно-правових актів, прецедентів тощо. Підсумовано, що більшість зарубіжних держав встановлює дуже тонку межу між торгівлею людьми та сексуальною експлуатацією. Такий стан справ може бути пояснений тим, що здебільшого торгівля людьми має на меті або подальше використання таких осіб у проституції, або вилучення та трансплантацію органів.

Ключові слова: торгівля людьми, кримінальне законодавство, кримінальне правопорушення, запобігання, зарубіжні країни, міжнародний документ, сексуальна експлуатація.

Постановка проблеми. На сьогодні торгівля людьми є серйозною проблемою, зумовленою досить негативною кримінологічною ситуацією в країні. Відповідно до судової статистики у 2017 році було вчинено 342 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 149 Кримінального кодексу України (далі – КК України), у 2018 – 270, у 2019 – 320, у 2020 – 206, станом на жовтень 2021 року було вчинено 228 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 149 КК України [1]. Такий стан справ свідчить про відсутність дієвих кримінологічних стратегій, здатних повною мірою впливати на такого роду кримінально протиправну діяльність. Варто відзначити, що в зарубіжних країнах вказане питання є більш актуальним, у зв'язку із чим окремі держави можуть «похвалитись» наявністю досить цікавих кримінологічних методик. Отже, з огляду на вказане пропонуємо зупинитись більш детально на розгляді зарубіжного досвіду запобігання торгівлі людьми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані з особливостями кримінально-правового та кримінологічного запобігання торгівлі людьми, розглядалась у працях таких учених, як: О.М. Бандурка, В.Л. Грохольський, С.М. Гусаров, О.О. Дульський, К.Б. Левченко, Я.Г. Лизогуб, А.М. Орлеан та інші. Однак, незважаючи на достатню кількість праць, окремі

проблеми інтеграції зарубіжного досвіду запобігання торгівлі людьми у національну кримінологічну практику були розглянуті неповною мірою.

Метою статті є розгляд особливостей запобігання торгівлі людьми у зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу. Так, у ст. 4 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми надається визначення такому феномену, а саме: «а) «торгівля людьми» означає найм, перевезення, передачу, приховування або одержання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, для експлуатації. Експлуатація включає у себе, принаймні, експлуатацію проституції інших осіб чи інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство чи подібну до рабства практику, поневолення або вилучення органів; б) згода жертви торгівлі людьми на умисну експлуатацію, визначену в пункті «а» цієї статті, не має значення, якщо було застосовано засоби, зазначені в пункті «а»; с) найм, перевезення, передача, приховування або одержання дитини для експлуатації вважається торгівлею людьми, навіть якщо це не

включає будь-яких засобів, зазначених у пункті «а» цієї статті; d) «дитина» – будь-яка особа віком до 18 років; e) «жертва» – будь-яка фізична особа, що є об'єктом торгівлі людьми, як її визначено в цій статті» [2]. Отже, міжнародний документ досить чітко обмежує перелік діянь, які можуть бути визначені як такі, що мають відношення до торгівлі людьми. З урахуванням вказаних міжнародних підходів низка країн уже створила власне бачення алгоритму, який потенційно може сприяти запобіганню цьому суспільно небезпечному діянню.

«На сьогодні приблизно 180 країн мають законодавство, що дозволяє протидіяти проявам торгівлі людьми. Складність та багатогранність цього явища зумовили різні підходи до криміналізації діяння, кримінальні кодекси різних країн трактують цей злочин по-різному [3], в одних країнах торгівля людьми виділена в окремий склад злочину (Австрія, Республіка Вірменія, Грузія, Данія, Ізраїль, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Литовська Республіка, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан, Франція, ФРН, Швейцарія, Японія), в інших не виділена в окремий склад та переслідується в рамках інших наявних законів (Австралія, Азербайджанська Республіка, Аргентина, Бельгія, Естонська Республіка, КНР, Республіка Корея, Нідерланди, Норвегія, Сан-Марино, Таїланд, Туреччина) або не переслідується зовсім (Республіка Болгарія, Латвійська Республіка, Республіка Польща, Туркменістан, Швеція) [4, с. 16]. Наприклад, торгівля жінками з метою примусу до заняття проституцією часто переслідується за статтями за контрабанду або за злочини, пов'язані з проституцією, як, наприклад, за сутенерство. Обмежена сфера застосування таких законів дає змогу особам, які займаються торгівлею людьми, отримувати порівняно м'яке покарання, незважаючи на серйозність і жорстокість такого злочину» [5]. Нам ближчий підхід країн, які виокремили торгівлю людьми у самостійне кримінальне правопорушення. Таке наше бачення зумовлене насамперед упевненістю, що жодне суспільно небезпечне діяння, яке має чіткі межі та визначення, а також широке поширення, не може бути попереджене шляхом використання побічних нормативно-правових актів, прецедентів тощо. Лише норма кримінального законодавства, яка дає чітке уявлення про те, які дії можуть вважатись торгівлею людьми та встановлює межі кримінальної відповідальності за них, може сприяти запобіганню цьому феномену у сучасному суспільстві.

«У Сполучених Штатах Америки, на відміну від багатьох інших країн цивілізованого світу, проблема рабства і торгівлі людьми була розв'язана набагато пізніше. Лише в 1910 р. у США був прийнятий закон, який і донині застосовується для кримінального переслідування осіб, обвинувачуваних у торгівлі людьми. Цей нормативний акт відомий як Mann Act (White Slave Act) «Закон про біле рабство». Цей закон входить у Звід Законів США і включений у главу 117 розділу 18. Із моменту прийняття положення Акта про біле рабство зазнали значних змін у зв'язку з результатами його застосування. Виклад змісту статей став більш узагальненим, що дало змогу значно розширити сферу їх використання. 11 вересня 2000 р. Сенат США одностайно ухвалив новий закон, спрямований на захист жертв домашнього насильства і торгівлі людьми. Частина зазначеного нормативного акта присвячена боротьбі з нелегальним ввезенням жінок у країну з метою сексуальної й іншої експлуатації, а також захисту жертв і притягнення осіб, винних у зазначених злочинах, до кримінальної відпо-

відальності (Trafficking Victims Protection Act of 2000). Закон забезпечує допомогу жертвам, які воліють подати позов проти торгівців людьми, надає захист і притулок, а також санкціонує внесення змін в імміграційне законодавство, що припускає звільнення від негайної депортації і присвоєння статусу біженців з наступним наданням постійного дозволу на проживання після трьох років перебування на території країни. Тим самим уможлиблюється судовий розгляд справ, пов'язаних з торгівлею людьми. Крім розгляду й уточнення політичних аспектів, у Законі містяться норми, що належать до різних галузей права: процесуального, міграційного, адміністративного й ін.; у ньому міститься ціла система дефініцій, що визначають практично будь-яке поняття, пов'язане з торгівлею людьми. Важливо зазначити, що обидва ці нормативні акти не підміняють один одного, а взаємно доповнюють, оскільки криміналізують різні діяння» [5]. Звичайно, з огляду на прогресивність США, незрозумілою видається ситуація із таким запізнілим реагуванням на досить серйозне кримінальне правопорушення. При цьому досить позитивним моментом здається створення низки нормативно-правових актів, які взаємоузгоджено та послідовно захищають такого роду суспільні відносини.

Варто звернути увагу на те, що «Закон про біле рабство діє у відношенні будь-якої особи, що свідомо переміщає іншу особу через кордон штату або держави з метою залучення в проституцію або здійснення інших правопорушень сексуального характеру. Повія в такому разі визнається жертвою, а її згода не пом'якшує відповідальності. Карасться таке діяння позбавленням волі на строк до 10 років і/або штрафом. Загалом американське законодавство, яке криміналізує торгівлю людьми і пов'язані з нею діяння, є одним із найпрогресивніших у світі. Воно найбільше відповідає міжнародному праву, зокрема Протоколу ООН проти торгівлі людьми 2000 р., на відміну від національних законодавств інших країн, що, безсумнівно, свідчить про сучасність використовуваних юридичних конструкцій та відповідність їх реальності» [6]. «Так, розумний аналіз та імплементація окремих положень американського права, присвячених торгівлі людьми, допоможе українському законодавцеві модифікувати чинні кримінальні норми, уникнувши помилок, уже допущених і виправлених у США, тим самим заощадивши час на еволюцію норм права і забезпечивши дотримання проголошених Конституцією прав людини» [5]. Таким чином, натеper американське законодавство в частині запобігання випадкам торгівлі людьми є досить виваженим, а тому окремі його положення можуть бути вдало інтегровані у національні кримінологічні практики.

Цікавим є досвід Латвії. Так, у 2002 р. Сеймом Латвії були прийняті зміни в Кримінальний Закон. Він був доповнений статтями 154.1. і 154.2., що визначають поняття торгівлі людьми та зумовлюють відповідальність за згадані дії. Ніколи раніше законодавство Латвії не стикалося зі згаданою проблемою і необхідністю визначити відповідальність за відповідні дії. Кримінальний Закон передбачає відповідальність і санкції за торгівлю людьми, зумовлюючи набагато більш важку відповідальність, якщо торгівля людьми здійснена щодо неповнолітніх або групою осіб за попередньою змовою, але сама важка відповідальність передбачена, якщо злочин викликав тяжкі наслідки або це зробила організована група [7, с. 152]. Ст. ст. 152 і 153 Кримінального Закону передбачають кримінальну відповідальність за незаконне позбавлення волі і викрадення людини. Сто

п'ятдесят третя стаття КЗ регулює викрадення особи, що може проявитися як активними діями (використовуючи насильство і погрози), так і обманом. Наступна норма КЗ, яка частково збігається з торгівлею людьми, – статті 165.1, 165.2 і 165, які регулюють сутенерство. Кримінальний кодекс Латвійської Республіки в главі XV – Злочинні діяння проти волі, честі та гідності особи містить статтю 153 «Викрадення людини», яка передбачає кримінальну відповідальність за «Захоплення особи з використанням насильства, погроз або обману (викрадення особи) з метою помсти, з користі або з метою шантажу», – карається позбавленням волі до 10 років з конфіскацією майна або без такої [7, с. 152]. Отже, вказаний підхід є дещо схожим із українським. Актуальним, на нашу думку, є встановлення посиленої кримінальної відповідальності за вчинення торгівлі людьми у відношенні неповнолітніх осіб, що можна пояснити тим, що такого роду кримінально протиправний вплив на дитину може мати такі наслідки, як: порушення фізичного та психічного здоров'я; розвиток девіації, у т.ч. суспільно небезпечної спрямованості, а також може призводити до загальної віктимізації населення.

У разі скоєння злочину повторно відповідальність підвищується до 12 років позбавлення волі, а якщо злочин спричинив тяжкі наслідки – до 15. Литва була першою з держав Балтії, яка в липні 1998 року прийняла закони, які передбачали кримінальну відповідальність за торгівлю людьми. Злочинцеві загрожує від чотирьох до восьми років тюремного ув'язнення. Кримінальний кодекс Естонії містить статтю 1243 «Незаконне позбавлення волі». Незаконне позбавлення людини волі карається штрафом, або арештом, або позбавленням волі на строк до одного року. Те саме діяння, поєднане із застосуванням небезпечного для життя чи здоров'я насильства, карається штрафом або позбавленням волі на строк до п'яти років. Слід відзначити, що проаналізований позитивний досвід протидії торгівлі людьми в країнах Балтії заслуговує на увагу вітчизняних науковців та юристів-практиків, а деякі його елементи можуть бути запозичені з метою імплементації в національне законодавство та юридичну практику [7, с. 153]. З огляду на потенційну суспільну небезпеку, а також із урахуванням статистичних даних та судової практики, яка свідчить про те, що часто випадки торгівлі людьми є латентними, на наш погляд, встановлення межі кримінальної відповідальності за таке діяння у вигляді позбавлення волі на строк 12–15 років є досить справедливим. Українське кримінальне законодавство за вчинення кваліфікованої торгівлі також передбачає досить серйозне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна.

Італія є однією з небагатьох країн Європи з добре налагодженим та ефективним національним механізмом боротьби з торгівлею людьми. Відповідно до Кримінального кодексу злочином є примушення іншої особи до виїзду за кордон для заняття проституцією шляхом насильства, погроз чи обману. Крім того, в країні реалізується Закон про торгівлю людьми, метою якого є регулювання дій органів у сфері протидії торгівлі людьми, надання допомоги та забезпечення правового статусу потерпілих. Для боротьби з торгівлею людьми Італія прийняла закон 75 лютого 1958 року під назвою «Положення про скасування проституції та боротьбу з експлуатацією проституції», який діє й нині. У Кримінальному кодексі Франції 1992 року захист за кримінальним законодавством насамперед стосується людини та її основних прав. У березні 2013 року Франція ска-

сувала старий Закон про боротьбу з торгівлею людьми, а 4 грудня 2013 року нижня палата французького парламенту схвалила новий законопроект. Цей законопроект покликаний санкціонувати покупців інтимних послуг у розмірі 1500 євро. В Англії, Уельсі та Північній Ірландії з 2009 року діє Кримінальний кодекс про проституцію та покарання за придбання таких послуг. Закон характеризує сувору кримінальну відповідальність довірителя. 12 вересня 2012 року член шотландського парламенту Рода Грант вніс законопроект, який визнає проституцію формою насильства щодо жінок [8]. Отже, можна сказати, що більшість зарубіжних держав встановлює дуже тонку межу між торгівлею людьми та сексуальною експлуатацією. Такий стан справ, на нашу думку, може бути пояснений тим, що здебільшого торгівля людьми має на меті або подальше використання таких осіб у проституції, або з метою трансплантації органів.

У 2012 році парламент Швейцарії затвердив національний план дій щодо боротьби з торгівлею людьми на період 2012–2014 років. План визначає глобальну стратегію боротьби з торгівлею людьми в Швейцарії та ґрунтується на положеннях Конвенції Ради Європи про протидію торгівлі людьми. Він також роз'яснює повноваження та відповідальність державних і федеральних агентств щодо боротьби з торгівлею людьми та компетентних регулюючих органів, а також сприяє дотриманню міжнародних зобов'язань і рекомендацій. У 2013 році Комітет з боротьби з торгівлею людьми Федеральної поліції Швейцарії (FEDPOL) надав 396 звітів про торгівлю людьми та контрабанду. Згідно з цими повідомленнями, жертви були переважно зі Східної Європи, Азії, Південної Америки та Африки [9]. Що стосується, наприклад, Молдови, то чинний кримінальний кодекс передбачає досить сувору відповідальність за торгівлю людьми. Кримінальний кодекс містить окрему статтю 165. Кримінальний кодекс також містить статтю 167 про торгівлю людьми. Рабство і подібні до рабства умови. [10]. Відповідно до Національного плану дій з протидії торгівлі людьми, затвердженого Указом Президента Грузії № 23 від 25 січня 2007 року, у Грузії створено Національний механізм боротьби з торгівлею людьми. Правоохоронні органи займаються проблемою торгівлі людьми та іншими злочинами, такими як тероризм, торгівля наркотиками та зброєю, відмивання грошей, корупція та нелегальна імміграція [11, с. 152]. Наведені країни також мають досить виважене та суворе кримінальне законодавство в частині кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, що підтверджує актуальність європейського кримінального права.

Окремої уваги заслуговує Азербайджан. Саме тут жінок і дітей продають і вивозять за кордон з метою сексуального рабства. У Кримінальному кодексі Азербайджанської Республіки є спеціальне положення 106. Рабство. У КК також міститься Стаття 110. «Примусове затримання особи» та ст. 144. «Викрадення людини». Кримінальний кодекс Азербайджану також містить окрему статтю 173. «Торгівля неповнолітніми» [12]. Варто звернути увагу на те, що Азербайджан є однією із зарубіжних країн, в яких кримінологічний показник у частині торгівлі людьми є досить високим. На нашу думку, саме це стало причиною акцентуації уваги законодавця до виокремлення самостійних форм торгівлі людьми з метою встановлення більш диференційованих меж кримінальної відповідальності.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дало можливість сформулювати риси зарубіжних практик запобігання кримінальним правопорушенням,

передбаченим ст. 149 КК України: 1) пріоритет у захисті особистих прав та свобод представників особливо вразливих категорій населення, якими є жінки, неповнолітні, особи з особливими потребами та особи похилого віку; 2) актуалізація кореляції запобігання торгівлі людьми з іншими, супутніми кримінальними правопорушеннями (тероризм, торгівля наркотиками

тощо); 3) сепарація сексуального рабства як особливо небезпечної форми торгівлі людьми; 4) удосконалення процесу взаємодії правоохоронних органів із громадянським суспільством у межах запобігання торгівлі людьми; 5) залучення міжнародних та зарубіжних фахівців для співпраці з питань запобігання випадкам торгівлі людьми.

Список використаних джерел

1. Статистична інформація Генеральної прокуратури України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114365&libid=100820#.
2. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 21.09.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text.
3. Кримінальний кодекс Німеччини (Strafgesetzbuch Deutschland). URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>; Кримінальний кодекс Бельгії (Strafwetboek Belgie). URL: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&table_n.
4. Негодченко Д.О. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми в Україні та інших країнах: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2011. 22 с.
5. Любчик В. Протидія торгівлі людьми: зарубіжний досвід. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2700/1/ZBIRNIK%20NAVC%2014.12.2020%2056-59.pdf>.
6. Кушнір О.В. Міжнародні стандарти протидії торгівлі людьми. URL: <https://goal-int.org/mizhnarodni-standarti-protidii-torgivli-lyudmi/>.
7. Чумак В.В. Зарубіжний досвід протидії торгівлі людьми (на прикладі країн Балтії). *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми* : міжнар. наук.-практ. симпозіум. Івано-Франківс. ун-т права імені Короля Данила Галицького. Івано-Франківськ, 2016. С. 151–153.
8. Herger L. Frauenhandel in Globalia. Neue Fakten zu einer alten Tragodie. URL: www.fiz-info.ch.
9. Кримінальний закон Латвійської Республіки / Адапт. пров. з лат., наук. ред. та вступ. ст. А.І. Лукашова та Є.А. Саркісової. Мінськ : Тесеї, 1999. 179 с.
10. Die Koordinationsstelle gegen Menschenhandel und Menschenmuggel (KSMM). URL: www.fedpol.admin.ch/content/fedpol/fr/home/dokumentation/berichte/jb_fedpol.html.
11. Алфьоров С.М. Організаційно-правові аспекти протидії торгівлі жінками. *Боротьба з торгівлею людьми* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Донецький юридичний інститут ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка, Фонд Ганса Зайделя. Донецьк, 2008. 278 с.
12. Руденко В.С. Міжнародно-правові аспекти боротьби з торгівлею людьми. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/55482/1/Диплом%20Руденко%20В.С.pdf>.

References

1. Statystychna informatsiia Heneralnoi prokuratury Ukrainy. Retrieved from: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114365&libid=100820# [in Ukrainian].
2. Konvetsiia Rady Yevropy pro zakhody shchodo protydii torhivli liudmy vid 21.09.2010. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi kodeks Nimechchyny (Strafgesetzbuch Deutschland). Retrieved from: <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>; Kryminalnyi kodeks Belhii (Strafwetboek Belgie). Retrieved from: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&table_n [in Ukrainian].
4. Nehodchenko, D.O. (2011). Kryminalna vidpovidalnist za torhivliu liudmy v Ukraini ta inshykh krainakh: porivnialno-pravovyi analiz: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.08 "Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo". Kharkiv. 22 s. [in Ukrainian].
5. Liubchik, V. Protydiia torhivli liudmy: zarubizhnyi dosvid. Retrieved from: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2700/1/ZBIRNYK%20NAVC%2014.12.2020%2056-59.pdf> [in Ukrainian].
6. Kushnir, O.V. Mizhnarodni standarty protydii torhivli liudmy. Retrieved from: <https://goal-int.org/mizhnarodni-standarti-protidii-torgivli-lyudmi/>. [in Ukrainian].
7. Chumak, V.V. (2016). Zarubizhnyi dosvid protydii torhivli liudmy (na prykladi krain Baltii). Protydiia nezakonnii mihratsii ta torhivli liudmy: mizh nar. nauk.-prakt. symposium. Ivano-Frankivs. un-t prava imeni Korolia Danyla Halytskoho. Ivano-Frankivsk, S. 151–153 [in Ukrainian].
8. Herger L. Frauenhandel in Globalia. Neue Fakten zu einer alten Tragodie. Retrieved from: www.fiz-info.ch [in Ukrainian].
9. Kryminalnyi zakon Latviiskoi Respubliki (1999) / Adapt. prov. z lat., nauk. red. ta vstup, st. A.I. Lukashova ta Ye.A. Sarkisovoi. Minsk: Tesei, 179 s. [in Ukrainian].
10. Die Koordinationsstelle gegen Menschenhandel und Menschenmuggel (KSMM). Retrieved from: www.fedpol.admin.ch/content/fedpol/fr/home/dokumentation/berichte/jb_fedpol.html[in Ukrainian].
11. Alforov, S.M. (2008). Orhanizatsiino-pravovi aspekty protydii torhivli zhinkamy. Borotba z torhivleiu liudmy: materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii. Donetskyi yurydychnyi instytut LDUVS imeni E.O. Didorenka, Fond Hansa Zaidelia. Donetsk, 278 s. [in Ukrainian].
12. Rudenko, V.S. Mizhnarodno-pravovi aspekty borotby z torhivleiu liudmy. Retrieved from: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/55482/1/Dyplom%20Rudenko%20V.S.pdf> [in Ukrainian].

Yevenko Dmytro

PhD in Law

*(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4286-0629>**PREVENTION OF TRAFFICKING IN PERSONS: FOREIGN EXPERIENCE**

In the article the author examines the peculiarities of the legal prohibition of human trafficking in foreign countries. It is indicated that the international legal acts sufficiently clearly limit the list of actions that can be defined as those related to human trafficking. Taking into account the indicated international approaches, a number of countries have already created their own vision of the algorithm, which can potentially contribute to the prevention of socially dangerous acts. To date, American legislation in terms of preventing cases of human trafficking is sufficiently balanced, and therefore its individual provisions can be successfully integrated into national criminological practices. In view of the potential public danger, as well as taking into account statistical data and judicial practice, which indicates that often cases of human trafficking are latent, in the author's opinion, the limit of criminal responsibility for such an act is to be imposed in the form of deprivation of liberty for a period of 12–15 years is fair enough. It is noted that the Ukrainian criminal legislation for the commission of qualified trade also provides for a sufficiently serious punishment in the form of imprisonment for a term of eight to fifteen years with confiscation of property. The author draws attention to the fact that he is closer to the approach of countries that have singled out human trafficking as an independent criminal offense. This vision is due, first of all, to the conviction that no socially dangerous act, which has clear boundaries and definitions, as well as wide distribution, cannot be prevented by using secondary legal acts, precedents, etc. It is concluded that most foreign countries draw a very fine line between human trafficking and sexual exploitation. This state of affairs can be explained by the fact that, for the most part, human trafficking aims either to further use such persons in prostitution, or to extract and transplant organs.

Key words: *human trafficking, criminal legislation, criminal offense, prevention, foreign countries, international document, sexual exploitation.*

УДК 343.341+343.237
DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-13

Спринцев Пилип Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький,
Криворізький навчально-науковий інститут

Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9790-9565>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Автором з'ясовано, що з огляду на специфічну юридичну природу різних видів злочинних організацій є особливості їх створення, зумовлені передусім кримінально-правовими ознаками цих організацій і метою їх створення. Визначено безпосередній об'єкт у злочині, передбаченому ст. 255 Кримінального кодексу України, – це суспільні відносини, пов'язані з забезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування злочинних організацій, на які вони посягають, завдаючи їм шкоди чи створюючи загрозу її заподіяння. Причому створення охоплює змову на вчинення кримінального протиправного діяння та передбачає вчинення інших дій, а закінчення вважається з того моменту, коли в ньому будуть наявні всі його кримінально-правові ознаки, передбачені ст. 28 і ст. 255 Кримінального кодексу України.

Створення злочинної організації як самостійний склад злочину дозволяє зробити висновок про його родовий об'єкт – громадську безпеку як систему соціальних цінностей. З об'єктивної сторони злочин може виражатися у таких формах, як: створення та керівництво злочинною організацією; участь у ній та кримінальних протиправних діяннях; організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп – стисло такі діяння можна назвати консолідацією організованої злочинної діяльності.

Включення до об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, керівництва злочинним об'єднанням визнано обґрунтованим, оскільки воно зумовлене необхідністю виділення функцій організаторів злочинних об'єднань. Це діяння зорієнтоване як на керівників, які брали участь у створенні злочинного об'єднання, так і на осіб, які не створювали злочинного об'єднання, не брали участі в цьому, а вступили до нього згодом і почали виконувати роль організаторів у формі керівництва злочинним об'єднанням. Злочин у цій формі вважається закінченим із моменту вчинення певних дій із безпосереднього керівництва злочинним об'єднанням.

Запропоновано зміни і доповнення до ст. 255 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: злочинна організація, об'єкт кримінального правопорушення, злочин, організована група, банда, кримінальна відповідальність.

У відповідності до ст. 3 Конституції України встановлено, що найвищою соціальною цінністю в Україні є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Позитивні зміни й тенденції в економіці України за роки незалежності поки що не здатні суттєво вплинути на складну політичну, соціальну та криміногенну ситуацію в державі. Це викликає занепокоєння, визначається негативними показниками стану, динаміки та географії організованої злочинності, яка нині постала одним із дестабілізуючих факторів у політичній, соціальній, економічній, правовій тощо сферах, створюючи реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави. Окреслені обставини вимагають від усіх державних органів, насамперед правоохорон-

них, більш активних та інтенсивних цілеспрямованих і скоординованих заходів у протидії організованій злочинності із використанням (застосуванням) найбільш ефективних і таких, що ґрунтуються на науково обґрунтованих положеннях, прийомів (методів) і засобів діяльності. У вирішенні зазначених питань важливу роль повинні відігравати кримінально-правові засоби, які покликані протидіяти організованій злочинності на стадії її зародження, створення злочинних організацій [2, с. 5].

Беззаперечним досягненням Кримінального кодексу України (КК) 2001 р. є встановлення кримінальної відповідальності за створення злочинної організації (ч. 1 ст. 255 КК) та визначення підстав і умов спеціального звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації (ч. 2 ст. 255 КК) [3]. Водночас жваві дискусії серед науковців, що досі тривають, і труднощі, що виникають під час застосування цих правових норм на практиці, свідчать про певні недолі-

ки, що були допущені законодавцем у процесі розробки та затвердження досліджуваних кримінально-правових інститутів, та зумовлюють необхідність здійснення цілеспрямованих наукових кримінально-правових досліджень.

У кримінально-правовій науці є загально визнаним той факт, що під безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення слід розуміти конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону закону про кримінальну відповідальність, яким заподіюється істотна шкода, що підпадає під ознаки конкретного складу кримінального правопорушення [4].

У цьому контексті необхідно звернути увагу на те, що не в кожному випадку конкретний злочин завдає істотної шкоди лише одним суспільним відносинам, але й важливо знати, що наявні кримінальні правопорушення, які одночасно посягають на двоє і більше суспільних відносин (це, зокрема, стосується і злочину, передбаченого ст. 255 КК України). У джерелах з кримінального права такий об'єкт зазвичай називають основним безпосереднім об'єктом, а об'єкт, якому завдається істотна шкода поряд з основним, – додатковим безпосереднім об'єктом злочину [5, с. 34].

Створення злочинної організації як самостійний склад злочину включений у розділ IX Особливої частини КК України «Злочини проти громадської безпеки», що дозволяє зробити висновок про його родовий об'єкт [6]. Таким є громадська безпека як система соціальних цінностей, на які посягає певна група кримінальних правопорушень. В.П. Тихий, аналізуючи кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, зазначав, що родовим об'єктом цих кримінальних протиправних діянь є громадська (загальна) безпека – стан захищеності людей та інших соціальних цінностей від джерел підвищених небезпек (злочинних організацій, терористів, зброї та інших смертоносних предметів), за якого забезпечується запобігання загрозам заподіяння ними шкоди [4, с. 295].

Основний безпосередній об'єкт завжди лежить у площині родового об'єкта. Стосовно питання про основний безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК України, науковцями висловлені різні міркування та аргументи. Більшість вітчизняних дослідників вважають, що безпосереднім об'єктом цього злочину є громадська безпека. Так, А.А. Вознюк зазначає, що безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК України, є громадська безпека в частині захищеності суспільства загалом та окремих його складників (фізичних та юридичних осіб, громадських організацій, державних органів тощо) від злочинної діяльності, пов'язаної зі створенням та (або) функціонуванням організованих злочинних угруповань – злочинної організації та (або) організованої групи [7, с. 54; 8, с. 28]. В.О. Навроцький також під безпосереднім об'єктом вказаного злочину розуміє безпеку особи, суспільства і держави від діяльності злочинних організацій [9, с. 729]. Наведені визначення загалом адекватно втілюють зміст об'єкта злочину, що розглядається, однак по суті не відображають різниці між його родовим і безпосереднім об'єктами.

Із аналізу висловлених міркувань дослідників об'єкта вказаного злочину крізь призму посягання на окремі елементи суспільних відносин випливає, що суб'єктами суспільних відносин, проти яких спрямовується кримінальне протиправне діяння, передбачене ч. 1 ст. 255 КК України, є невизначене коло фізичних і юридичних

осіб, а також окремо держава, суспільство тощо. Видається, що об'єкт як елемент цього складу злочину в контексті досліджуваного питання вужчий і не може бути надто загальним, фактично родовим об'єктом, оскільки тоді буде важко відмежувати суміжні склади кримінальних правопорушень. Розуміючи здебільшого фактичне співпадіння родового і безпосереднього об'єкта злочину, прибічники концепції «об'єкт-суспільні відносини» посилаються на теорію класифікації безпосередніх об'єктів злочинів «по горизонталі». Сутність цієї класифікації полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виділяють основний і додатковий об'єкти [10, с. 10].

Так, Р.В. Вереша стосовно цього питання пише, що необхідність такої класифікації виникає тоді, коли один і той самий злочин одночасно заподіює шкоду кільком суспільним відносинам (таким як власність, життя або здоров'я людини тощо). Не заперечуючи класифікацію безпосередніх об'єктів злочинів, все ж необхідно визнати, що в основу такої класифікації висунуті критерії, що характеризують антисоціальну спрямованість злочину, ступінь суспільної небезпечності, тяжкості наслідків, що настали чи могли настати, особу, потерпілу від злочину, її права тощо, а не тільки суспільні відносини. Одночасно необхідно звернути увагу, що Р.В. Вереша, аналізуючи зміст суспільно небезпечного діяння (дію чи бездіяльність), розглядає негативні зміни в об'єкті посягань, що поєднані з порушенням тих або інших інтересів учасників суспільних відносин, їхніх прав, виникнення шкоди, що має особистий (фізичний) характер тощо [11, с. 510]. Видається, що в цьому випадку вказаний автор обґрунтовано вказує на елементи об'єкта посягань, які перебувають поза межами суспільних відносин.

За концепцією С.В. Фесенка до елементів цінностей як об'єкта злочинів слід відносити п'ять класів компонентів: потерпілих; їхні інтереси та права; соціальні зв'язки; предмети (матеріалізовані блага); нематеріалізовані блага, які належать потерпілим [12, с. 52].

Потерпілою стороною від цього злочину, з точки зору головного об'єкта, може бути певна соціальна спільнота (територіальна громада, суспільство тощо). Проте ця обставина не виключає, з точки зору додаткового об'єкта, з'явлення конкретного потерпілого, життя або здоров'я якого може спричинитися шкода. Діяльність злочинних організацій охоплює усе більшу кількість осіб, деморалізуючи суспільство. Небезпечні наслідки від створення злочинної організації не завжди спричиняють шкоду окремій людині, вони полягають у спричиненні шкоди невизначеному колу осіб, оскільки саме створення злочинної організації є підготовкою до вчинення іншого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, що є метою створення такої організації. Видається, що такі соціальні цінності, як право на життя, здоров'я конкретної особи чи здоров'я населення тощо, виступають факультативним об'єктом зазначеного складу злочину. Отже, потерпілою стороною в результаті вчинення цього злочину є суспільство загалом, держава Україна. Потерпілим може бути і конкретна фізична особа [13, с. 54].

Особливий злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК України, полягає в тому, що він може відбутися у будь-якій сфері життя суспільства, діяльності державних органів та місцевого самоврядування, торкаючись інтересів у сфері забезпечення безпечних умов життєдіяльності суспільства, захисту людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності.

1. Створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами – караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна.
2. Участь у злочинній організації – карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна.
3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища, – караються позбавленням волі на строк від восьми до тринадцяти років з конфіскацією майна.
4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені особою, яка здійснює злочинний вплив або є особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «крадія в законі», – караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.
5. Звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною другою або третьою цієї статті, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідо-

мила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю.

Примітка. 1. Під злочинним впливом у цій статті та статтях 255, 255-2 цього Кодексу слід розуміти будь-які діяння, спрямовані на планування, організацію, координацію, фінансування, приховування злочинної діяльності, керівництво нею, схиляння до неї чи сприяння їй, а також здійснення протиправного впливу на прийняття рішень фізичними чи юридичними особами, включаючи вирішення конфліктних ситуацій між ними.

2. Під особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «крадія в законі», у цій статті та статтях 255-1, 255-3 цього Кодексу слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив.

3. Злочинна діяльність – це будь-яка діяльність, що полягає у готуванні до визначеної чи невизначеної кількості злочинів, скоєння замахів на них або ж їх безпосередньою вчиненні. Вона охоплює як вчинення одного, так і декількох злочинів. Водночас кількість злочинів в одних випадках може бути чітко визначеною, а в інших – ні. Злочини можуть бути як закінчені, так і незакінчені.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.
2. Ковальчук В.П. Кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 224 с.
3. Кримінальний кодекс України : Закон від 5 квіт. 2001 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. ; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
5. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навчальний посібник. Харків : Українська юридична академія, 1994. 80 с.
6. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. 2-ге вид. Київ : ВД «Дакор», 2013. 786 с.
7. Українець В.В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 221 с.
8. Вознюк А.А. Додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 21–32.
9. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
10. Гуторова Н.О. Вчинення злочину організованою групою осіб (кримінально-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 1996. 23 с.
11. Вереша Р.В. Суб'єктивні елементи підстави кримінальної відповідальності : підручник. Київ : Атіка, 2006. 740 с.
12. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони : монографія. Київ : Атіка, 2004. 280 с.
13. Демидова Л.М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 198 с.
14. Вознюк А.А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2018. 38 с.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> [in Ukrainian].
2. Kovalchuk, V.P. (2013). Kryminalno-pravovi zasoby protydii stvorenniu zlochynnoi orhanizatsii: monohrafiia. Lviv: LvDUVS, 2013. 224 s. [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy (2001): Zakon vid 5 kvit. 2001 r. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
4. Kryminalne pravo Ukrainy (2005): Osoblyva chastyna: pidruchnyk / M.I. Bazhanov, Yu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in.; za

- red. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. 2-he vyd., pererob. i dopov. Kyiv: Yurinkom Inter, 2005. 544 s. [in Ukrainian].
5. Tatsii, V.Ya. (1994). Obiekt i predmet zlochynu v kryminalnomu pravi Ukrainy : navchalnyi posibnyk. Kharkiv : Ukrainaska yurydychna akademiia, 1994. 80 s. [in Ukraine].
6. Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna) (2013): pidruchnyk / za red. O.O. Dudorova, Ye.O. Pysmenskoho. 2-he vyd. Kyiv: VD «Dakor», 2013. 786 s. [in Ukrainian].
7. Ukrainets, V.V. (2009). Kryminalna vidpovidalnist za stvorennia zlochyynnoi orhanizatsii: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kyiv, 2009. 221 s. [in Ukrainian].
8. Vozniuk, A.A. (2015). Dodatkovyi obiekt zlochynu, peredbachenoho st. 255 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. 2015. № 4 (97). S. 21–32 [in Ukrainian].
9. Navrotskyi, V.O. (2006). Osnovy kryminalno-pravovoi kvalifikatsii: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Yurinkom Inter, 2006. 704 s. [in Ukrainian].
10. Hutorova, N.O. (1996). Vchynennia zlochynu orhanizovanoi hrupoiu osib (kryminalno-pravovyi aspekt): avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kharkiv, 1996. 23 s. [in Ukrainian].
11. Veresha, R.V. (2006). Subiektivni elementy pidstavy kryminalnoi vidpovidalnosti: pidruchnyk. Kyiv: Atika, 2006. 740 s. [in Ukrainian].
12. Fesenko, Ye.V. (2004). Zlochyyny proty zdorovia naselennia ta systemy zakhodiv z yoho okhorony: monohrafiia. Kyiv: Atika, 2004. 280 s. [in Ukrainian].
13. Demydova, L.M. (2003). Kryminalna vidpovidalnist za stvorennia zlochyynnoi orhanizatsii: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kharkiv, 2003. 198 s. [in Ukrainian].
14. Vozniuk, A.A. (2018). Teoretychni ta praktychni problemy kryminalnoi vidpovidalnosti za stvorennia zlochyynnykh obiednan ta uchast u nykh yak posiahannia na hromadsku bezpeku: avtoref. dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.08 «Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo». Kyiv, 2018. 38 s. [in Ukrainian].

Yepryntsev Pylyp,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi,

Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute of the Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9790-9565>

SOME ISSUES OF OBJECTIVE SIGNS OF THE CREATION OF A CRIMINAL ORGANIZATION

The author found out that due to the specific legal nature of various types of criminal organizations, there are peculiarities of their creation, determined primarily by the criminal law features of these organizations and the purpose of their creation. The direct object of the crime provided for in Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine, are social relations related to the protection of society from the threat of the creation and functioning of criminal organizations, which they encroach on, causing them harm or creating a threat of its occurrence. Moreover, the creation covers the conspiracy to commit a criminal illegal act and involves the commission of other actions, and it is considered completed from the moment when it contains all its criminal-legal features, provided for in Art. 28 and Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine.

The creation of a criminal organization as an independent component of a crime allows us to draw a conclusion about its general object – public safety as a system of social values. From the objective side, the crime can be expressed in the following forms: creation and management of a criminal organization; participation in it and criminal illegal acts; organization, management or facilitation of meetings (meetings) of representatives of criminal organizations or organized groups for the development of plans and conditions for joint commission of crimes, material provision of criminal activities or coordination of actions of associations of criminal organizations or organized groups – in short, such actions can be called consolidation of organized criminal activity.

Inclusion in the objective side of the composition of crimes provided for in Art. 255, the leadership of a criminal organization is recognized as justified, as it is due to the need to allocate the functions of the organizers of criminal organizations. This action is aimed both at leaders who participated in the creation of a criminal organization, and at persons who did not create a criminal organization, did not participate in it, but joined it later and began to perform the role of organizers in the form of leadership of a criminal organization association. A crime in this form is considered completed from the moment certain actions are committed under the direct leadership of a criminal organization.

Proposed changes and additions to Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: criminal organization, object of criminal offense, crime, organized group, gang, criminal liability.

УДК 343.9.01

DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-14

Тіточка Тетяна Ігорівна,

кандидат юридичних наук

*(Донецький державний університет**внутрішніх справ, м. Кропивницький)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5924-614X>

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

У статті розглядаються основні чинники формування віктимної поведінки неповнолітніх осіб. Вказується, що в загальному розумінні девіантна поведінка – це будь-яка поведінка, яка відхиляється від норми, набуваючи рис, які можуть зробити з людини деструкта, який, інтегруючись у суспільні відносини, буде їх руйнувати шляхом або сприяння суспільно небезпечному впливу, або реалізуючи його. Пропонується елементи, які входять до детермінаційного комплексу віктимної поведінки неповнолітніх осіб, якими є: суб'єктивний фактор ризику, умовно-ситуативні корелянти та мотиваційний механізм.

Ключові слова: неповнолітній, віктимна поведінка, детермінанти, кримінальне правопорушення, девіантна поведінка.

Постановка проблеми. Віктимна поведінка, здебільшого, завжди є наслідком неправильного уявлення людини, у т.ч. і неповнолітньої, про норми та комунікативні особливості взаємодії із оточуючим середовищем, відсутності знань про основи власної безпеки та невміння підбирати правильні емоції для реагування на зовнішні подразники. Звичайно, інколи поведінка жертви зумовлена об'єктивними чинниками, які примушують її вчиняти певним чином. Отже, очевидним є те, що задля будування правильного та ефективного алгоритму запобігання віктимній поведінці неповнолітніх осіб в першу чергу необхідно встановити її детермінанти. Враховуючи вказане, вважаємо за доцільне зупинитись на цьому питанні більш детально.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам визначення чинників формування віктимної поведінки неповнолітніх приділили увагу такі вчені, як М.С. Андріяшевська, Б.В. Головкін, О.М. Джужа, А.О. Джужа, О.М. Литвинов, Є.С. Назимко, В.О. Туляков та інші. При цьому окремі проблеми розглядуваної тематики залишились поза увагою науковців.

Метою статті є аналіз причин та умов, які утворюють детермінаційний комплекс, який сприяє формуванню у неповнолітніх осіб віктимної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Відтак аналіз причин у відхиленнях в поведінці особистості, а також розладів поведінки впродовж багатьох десятиліть залишається актуальними для вітчизняних та зарубіжних дослідників у різних сферах наукового знання: загальній, соціальній та віковій психології, психіатрії, педагогіці, соціології, юриспруденції. Можна виокремити декілька основних теоретичних підходів до пояснення причин девіантної поведінки у психології. Так, відповідно до психоаналітичного підходу девіантна поведінка особистості виявляється тоді, коли психологічний захист, спрямований на зменшення напруги внаслідок неефективної взаємодії трьох підструктур

особистості, Ід, Его і Супер-Его, є недостатнім для повноцінного функціонування особистості (З. Фрейд). Причинами девіантної поведінки, на думку А. Адлера, є недостатня або викривлена компенсація почуття неповноцінності, а за К. Хорні – почуття тривоги, що призводить до неврозів тощо. Е. Фром пояснює девіантну поведінку особистості через певні психологічні механізми (конформізм, руйнівна поведінка та ін.), за допомогою яких людина вирішує суперечності між прагненням ствердити себе як індивідуальність і прагненням бути включеною до людської спільноти. В. Франкл, представник екзистенційно-гуманістичного напрямку, вбачає причину девіантної поведінки у «екзистенційному вакуумі», тобто стані духовної пустки, відсутності чи втрати сенсу життя. Когнітивно-поведінковий підхід (А. Бек) пояснює причини девіантної поведінки через когнітивні викривлення, когнітивні стереотипи, що впливають на виникнення негативних емоцій, які, своєю чергою, мають вплив на зміну поведінки, яка може стати девіантною [1, с. 75]. В загальному розумінні *девіантна поведінка – це будь-яка поведінка, яка відхиляється від норми, набуваючи рис, які можуть зробити з людини деструкта, який, інтегруючись у суспільні відносини, буде їх руйнувати шляхом або сприяння суспільно небезпечному впливу, або реалізуючи його.* Таким чином, девіантна поведінка притаманна як кримінальному правопорушнику, так і його жертві, різниця полягає лише у когнітивному наповненні такої поведінки. Тобто якщо людина не сприймає конституційні приписи та кримінальний закон як обов'язкові для виконання, не має правової освіти та допускає у свідомості посягання на права та свободи, матеріальні цінності тощо людей, на державу та ін., така людина вчинятиме кримінальні правопорушення. Якщо особа не має навичок безпечної поведінки, не може надавати об'єктивну оцінку ситуаціям, які із нею відбуваються та не наділена комунікативними

здібностями, вона, скоріше за все, буде жертвою протиправного діяння.

Серед основних чинників, що впливають на формування віктимності та віктимної поведінки, можна виділити: фізіологічні особливості особистості, соціальні, психологічні детермінанти, які є значущими для генезису злочину. Також важливе значення мають так звані «фонові» явища, які опосередковано генерують віктимність. Соціально-демографічні характеристики (стать, вік, рід занять, місце проживання), вчинення правопорушень і злочинів у минулому, особливості взаємовідносин між жертвою та злочинцем, роль потерпілого у створенні криміногенної ситуації, а також низка інших факторів відіграють важливу роль у визначенні міри віктимності і способів впливу на неї. Так, одним з основних факторів віктимності неповнолітніх є їхній вік. Ця вікова віктимність, у свою чергу, зумовлена такими чинниками, як незавершеність формування особи у біологічному плані, а виходячи з цього – неможливістю дати опір злочинним посяганням, а також незавершеністю формування особистості у соціальному плані і слідом нездатністю адекватно оцінювати обстановку, що веде до більшої вірогідності потрапити в криміногенну ситуацію як жертва злочину. Також останнім часом у групу потенційних жертв потрапили і самотні люди похилого віку, які мають житло, певні цінності, антикваріат, що робить їх об'єктом уваги злочинців. Незахищеність цих людей, слабкий стан здоров'я, самотність – усе це привертає до них увагу злочинців [2, с. 64]. Фонові явища включені в детермінаційний комплекс віктимної поведінки і дуже часто роблять із дитини випадкову жертву, тобто заручника обставин. Прикладом може стати ситуація, в якій у відношенні до неповнолітнього було вчинено кримінальне правопорушення у зв'язку із його національністю або сексуальне насильство, оскільки саме його зовнішні особливості підпадають під впадіння кримінального правопорушника. Таким чином, можна встановити чітку кореляцію між взаємовідносинами, які будуються в родині, та їх перенесенням на модель поведінки та комунікацій із соціумом. Цікавим аспектом також є те, що віктимна поведінка фактично також може стати детермінантом кримінально протиправної у майбутньому. Частими є випадки, коли дитина, яка піддавалась насильству у дитинстві, у дорослому віці через зміни у психіці, прагнення помсти починає вчиняти кримінальні правопорушення з метою самоствердження або самореабілітації. Таким чином, **детермінаційний комплекс віктимної поведінки неповнолітніх осіб складається з таких елементів, як:** 1) *суб'єктивний фактор ризику* – причинно-наслідковий зв'язок між когнітивними стереотипами та їх потенційним впливом на обрання способу реагування на кримінально протиправну поведінку суб'єкта правопорушення; 2) *умовно-ситуативні корелянти* – явища та процеси об'єктивної реальності, які опосередковано або напряду впливають на поведінку особи; 3) *мотиваційний механізм* – поведінкові особливості кримінального правопорушника, які впливають на обрання способу реагування. Пропонуємо розглянути вказані елементи більш детально.

Суб'єктивний фактор ризику. Відтак когнітивні упередження – поняття когнітивної психології, які означають систематичні відхилення у сприйнятті й мисленні, виникають на основі дисфункціональних переконань, упроваджених у когнітивні схеми, і легко виявляються при аналізі автоматичних думок. Люди схильні створювати власну «суб'єктивну соціальну ре-

альність», залежну від їх сприйняття, і ця реальність може приймати рішення щодо поведінки в соціумі. Таким чином, когнітивні спотворення можуть призводити до неточності суджень, нелогічних інтерпретацій або до ірраціональності в поведінці. Деякі когнітивні упередження є результатом обмежено людських можливостей щодо обробки даних (обмежена раціональність). Одним із найважливіших бар'єрів для вирішення проблем є фіксація, тенденція «чіплятись» за хибні рішення чи бути сліпим до альтернатив. Зазвичай це відбувається, коли ми накладаємо на наше мислення непотрібні обмеження. Основна властивість обмеженого мислення – це функціональна фіксованість, нездатність бачити нове застосування (нові функції) для вже знайомих об'єктів чи речей, що використовувались певним чином. Функціональна фіксованість – це лише один із психічних блоків, що заважають інсайту. Ось приклад іншого бар'єру: на грошову банкноту кладуть невелику купку речей, що повністю поміщаються на ній. Як можна прибрати банкноту, не зрушивши речі й не торкаючись до них? Хороше рішення – висмикнути банкноту з одного краю. Але якщо ми потягнемо її з двох протилежних кінців, розірвавши навпіл, залишити речі нерухожими буде набагато легше. Багато хто не бачить цього рішення, тому що їх вчать не псувати гроші. Зверніть увагу на вплив того, як ми поміщаємо щось у певну категорію, у даному випадку – «цінних речей» (які не можна псувати) [3]. Таким чином, неповнолітня особа, яка має когнітивні упередження або стереотипи, може неправильно сприймати ситуацію, в якій вона опинилась. При цьому дитина може сприймати як кримінально протиправну нормальну ситуацію і навпаки, що ускладнює процес створення алгоритму самозахисту та призводить до віктимізації.

Існує декілька різних класифікацій когнітивних упереджень, наприклад: упередження, пов'язані з поведінкою та прийняттям рішення; упередження, пов'язані з можливостями та стереотипами. За допомогою стереотипів наше мислення рятується від надлишків інформації, заважаючи нам, тим самим, правильно оцінювати нову інформацію. Стереотип допомагає швидко спрацювати, оформлювати у певні категорії та еталони соціальне оточення людини, легше його розуміти та прогнозувати поведінку. Але більшість стереотипів формується буденною свідомістю, тому вони часто бувають помилковими. Перевірити істинність чи хибність стереотипу можливо лише в процесі аналізу конкретної ситуації. Поняття когнітивного викривлення було запропоноване Д. Конеманом і А. Тверські, які вивчали особливості прийняття людиною рішень у ситуації невизначеності. Вони дійшли висновку, що помилкові рішення ґрунтуються на «евристичній репрезентативності». Тобто вибір здається нам правильним, оскільки він репрезентативно відображає відому нам інформацію, репрезентативність евристичних рішень визначається як схильність до оцінки частоти або імовірності події, якщо вона нагадує типовий випадок. Ці автори дійшли висновку, що формування проблеми або її фрейм впливає на рішення. Чим ширше фреймінг, або постановка задачі, тим кращим буде прийняте рішення. Але дуже часто люди звужують проблеми доки не з'являється єдина очевидна відповідь. Проте для рішення ми встановлюємо настільки вузькі обмеження, що, відповідно, збільшуємо ризик неправильного вибору. Також до когнітивних викривлень належить проблема спрощеного мислення за типом «все або нічого». Таке поляризоване мислення

класифікує оточуючий нас світ як абсолютно правильний або неправильний, поганий чи хороший, справедливий чи несправедливий [3]. Отже, неповнолітній із когнітивними упередженнями (навіть елементарними, які полягають в ірраціональності окремих рішень) частіше за інших стає хронічною жертвою, оскільки такій особі притаманна прецедентна поведінка, яка заснована на наявних стереотипах мислення.

Наступне відоме когнітивне упередження – це «ефект контролю». Часом у людини створюється відчуття, що вона може впливати на процеси, які ніяк від неї не залежать. Наприклад, лотерейний квиток, вибраний своєю рукою, повинен принести вдачу, на відміну від того, який дасть продавець. Люди схильні переоцінювати свій вплив на події, в благополучному результаті яких вони зацікавлені. Когнітивне упередження, яке описує надзвичайну схильність людей при прийнятті рішень надто сильно покладатися на перший запропонований шматок інформації, «якір», називають «якоруванням». У процесі прийняття рішень «якорування» відбувається, коли людина використовує початкову інформацію для прийняття наступних рішень. Після встановлення «якора» інші рішення приймаються, відштовхуючись від нього, і виникає упередження в частині інтерпретації іншої інформації з урахуванням «якора» [3]. Варто зазначити, що ефект контролю здебільшого притаманний дорослим жертвам та рідко зустрічається у неповнолітніх осіб. Однак на етапі дорослішання або так званого пубертатного періоду підліток може робити спроби самостійно контролювати своє життя, що може призвести до хибного уявлення про морально-ціннісні орієнтири та закласти початок девіантності, зумовленої когнітивними стереотипами.

Умовно-ситуативні корелянти. В межах даної позиції доцільно говорити про віктимогенну ситуацію. Віктимогенна ситуація є синтезом обставин об'єктивного та суб'єктивного характеру. Вона об'єктивна, оскільки є сукупністю реально наявних зовнішніх умов, у які потрапляють і в яких діють злочинець і жертва, а також суб'єктивна, оскільки винний та жертва вкладають в її оцінку свій суб'єктивний зміст, виходячи зі своїх особистісних характеристик та особливостей. Віктимна поведінка жертви, яка викликає у іншого учасника конфлікту рішучість здійснити злочинні дії, є реакцією останнього на попередню поведінку жертви. У деякому сенсі віктимогенна ситуація являє собою концентрацію віктимної поведінки потерпілого або яскраве її виявлення. Жертва може вступити в конкретну життєву ситуацію на будь-якому її етапі – від початку формування особистості злочинця до моменту вчинення злочину. І в цьому випадку поведінка злочинця буде наслідком взаємодії його особи із ситуацією, що склалася, у якій, як уже зазначалося, потерпілий відіграє неабияку роль. Жертва стає начебто «співучасником» винного, у тому значенні, що вони обидва втягнені в злочинний процес і кожний відіграє в ньому свою визначену роль. Саме від характеру тієї чи іншої поведінки постраждалого, іноді, як показує вивчення кримінальних справ, від її нюансу, залежить становлення і розвиток та результат усієї конкретної життєвої ситуації [2, с. 69]. Таким чином, віктимогенна ситуація фактично залежить від попередньої поведінки жертви, частіше за все не має специфічних супроводжуючих факторів та може корегуватись залежно від реагування на неї потерпілого. Умовно кажучи, віктимогенна ситуація частіше за все не провокується та не зумовлюється жертвою, однак корелюється із її реакцією на суспільно небезпечні дії.

У механізмі індивідуальної злочинної поведінки віктимогенна ситуація відіграє роль привиду, починаючи від формування умислу до розв'язання останнього епізоду конфлікту. Як правило, на думку деяких вчених, самостійного детермінуючого значення ситуація не має, оскільки ще задовго до вчинення злочину між винним і потерпілим існував продовжуваний конфлікт. У зв'язку із цим обставини конкретної життєвої ситуації слід розглядати як активізуючий чинник, свого роду «детонатор», акумульований роками негативний емоційний психологічний потенціал як злочинця, так і нерідко потерпілого. У межах зазначених ситуацій залежно від ролі поведінки потерпілого в їх формуванні можна, у свою чергу, виділити такі види віктимогенних ситуацій: а) ситуація, заздалегідь ініційована злочинцем. Зловмисник створює ситуацію, в якій використовує віктимні якості жертви для здійснення злочинного наміру; б) ситуація, де і для злочинця, і для жертви характерна наявність наміру (частіше за все тут відбувається так звана «інверсія ролей», коли в кожному з учасників «поєднуються» потенційний злочинець і потенційна жертва; обидва мають тотожні психологічні особливості та поведінкові характеристики, і тільки випадок вирішує, хто стане потерпілим, а хто особою, що вчинила злочин. Така ситуація може виникати внаслідок сварки, викликані взаємними образами, часто якимись силовими діями (наприклад, у бійці). У подібних ситуаціях вчинення злочину нерідко передують ціла низка конфліктних епізодів, у ході яких застосовується фізичне насильство. Для ситуацій цього виду характерне те, що застосування фізичної сили не є для учасників ситуації незвичайною і екстраординарною подією [2, с. 69]. Отже, віктимогенна ситуація залежить, здебільшого, від чинників об'єктивної реальності, які могли бути сприйняті потерпілим як суспільно небезпечні. При цьому така ситуація опосередковано впливає на поведінку підлітка та на обрання ним способу реагування. Насильницькі дії – звичний для обох спосіб вирішення суперечностей, що виникають між ними. Накопичення взаємних образ і «досвід» застосування насильства одним до одного відіграють основну криміногенну роль. Нерідко передісторія ситуації є ланцюгом конфліктів з одностороннім спричиненням фізичної шкоди. Суб'єктом насильницьких дій у минулому був або тільки сам злочинець, або, навпаки, тільки жертва. Як досвід застосування насильства, так і досвід перебування його жертвою формує готовність до подальшого загострення стосунків; в) ситуація, ненавмисно створювана злочинцем і жертвою або ж одним з них (наприклад, реакція на справедливе зауваження і, як результат, нанесення тілесних ушкоджень або вчинення хуліганських дій); г) ситуація, що виникає внаслідок аморальних дій жертви (так, значна кількість умисних убивств і заподіяння тяжких тілесних ушкоджень відбувається на ґрунті ревнощів, що викликається поведінкою одного з подружжя (коханців); д) ситуація, що виникає внаслідок непередбачуваної, легковажної поведінки потерпілого (зав'язування довірливих стосунків з незнайомими людьми, запрошення їх до себе, спільне розпиття спиртних напоїв нерідко призводить до вчинення злочинного посягання стосовно жертв) [2, с. 70]. У цьому випадку каталізуючим механізмом кримінально протиправної поведінки кримінального правопорушника можуть стати **психологічні чинники** неповнолітньої особи (*характер, темперамент, розлади психічної діяльності тощо*). В цьому контексті йдеться про випадки, коли емоційне напруження людини стає більш

сильним, ніж його адаптаційні можливості. Прикладом може бути ситуація, в якій неповнолітній не може адекватно реагувати на конфліктну ситуацію, у зв'язку із чим своєю поведінкою провокує вчинення насильства у відношенні себе. Це стосується і таких факторів, як особливості характеру особи, його темперамент та певні психічні розлади, які часто стають основними детермінантами насильницьких кримінальних правопорушень, оскільки людина через певні індивідуальні особливості не може контролювати власні реакції на певні (часто – банальні, спочатку не кримінально-протиправні) ситуації та провокує опонента на вчинення у відношенні до себе кримінального правопорушення, у тому числі – з метою необхідної оборони.

Мотиваційний механізм. У цьому контексті йдеться, в першу чергу, про феномен «вини жертви». В процесі дослідження внеску жертви у вчинення злочину за допомогою аналізу взаємозв'язків і взаємозалежностей між злочинцем, жертвою і ситуацією вчинення злочину багатьма віктимологами виділилося поняття «вина жертви». Досліджуючи її віктимологічний аспект, В. О. Туляков визначив три форми прояву вини потерпілого, що суттєво деталізує розуміння зазначеного поняття і ролі вини жертви в механізмі злочину. Так, у першій формі має місце комплекс соціально-психологічних субстанціональних і функціональних змін, що сприяють перетворенню особи в жертву злочину (емоції, мотиви, психічне ставлення до вчиненого діяння і його наслідків). Друга форма передбачає оціночну сторону віктимної активності з точки зору її відповідності пануючій в суспільстві соціальним нормам та цінностям і самосвідомості індивіда. Винуватість жертви визначається залежно від ідентифікації особи в ролі жертви злочину як із боку суспільства, так і з боку самої жертви. Третя форма прояву вини потерпілого найтісніше пов'язана з процесом віктимізації і повністю відповідає традиційному віктимологічному уявленню про роль потерпілого в механізмі злочинного посягання. Йдеться про негативну поведінку потерпілого, яка сприяє вчиненню злочину. Зазначена форма «вини жертви» характеризує вчинки і поведінку потерпілого, причинно пов'язані з вчиненням щодо нього злочину, які об'єктивно заподіяли шкоду суспільству за наявності в них елементів, що сприяли зародженню злочинного наміру в іншій особі або його реалізації [4, с. 126–128]. Вина жертви – це майже завжди наслідок впливу соціальних чинників на етап дорослішання дитини. Умови, в яких соціалізується дитина, зумовлюють її майбутню поведінку. Процес соціалізації розпочинається в родині, а тому жертвами суспільно небезпечних діянь часто стають діти, які виховуються в неповних родинях (у зв'язку з відсутністю можливості матері чи батька повноцінно виховувати підлітка через брак часу), а також в неблагонадійних родинях, в яких батьки ведуть аморальний спосіб життя (мають шкідливі звички, займаються кримінально-протиправною діяльністю, вчиняють акти домашнього насильства як по відношенню один до одного, так і щодо дитини тощо). Саме в таких умовах виховуються майбутні провокаційні жертви – особи, які зумовлюють вчинення кримінального правопорушення у відношенні себе поведінкою, яка злочинцем сприймається як недопустима, образлива або агресивно-зухвала. Отже, можна сказати, що всі соціальні чинники віктимізації неповнолітніх формуються в процесі виховання, ґрунтуючись на його умовах, таких як: незадовільний матеріальний стан може робити дитину беззахисною перед кримінальним правопорушником, який мотивує свою

жертву реалізацією її мрій (іграшки, солодощі, одяг тощо); брак батьківської любові, ніжності та захисту може сформувати у свідомості неповнолітнього допущення у відношенні до себе сексуально недопустимої поведінки як однієї з можливостей задовольнити свою потребу в увазі тощо.

При цьому однозначно не можна сказати, які дії потерпілого здатні спровокувати вчинення злочину. Для одних злочинців активні дії потерпілого сприяють виникненню страху, що може спричинити відмову від злочинного задуму. Ті ж самі дії можуть привести іншого злочинця у стан афекту, який викликає сильні психомоторні реакції, небажані навіть для суб'єкта, оскільки згодом він може глибоко покаятися у вчиненому. За даними окремих досліджень, злочинці саме даного типу в більшості випадків (до 87%) звинувачують у скоєному потерпілу сторону. І навпаки, бездіяльність потерпілого в одних випадках сприяє вчиненню відносно них злочинів, а інших – запобігає цьому. Потерпілому необхідно враховувати всі обставини конкретної ситуації та на рівні інтуїції обирати оптимальний план дій [5, с. 18]. Всі обставини віктимного характеру мають значення для організації віктимологічної профілактики. Особа і поведінка потерпілого від злочину мають не тільки кримінологічне значення, а й кримінально-правове, адже враховуються при розв'язанні питань кваліфікації злочинів і призначення покарання винному. За соціальною, моральною і правовою характеристикою поведінка потерпілих може бути поділена на: 1) побутову, наприклад виконання потерпілим свого службового чи громадського обов'язку, дії з охорони громадського порядку; 2) нейтральну, що не заслуговує ні позитивної, ні негативної оцінки; 3) аморальну, що порушує правопорядок, хоча й незлочинна; 4) злочинну. У першому випадку кримінальна відповідальність особи, яка і завдала потерпілому шкоди, як правило, посилюється; у трьох останніх, як правило, пом'якшується аж до повної відмови від визнання завдання шкоди «потерпілому» злочинцем. В останньому випадку постає питання про кримінальну відповідальність самого «потерпілого» [6, с. 54]. Отже, вина жертви сьогодні є достатньо впливовим чинником, який мотивує кримінально протиправну активність кримінального правопорушника. При цьому не має значення, чи є така вина активною, чи полягає у повній бездіяльності особи, на яку спрямовано суспільно небезпечний умисел суб'єкта.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що в загальному розумінні *девіантна поведінка – це будь-яка поведінка, яка відхиляється від норми, набуваючи рис, які можуть зробити з людини деструкта, який, інтегруючись у суспільні відносини, буде їх руйнувати шляхом або сприяння суспільно небезпечному впливу, або реалізуючи його.* Девіантна поведінка притаманна як кримінальному правопорушнику, так і його жертві, різниця полягає лише в когнітивному наповненні такої поведінки. Тобто якщо людина не сприймає конституційні приписи та кримінальний закон як обов'язкові для виконання, не має правової освіти та допускає у свідомості посягання на права та свободи, матеріальні цінності тощо людей, на державу та ін., така людина вчинятиме кримінальні правопорушення. Якщо особа не має навичок безпечної поведінки, не може надавати об'єктивну оцінку ситуаціям, які із нею відбуваються та не наділена комунікативними здібностями, вона скоріше за все буде жертвою протиправного діяння.

Детермінаційний комплекс віктимної поведінки неповнолітніх осіб складається з таких елементів, як: 1) *суб'єктивний фактор ризику* – причинно-наслідковий зв'язок між когнітивними стереотипами та їх потенційним впливом на обрання способу реагування на кримінально протиправну поведінку суб'єкта право-

порушення; 2) *умовно-ситуативні корелянти* – явища та процеси об'єктивної реальності, які опосередковано або напряму впливають на поведінку особи; 3) *мотиваційний механізм* – поведінкові особливості кримінального правопорушника, які впливають на обрання способу реагування.

Список використаних джерел

1. Христюк О.Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
2. Віктимологія : навч. посіб. / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.
3. Яковенко О.В. Когнітивні викривлення в структурі інтелектуальної діяльності особистості. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18088/Yakovenko_Kohnityvni_vykryvlennia_v_strukturi_intelektualnoi_diialnosti_osobystosti.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
4. Туляков В. О. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми). Одеса : Юрид. літ., 2000. 336 с.
5. Литвинов О.М. Віктимізація: фактори, аналіз, заходи протидії. Навчальний посібник. Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. 72 с.
6. Кримінологічна віктимологія : навчальний посібник / Моїсєєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін. ; за заг. ред. проф. О.М. Джужі. Київ : Атіка, 2006. 352 с.

References

1. Khrystuk O. L. (2014) *Psychology of deviant behavior: educational and methodological manual*: navchalno-metodychnyi posibnyk. Lviv: LvDUVS. 192 s. [in Ukrainian]
2. *Viktymolohiia* (2017) [Victimology]: navch. posib. / V. V. Holina, B. M. Holovkin, M. Yu. Valuiska ta in. ; za red. V. V. Holiny i B. M. Holovkina. Kharkiv : Pravo, 308 s. [in Ukrainian]
3. Iakovenko O.V. (2019) *Kohnityvni vykryvlennia v strukturi intelektualnoi diialnosti osobystosti* [Cognitive distortions in the structure of an individual's intellectual activity]. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18088/Yakovenko_Kohnityvni_vykryvlennia_v_strukturi_intelektualnoi_diialnosti_osobystosti.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian]
4. Tuliakov V. O. (2000) *Viktymolohiia (sotsialni ta kryminolohichni problemy)* [Victimology (social and criminological problems)]. Odesa: Yuryd. lit., 336 s. [in Ukrainian]
5. Lytvynov O.M. (2009) *Viktyimizatsiia: faktory, analiz, zakhody protydii* [Victimization: factors, analysis, countermeasures]. Navchalnyi posibnyk. Kharkiv: Vyd-vo Khark. nats. un-tu внутр. справ. 72 s. [in Ukrainian]
6. *Kryminolohichna viktymolohiia* (2006) [Criminological victimology]: Navchalnyi posibnyk / Moiseiev Ye. M., Dzhuzha O. M., Vasylevych V. V. ta in.; Za zah. red. prof. O. M. Dzhuzhi. K.: Atika. 352 s. [in Ukrainian]

Titochka Tetyana,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5924-614X>

MAIN FACTORS IN THE FORMATION OF THE VICTIM BEHAVIOR OF MINORS

The article considers the main factors of formation of victim behavior of minors. It is indicated that in the general sense, deviant behavior is any behavior that deviates from the norm, acquiring features that can make a person destructive, who, integrating into social relations, will destroy them by either promoting socially dangerous influence, or realizing it. It is noted that the deterministic complex of the victim behavior of minors consists of such elements as: 1) subjective risk factor – a cause-and-effect relationship between cognitive stereotypes and their potential influence on the choice of a method of response to the criminally illegal behavior of the subject of the offense; 2) conditional-situational correlates – phenomena and processes of objective reality that indirectly or directly affect the behavior of a person; 3) motivational mechanism – behavioral features of a criminal offender that influence the choice of a response method. It is proven that the guilt of the victim is almost always a consequence of the influence of social factors on the child's growing up stage. The conditions in which a child is socialized determine his future behavior. The process of socialization begins in the family, and therefore children who are brought up in single-parent families (due to the lack of opportunity of the mother or father to fully raise a teenager due to lack of time), as well as in unfavorable families in which parents lead, often become victims of socially dangerous acts immoral lifestyle (having bad habits, engaging in criminal and illegal activities, committing acts of domestic violence both towards each other and towards the child, etc.). It is in such conditions that future provocative victims are brought up – persons who cause the commission of a criminal offense in relation to themselves by behavior that the criminal perceives as unacceptable, offensive, or aggressively defiant.

Key words: minor, victim behavior, determinants, criminal offense, deviant behavior.

УДК 343.7

DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-15

Чайка Ірина Миколаївна,

аспірантка кафедри кримінального права та кримінології

(Донецький державний університет

внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9721-2231>

ПРО ОБ'ЄКТ ШАХРАЙСТВА ЯК ЕЛЕМЕНТ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 190 КК УКРАЇНИ

У статті розглядається об'єкт шахрайства як елемент складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України. Вказується, що шахрайство узагальнено можна розглядати в якості інтелектуального виду кримінального правопорушення проти власності. Підсумовано, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти власності є її правовідносини не тільки у правовому контексті, але і як складові економіки. Безпосереднім об'єктом шахрайства є гарантоване законодавством України право власності, зміст якого полягає у правових відносинах з володіння, користування та розпорядження майном, що є сталими та захищеними законом.

Ключові слова: склад кримінального правопорушення, шахрайство, об'єкт, предмет, потерпілий, майно, речі.

Постановка проблеми. Сьогодні кримінальні правопорушення проти власності є достатньо розповсюдженими, що можна пояснити ускладненою економіко-політичною ситуацією в країні. Низка економічних та соціальних проблем, таких як: відсутність достатньої кількості робочих місць, належного соціального забезпечення уразливих категорій населення, недостатній рівень матеріального забезпечення тощо – все це стає чи не найголовнішими чинниками, які штовхають громадян вчиняти корисливі суспільно небезпечні діяння. Особливої уваги в контексті останніх заслуговує шахрайство. Отже, враховуючи вказане, пропонуємо зупинитися на цьому питанні більш детально.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам визначення особливостей складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України, приділяли увагу такі вчені, як Н.О. Антонюк, О.О. Дудоров, М.В. Ємельянов, М.В. Карчевський, В.О. Навроцький, М.М. Панов та інші. Однак окремі проблеми в цій царині залишилися невирішеними.

Метою статті є розгляд об'єкта шахрайства як елементу складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України.

Виклад основного матеріалу. Для кримінологічного дослідження вкрай важливим є визначення законодавчих ознак того виду суспільно небезпечної практики, що є предметом пізнання. Чому це необхідно? По-перше, для того, щоб з'ясувати об'єктивні та суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення, що піддається дослідженню. По-друге, для подальшого аналізу інших суспільно небезпечних практик на предмет відповідності визначеному кримінальним законодавством складу злочину. По-третє, для встановлення масиву не кримінально-караних практик (інших юридичних деліктів), які мають схожі ознаки з досліджуваним кримінальним правопорушенням. По-четверте, для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між кримінальним

правопорушення та іншими протиправними діяннями. По-п'яте, для визначення заходів запобігання кримінальним правопорушенням.

Визначення таких ознак відбувається через категорію кримінально-правової характеристики та кримінально-правових ознак. Свідомо не долучаючись до дискусії про зміст та визначення поняття кримінально-правової характеристики, ми обрали дослідницьким завданням цього розділу встановлення кримінально-правових ознак шахрайства. До кримінально-правових ознак будь-якого кримінального правопорушення у науці кримінального права відносять об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Об'єктивні – це об'єкт та об'єктивна сторона. Суб'єктивні – це суб'єкт та суб'єктивна сторона. Сукупність цих ознак у науці кримінального права іменується складом злочину. За В.Я. Тацієм, склад злочину – це сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочин [1, с. 503]. Особливість конструкції будь-якого складу злочину полягає в тому, що в ній законодавець передбачає не всі ознаки злочину того чи іншого виду (їх у реальній дійсності є безліч), а лише типові і характерні для всіх злочинів даного виду. Тобто, спираючись на результати відповідних наукових досліджень певної кількості суспільно небезпечних діянь та судово-слідчу практику, законодавець виокремлює і закріплює у кримінально-правовій нормі лише ті об'єктивні та суб'єктивні ознаки, які є характерними для всіх діянь даного виду [2, с. 161]. Розглянемо кримінально-правові ознаки шахрайства більш детально.

Об'єкт кримінального правопорушення є надзвичайно важливим, хоч і юридично рівнозначним обов'язковим елементом складу будь-якого кримінального протиправного діяння. Теоретичний аспект об'єкту злочину детально розроблено в юридичній науці, проте до цього часу точиться багато дискусій щодо його

визначення [3, с. 71]. Найвні концепції об'єкта злочину узагальнив В.К. Гришук, поділивши їх на історичні та сучасні, а також класифікував кожну із зазначених на групи [4, с. 159–164]. Не втручаючись до цієї змістовної дискусії, зазначимо, що ми є прибічниками концепції «об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини». Слід погодитись з В.Я. Тацієм, який зазначає, що самі суспільні відносини, які виступають об'єктом злочину, мають об'єктивний характер, тобто існують незалежно від нашої свідомості, а тому й від самого кримінального закону, є первинними (першорядними) щодо нього. Метром кримінального права викладена структура суспільних відносин, яка складається з трьох елементів: 1) носії (суб'єкти) відносин; 2) предмет, з приводу якого існують відносини, або, інакше кажучи, фактори, які визнають факт виникнення та існування такого взаємозв'язку; 3) суспільно значуща діяльність (соціальний зв'язок) як зміст відносин [5, с. 56]. Зазначена структура визнається класичною у науці кримінального права для використання концепції «об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини».

Слід відмітити, що об'єкт злочину має власну складу конструкцію, яку у науці кримінального права прийнято розглядати за «вертикаллю» та «горизонталлю». Розглянемо зазначені підходи. Перш за все, необхідно відмітити, що вертикальна класифікація об'єктів кримінального правопорушення поділяє об'єкт злочину на загальний, родовий, видовий та безпосередній.

Загальний об'єкт кримінального правопорушення – це усі суспільні відносини, що знаходяться під охороною законодавства про кримінальну відповідальність. Його ознаки висвітлені у ч. 1 ст. 1 КК України, в якій зазначається, що КК «має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням» [6]. Майже усі види суспільних відносин, що знаходяться під охороною КК, узагальнено наведені у цій нормі. Таким чином, особа, яка вчиняє шахрайство, посягає на загальний об'єкт кримінального правопорушення.

Родовим об'єктом кримінального правопорушення прийнято вважати певну групу однорідних суспільних відносин, відповідальність за посягання на які системно передбачено окремими розділами Особливої частини КК України. За твердженням П.Л. Фріса, родовий об'єкт злочину – це група однорідних, тотожних за своїми характеристиками об'єктів, які охороняються єдиною групою кримінально-правових норм і перебувають між собою у відповідному співвідношенні [7, с. 173]. За твердженням В.Я. Тація, родовим об'єктом є частина загального об'єкта, що становить собою групу однорідних чи тотожних правовідносин, на які посягають однорідні чи тотожні злочини [8]. У більш пізніх працях вчений зазначав, що родовий об'єкт злочину переважно розуміється як об'єкт, який охоплює певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною й економічною сутністю суспільних відносин, що мають охоронятися внаслідок цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [9, с. 105]. Як справедливо зазначає В.С. Ковальський, «родовий об'єкт становить собою групу подібних за своїми родовими ознаками суспільних відносин (правовідносин, інтересів, цінностей, благ тощо), на які посягають злочини певного виду.

Зазвичай – це злочини, передбачені одним розділом чи главою особливої частини кримінального кодексу. Тому родовий об'єкт є спільним для всіх злочинів, передбачених законодавцем в одному розділі особливої частини кримінального кодексу» [10, с. 162].

Шахрайство відноситься до кримінальних правопорушень проти власності, відповідальність за які передбачена Розділом VI Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти власності». У зв'язку із цим родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти власності є її правовідносини не тільки у правовому контексті, але і як складові частини економіки. Такі правовідносини надають право власнику на певне майно, а також здійснення із ним правочинів, передбачених нормативно-правовими актами.

В юридичній літературі під об'єктом злочинів проти власності розуміється право власності як право володіння, користування та розпорядження майном [11, с. 327–328]. Ю.А. Дорохіна родовим об'єктом майнових злочинів пропонує розглядати економічні відносини як систему майнових і організаційно-господарських відносин, які складаються у зв'язку з виробництвом, розподілом, обміном і вжитком благ (товарів, робіт, послуг) та реалізацією економічних прав і інтересів учасниками зазначених відносин на основі правових основ функціонування ринкової економіки [12, с. 54]. Хоча в інших працях вона зазначає, що найбільш прийнятним є визначення об'єкта злочину проти власності як відносин власності, де родовим об'єктом є сукупність відносин у сфері власності; власність при цьому розглядається в об'єктивному (широкому) розумінні як сукупність правових норм, які регулюють і охороняють відносини власності [13, с. 117]. Справа у тому, що категорія власності відноситься до цивілістичної доктрини, а серед вчених цивілістів немає єдиної точки зору, що треба розуміти під цим поняттям.

Зрозуміло, що родовим об'єктом шахрайства є суспільні відносини, що виникають із приводу власності. Однак зазначені суспільні відносини слід розглядати в узагальненому (більш абстрактному) сенсі. І.Б. Газдайка-Василишин відстоює комплексний підхід у розумінні власності як об'єкта кримінально-правової охорони та зазначає, що відносини власності «з одного боку – це відносини між людьми з приводу присвоєння матеріальних благ, з іншого – врегульовані й охоронювані державою правомочності власника. Загалом власність, як економічні суспільні відносини (з одного боку), і абсолютне право власності, як їх «правова оболонка» (з іншого боку), співвідносяться як філософські поняття змісту й форми. Саме в такій єдності власність охороняється кримінально-правовими нормами» [14, с. 77]. За справедливим твердженням О.О. Дудорова та М.І. Хавронюка, «родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти власності є відносини власності як економічної категорії, що надає власникові або законному володільцеві права на майно, які: а) виникають з приводу права власності (як сукупності повноважень з володіння, користування та розпорядження майном й інших речових чи зобов'язальних прав) і б) він здійснює відповідно до закону на власний розсуд і у своїх інтересах незалежно від волі інших осіб» [11, с. 552]. Зазначене визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень проти власності відноситься до економіко-правового підходу, що поєднує юридичні та економічні ознаки самого поняття «власність». Використання цього підходу є найбільш раціональним та обґрунтованим для нашого дослідження.

У цьому контексті слід навести визначення родового об'єкта злочинів проти власності, яке надає М.І. Панов. За вченим, він являє «суспільні відносини власності, що охороняються кримінальним законом, як частина економічних відносин, що становлять основу економічної системи держави. Юридичним вираженням відносин власності є право власності, яке відповідно до цивільного законодавства є правом власника на володіння, користування та розпорядження своїм майном за своєю волею незалежно від волі інших осіб» [15, с. 162].

Р.О. Мовчан також наголошує на необхідності використання саме цього підходу у дослідженні родового об'єкта злочинів проти власності, обґрунтовуючи це тим, що «його основними перевагами є те, що він враховує факт одночасного порушення злочином проти власності й економічних відносин щодо належності майна, і юридичних повноважень власника чи законного володільця майна. Крім того відносини, які охороняються розділом VI Особливої частини КК України, не обмежуються лише відносинами, що складаються стосовно права власності, а тому при визначенні родового об'єкта злочинів проти власності слід робити застереження й щодо відмінних від власників законних володільців майна» [16, с. 151]. Слід погодитись із вченим, що родовим об'єктом злочинів, передбачених розділом VI Особливої частини КК України, необхідно розуміти «правовідносини власності як економічної категорії, що надає власникові або законному володільцеві права на майно, які виникають з приводу права власності як сукупності володіння, користування та розпорядження майном або інших речових чи зобов'язальних прав, передбачених законодавством, і які він здійснює відповідно до закону на власний розсуд і у своїх інтересах незалежно від волі інших осіб» [16, с. 151].

У контексті дослідження шахрайства ми маємо говорити про видовий об'єкт кримінального правопорушення. У кримінальному праві під видовим об'єктом розуміють відносно невелику групу суспільних відносин в межах родового об'єкта, спільну для кількох подібних злочинів [13, с. 115]. Окремі вчені зазначають, що «в кримінальному законі недоцільно виділяти в рамках родового об'єкта злочинів проти власності ще й видовий об'єкт. Слід наголосити, що видовий об'єкт необхідно виділяти там, де родовий об'єкт складається з великої групи суспільних відносин, які можна виділити у відносно самостійні підгрупи відносин, кожна з яких об'єднувала б два та більше безпосередніх об'єктів. Відносини власності утворюють однорідну групу суспільних відносин, тому родовий об'єкт злочинів проти власності повинен збігатися з видовим» [13, с. 115]. Із цього приводу є обґрунтовані застереження. У контексті пізнання шахрайства слід відмітити, що воно відноситься суто до майнового посягання без зазіхання на інші об'єкти кримінально-правової охорони (наприклад, як здоров'я, безпека громадян). Слід відмітити, що у наці кримінального права існують різні підходи до класифікації кримінальних правопорушень проти власності. Наприклад, О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк пропонують таку класифікацію кримінальних правопорушень проти власності (*в основі якої знаходиться й видовий об'єкт кримінального правопорушення – І.Ч.*): 1) корисливі кримінальні правопорушення, пов'язані з оберненням чужого майна на свою користь чи користь інших осіб (до них вони віднесли шахрайство (ст. 190) – *І.Ч.*); 2) інші корисливі кримінальні правопорушення проти власності; 3) некорисливі кримінальні правопорушення проти власності [11, с. 328].

Шахрайство узагальнено можна розглядати як інтелектуальний вид кримінального правопорушення проти власності. Серед інтелектуальних кримінальних правопорушень проти власності слід виокремити такі: викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання; привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою; придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом. З певним ступенем умовності до цих кримінальних правопорушень можна віднести і крадіжки. Видовий об'єкт кримінального правопорушення більш зручно розглядати на рівні детального аналізу безпосереднього об'єкта. Таким чином, шахрайство відноситься до інтелектуального виду корисливих кримінальних правопорушень, пов'язаних з оберненням чужого майна (права на нього) на свою користь чи користь інших осіб.

Під безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення розуміють «окремі суспільні відносини, які порушуються тим чи іншим кримінальним правопорушенням і задля охорони яких існує певна стаття особливої частини КК. З цього випливає, що безпосередній об'єкт будь-якого кримінального правопорушення відрізняється від безпосередніх об'єктів інших кримінальних правопорушень – немає кримінальних правопорушень, безпосередні об'єкти яких повністю збігаються» [10, с. 162]. Саме зазначеному об'єкту завдається шкода під час вчинення кримінального правопорушення, саме він є індикатором того, що вчинено суспільно небезпечне діяння, яке може мати ознаки кримінального проступку або злочину, саме з посягання на нього починає працювати репресивний механізм кримінально-правового регулювання суспільних відносин.

На відміну від загального, родового, видового об'єктів, яким шкода безпосередньо кримінальним правопорушенням не заподіюється, шкоди від нього завжди знає безпосередній об'єкт. На рівні видового, родового та загального об'єктів суспільна шкода заподіюється тільки завдяки пошкодженню або загрози пошкодження безпосереднього об'єкта. Видовий, родовий та загальний об'єкти страждають тільки в тій частині, у якій шкода заподіюється безпосередньому об'єкту. При цьому в конкретному своєму прояві окремі суспільні відносини як безпосередній об'єкт ушкоджуються злочином або навіть знищуються, анулюються зовсім [3, с. 71].

На рівні безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення виокремлюють основний (головний) і додатковий об'єкт [3, с. 71]. Останній буває двох видів: обов'язковий і необов'язковий (факультативний). Така класифікація зумовлена тим, що кримінальне правопорушення може посягати на кілька суспільних відносин. Наприклад, при вчиненні розбою здоров'я потерпілого є додатковим обов'язковим об'єктом [8]. О.І. Плужник стверджує, що безпосереднім об'єктом злочинів проти власності є суспільні відносини власності (відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном), а додатковими безпосередніми можуть бути здоров'я, життя, психічна чи фізична недоторканність особи. Наприклад, грабіж, розбій або вимагання. При знищенні або пошкодженні майна додаткові факультативні безпосередні об'єкти – громадський порядок і екологічна безпека [17, с. 95–96]. З точки зору С.В. Якимової та Т.О. Веремчук, безпосереднім об'єктом злочинів проти власності є власність окремої особи (фізичної чи юридичної) [18, с. 229]. Ю.А. Дорохіна стверджує, що

безпосереднім об'єктом злочинів проти власності є відносини власності в рамках певної їх правової форми залежно від правового статусу суб'єктів права власності, на які безпосередньо посягають (спрямовані) суспільно небезпечні діяння, передбачені розділом VI Особливої частини КК України і яким вони заподіюють чи можуть заподіяти істотну шкоду [13, с. 118].

Якщо говорити про безпосередній об'єкт шахрайства, то слід зазначити, що, не дивлячись на те, що предметна площина цього кримінального правопорушення прямо передбачена у ст. 190 КК України, серед вчених відсутній єдиний підхід щодо його розуміння. Так, автори одного з науково-практичних коментарів до КК України стверджують, що об'єктом шахрайства є право власності на майно [19, с. 263].

За твердженням О.В. Смаглока, безпосереднім об'єктом злочину у шахрайстві є право власності як охоронюване законом відносини між людьми, які виражаються у володінні, користуванні та розпорядженні майном [20, с. 7]. Вчений робить застереження із приводу економічної складової частини майнових відносин: «Цілком логічним слід визнати заперечення щодо даного визначення, адже право лише юридично закріплює приналежність майна конкретній особі і не може зазнавати шкоди, злочини проти власності руйнують або зовсім знищують економічні відносини власності, позбавляють власника можливості володіння, користування та розпорядження майном. Ці, на перший погляд, протилежні, позиції щодо визначення об'єкта шахрайства є обидві вірні, тому що виходять з різних характеристик поняття власності – юридичної та економічної» [20, с. 7]. Зазначене визначення ще раз підкреслює доцільність використання економіко-юридичної концепції у пізнанні об'єкта шахрайства як охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин (про що йшлося вище).

Наведена остання позиція, як нам здається, є найбільш прийнятною для визначення безпосереднього об'єкта шахрайства. Однак із деякими уточненнями. З нашої точки зору, безпосереднім об'єктом шахрайства є гарантоване законодавством України право власності, зміст якого полягає у правових відносинах з володіння, користування та розпорядження майном, що є сталими та захищеними законом.

Також у парадигмі об'єкта кримінального правопорушення прийнятно розглядати предмет та потерпілого.

Під предметом злочину звичайно розуміють матеріальні утворення, наділені ознаками, які прямо названі у кримінальному законі чи впливають з інших ознак складу злочину і за вчинення посягання щодо яких передбачена кримінальна відповідальність [10, с. 173]. З позиції кримінального права та законодавства предмет злочинів проти власності – це рухоме майно (майно, яке можна вільно переміщати в просторі без заподіяння йому шкоди). До рухомого майна належать також гроші, валютні цінності, цінні папери, майнові права та обов'язки [13, с. 149]. Як зазначається у п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» 06.11.2009 № 10, предметом злочинів проти власності є майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо, а також право на майно та дії майнового характеру, електрична та теплова енергія [21]. Слід зазначити, що у першій вітчизняній дисертації, присвяченій проблемам шахрайства за кримінальним законодавством 2001 р., О.В. Смаглюк, аналізуючи предмет шахрайства, доходить висновку, що предметом цього

злочину виступає майно. Розглядаючи фізичні, економічні та юридичні ознаки предмета шахрайства, вчений аргументує висновок, що право на майно не може виступати предметом цього злочину [20, с. 7]. М.І. Панов зазначає, що предметом шахрайства є не тільки майно, але й право на майно [15, с. 174].

Ч. 1 ст. 190 КК України містить пряму вказівку на предмет шахрайства. Це – майно або право на майно. Слід погодитись з думкою О.О. Дудорова та М.І. Хавронюка про те, що «предметом абсолютної більшості кримінальних правопорушень проти власності є майно у значенні цивільно-правового поняття «речі». Речі – це предмети матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки та які можуть бути вилучені з володіння власника (законного володільця), пошкоджені чи знищені» [11, с. 553]. Вчені доволі детально проаналізували види речей, які можуть бути предметами кримінальних правопорушень проти власності [11, с. 553–558]. Зазначимо ті речі, які можуть бути предметом шахрайства: нерухоме та рухоме майно; право на майно; документи; легітимаційні знаки; готівкові та безготівкові кошти; газ (суміш вуглеводів і неуглеводних компонентів, що за стандартних умов тиску і температури перебуває у газоподібному стані) тощо.

Слід зазначити, що з точки зору кримінального законодавства майно як предмет шахрайства має бути чужим для винного. Ознака того, що майно є чужим, полягає у наступному: це майно не належить винному на праві власності або не перебуває в його законному володінні.

Стосовно права на майно як предмета шахрайства, слід відмітити, що в науці кримінального права існують радикально протилежні точки зору з приводу того, чи визначати його окремим предметом цього кримінального правопорушення. Так, М.І. Хавронюк та О.О. Дудоров стверджують, що з урахуванням того, що цивілістичне розуміння поняття майна включає не лише окремі речі та їх сукупність, а і майнові права та обов'язки (ст. 190 ЦК), традиційне використання у диспозиціях ст. 189 і ст. 190 КК словосполучення «право на майно» навряд чи виправдане [11, с. 556]. З точки зору Ю.А. Дорохіної, під «правом на майно» доцільно розуміти право на речі, які внаслідок протиправного посягання отримав винний [13, с. 213]. Таким чином, «право на майно» з точки зору дослідниці – це майнові відносини з приводу набуття права власності на річ шляхом відповідного документального оформлення або набуття права на отримання речі у майбутньому [13, с. 213]. Вважаємо, що з точки зору кримінально-правової охорони суспільних відносин власності визнання предметом шахрайства поряд з майном ще й права на майно має на меті превентивну роль, оскільки заволодіння правом на майно ще не означає заволодіння майном. З цієї точки зору заволодіння правом на майно можна розцінювати як готування до заволодіння чужим майном.

Потерпілий від кримінального правопорушення – це особа, яка наділена ознаками, що прямо названі у кримінальному законі чи які впливають з інших ознак складу кримінального правопорушення, і стосовно якої здійснюється злочинне посягання [10, с. 176]. Хоча у конструкції ст. 190 КК України відсутня пряма вказівка на ознаки потерпілого, однак із тлумачення диспозиції ч. 1 цієї статті стає зрозумілим, що потерпілим від вчинення шахрайства є законний власник майна; особа, якій ввірене чи під охороною якої перебуває майно; особа, яка має доступ до майна тощо.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що шахрайство є інтелектуальним видом кримінального правопорушення проти власності, пов'язаним із оберненням чужого майна (права на нього) на свою користь чи користь інших осіб. Доведено доцільність використання економіко-юридичної концепції у пізнанні об'єкта шахрайства як охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин. Родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти власності є її правовідносини не тільки у правовому контексті, але і як складові частини економіки. Такі правовідносини надають право власнику на певне майно, а також здійснення з ним правочинів, передбачених нормативно-правовими актами. Безпосереднім об'єктом шахрайства є гарантоване законодавством України право власності, зміст якого полягає у правових відносинах з володіння, користування та розпорядження майном, що є сталими та захищеними законом.

сті є її правовідносини не тільки у правовому контексті, але і як складові частини економіки. Такі правовідносини надають право власнику на певне майно, а також здійснення з ним правочинів, передбачених нормативно-правовими актами. Безпосереднім об'єктом шахрайства є гарантоване законодавством України право власності, зміст якого полягає у правових відносинах з володіння, користування та розпорядження майном, що є сталими та захищеними законом.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія. 5 том. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2003. 733 с.
2. Самілик Г.М. Склад злочину і його наповнення. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. Вип. 3-4(12-13). 2018. С. 159–164.
3. Бандурка І.О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорія. *Право.ua*. № 2. 2015. С. 70–75.
4. Гришук В.К. Кримінальне право України: загальна частина : навч. посіб. для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2006. 586 с.
5. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навчальний посібник. Харків : УкрЮА, 1994. 76 с.
6. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
7. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Атіка, 2004. 488 с.
8. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ : Ін Юре, 2003. 1196 с.
9. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.
10. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В.О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
11. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2014. 944 с.
12. Дорохіна Ю.А. Генеза дослідження власності у кримінальному праві. *Юридична наука*. 2014. № 3. С. 48–56.
13. Дорохіна Ю.А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 744 с.
14. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
15. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 680 с.
16. Мовчан Р.О. Ще раз про родовий об'єкт злочинів проти власності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2019. Вип. 3. С. 145–156.
17. Плузник О.І. Кримінальне право України. Особлива частина. (Конспект лекцій) : навч. посіб. Одеса : ОДУВС, 2013. 336 с.
18. Якімова С.В., Веремчук Т.О. Власність як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні. С. 229–230. URL: https://ena.lpnu.ua/bitstream/ntb/53840/2/2020_Iakimova_S_VVlasnist_yak_obiekt_229-230.pdf.
19. Мотлях О.І., Маоярчук Н.В., Корнєєв Ю.В. та інші. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 688 с.
20. Смаглюк О.В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року : дис. канд. юр. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право ; Національна академія внутрішніх справ України, Київ, 2003. 20 с.
21. Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» 06.11.2009 № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>.

References

1. Iurydychna entsyklopediia (2003) [Encyclopedia of Law]. 5 tom. Kyiv : Vydavnytstvo «Ukrainska entsyklopediia» imeni M. P. Bazhana. 733 s. [in Ukrainian].
2. Samilyk H. M. (2018) Sklad zlochyну i yoho napovnennia [Composition of the crime and its contents]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka)*. Vyp. 3–4 (12–13). S. 159–164 [in Ukrainian].
3. Bandurka I.O. (2015) Obiekt zlochyну yak kryminalno-pravova katehoriia [The object of the crime as a criminal legal category]. *Pravo.ua*. № 2. S. 70–75 [in Ukrainian].
4. Hryshchuk V.K. (2006) Kryminalne pravo Ukrainy: zahalna chastyna [Criminal law of Ukraine: general part]: navch. posib. dlia stud. yuryd. fak. vyshch. navch. zakl. K.: In Yure. 586 s. [in Ukrainian].
5. Tatsii V. Ya. (1994) Obiekt i predmet zlochyну v kryminalnomu pravi Ukrainy [Object and object of crime in the criminal law of Ukraine]: navchalnyi posibnyk. Kh.: UkrYuA. 76 s. [in Ukrainian].

6. Kryminalnyi kodeks Ukrainy (2001) [Criminal Code of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2001, № 25-26, st.131 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian]. (data zvernennia: 28.09.2022).
7. Fris P. L. (2004) Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna [Criminal Law of Ukraine. General part]: Pidruchnyk dlia studentiv vyshcheykh navchalnykh zakladiv. K.: Atika. 488 s. [in Ukrainian].
8. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : nauk.-prakt. Koment (2003) [The Criminal Code of Ukraine: science and practice comment]. / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, S.B. Havrysh ta in. ; za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. Kyiv : In Yure. 1196 s. [in Ukrainian].
9. Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna (2010) [Criminal law of Ukraine: General part]: pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V. I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.; za red. V. V. Stashysa, V.Ia.Tatsiia. 4-te vyd., pererobl. i dopov. Kharkiv : Pravo. 456 s. [in Ukrainian].
10. Ukrainske kryminalne pravo. Zahalna chastyna (2013) [Ukrainian criminal law. General part]: pidruchnyk / za red. V.O. Navrotskoho. K.: Yurinkom Inter. 712 s. [in Ukrainian].
11. Dudorov O. O., Khavroniuk M. I. Kryminalne pravo (2014) [Criminal law]: navch. posib. Za zah. red. M. I. Khavroniuka. K.: Vaite. 944 s. [in Ukrainian].
12. Dorokhina Yu.A. (2014) Geneza doslidzhennia vlasnosti u kryminalnomu pravi [The genesis of the study of property in criminal law]. Yurydychna nauka. № 3. S. 48-56. [in Ukrainian].
13. Dorokhina Yu.A. (2016) Zlochyny proty vlasnosti. Teoretyko-pravove doslidzhennia [Crimes against property. Theoretical and legal research:]; monohrafiia. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. 744 s. [in Ukrainian].
14. Hazdaika-Vasylyshyn I. B. (2012) Nekoryslyvi zlochyny proty vlasnosti [Selfless crimes against property]: monohrafiia. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. 212 s. [in Ukrainian].
15. Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna (2015) [Criminal law of Ukraine: Special part]: pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V. I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.; za red. V.Ia.Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. 5-te vyd., pererobl. i dopov. Kharkiv : Pravo. 680 s. [in Ukrainian].
16. Movchan R.O. (2019) Shche raz pro rodovyi ob'iekt zlochniv proty vlasnosti [Once again about the generic object of crimes against property]. Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E. O. Didorenka. Vyp. 3. S. 145-156. [in Ukrainian].
17. Pluzhnik O. I. (2013) Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna [Criminal Law of Ukraine. A special part]. (Konspekt leksii) : navch. posib. Odesa : ODUVS. 336 s. [in Ukrainian].
18. Iakymova S.V., Veremchuk T.O. (2020) Vlasnist yak ob'iekt kryminalno-pravovoi okhorony v Ukraini [Property as an object of criminal law protection in Ukraine]. S. 229-230. URL: https://ena.lpnu.ua/bitstream/ntb/53840/2/2020_Iakymova_S_VVlasnist_yak_obiekt_229-230.pdf. [in Ukrainian] (data zvernennia: 28.09.2022).
19. Motliakh O.I., Maoiarchuk N.V., Kornieiev Yu.V. ta inshi. (2014) Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. K. Tsentr uchbovoi literatury. 688 s. [in Ukrainian].
20. Smahliuk O.V. (2003) Shakhraistvo za Kryminalnym kodeksom Ukrainy 2001 roku [Fraud under the Criminal Code of Ukraine of 2001]. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata yurydychnykh nauk za spetsialnistiu 12.00.08 – kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo. K.: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy. 20 s. [in Ukrainian].
21. Postanovy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy «Pro sudovu praktyku u spravakh pro zlochyny proty vlasnosti» [Resolutions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine "On judicial practice in cases of crimes against property"] 06.11.2009 № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>. [in Ukrainian] (data zvernennia: 28.09.2022).

Chayka Iryna,

Graduate Student at the Department of Criminal Law and Criminology
 (Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9721-2231>

ABOUT THE OBJECT OF FRAUD AS AN ELEMENT OF THE COMPOSITION OF THE CRIMINAL OFFENSE PROVIDED FOR IN ART. 190 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The article examines the object of fraud as an element of the criminal offense provided for in Art. 190 of the Criminal Code of Ukraine. It is indicated that fraud can generally be considered as an intellectual type of criminal offense against property. Among the intellectual criminal offenses against property, the following should be singled out: theft of water, electricity or thermal energy through its arbitrary use; misappropriation, waste of property or taking possession of it by abuse of official position; causing property damage by deception or abuse of trust; acquisition, receipt, storage or sale of property obtained by criminal illegal means. It is noted that the subject of fraud can be immovable and movable property; right to property; documents; identification marks; cash and non-cash funds; gas (a mixture of carbohydrates and non-carbohydrate components that is in a gaseous state under standard conditions of pressure and temperature), etc. Property as an object of fraud must be someone else's to the offender. The sign that the property is someone else's is the following: this property does not belong to the guilty person by right of ownership or is not in his legal possession. It has been proven that from the point of view of criminal law protection of social relations of property, the recognition of the right to property along with property as the subject of fraud has a preventive role, since the acquisition of the right to property does not mean

the acquisition of property. It is concluded that the general object of criminal offenses against property is its legal relations not only in the legal context, but also as components of the economy. The direct object of the fraud is the right of ownership guaranteed by the legislation of Ukraine, the content of which consists in the legal relations of ownership, use and disposal of property, which are permanent and protected by law.

Key words: *composition of a criminal offense, fraud, object, object, victim, property, things.*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ПОЛІЦІЄЮ АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА ІНШИХ ПОСЛУГ ФІЗИЧНИМ І ЮРИДИЧНИМ ОСОБАМ

УДК 343.296

DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-16

Крамар Руслана Іванівна,
доктор юридичних наук, доцент
(Львівський університет бізнесу та права, м. Львів)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5086-9845>

КОНТРОЛЬ ЗА ЕФЕКТИВНІСТЮ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ

У статті проаналізовані загальні аспекти та специфічні особливості інституційного забезпечення функціонування механізмів виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, на міжнародному й національному рівнях на прикладі центрального органу виконавчої влади в цій галузі – Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Згідно з глобальною тенденцією протидії операціям із незаконними активами в різних країнах у нашій державі було створено Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Особлива увага звертається на показники ефективності як один із важливих напрямів розвитку антикорупційної політики та на контрольні повноваження, якими володіє Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Зроблено висновок, що наявна модель управління активами не передбачає отримання ні державою, ні Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, частки відсотків, а перерахування в дохід держави відсотків на депозит заарештованих або переданих в управління коштів можливе тільки в разі їх конфіскації.

Доцільно законодавчо переглянути діючу модель і дозволити перераховувати до державного бюджету відсотки, нараховані на розміщення на депозитних рахунках арештованих коштів та коштів, що отримані від реалізації арештованого майна.

Ключові слова: Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, контроль, прокуратура, корупція, активи, одержані від корупційних та інших злочинів.

Постановка проблеми. Виявлення, розшук та управління активами є важливою складовою частиною системи ефективної протидії корупції, відмиванню коштів та організованій злочинності. Завдяки правовій діяльності в зазначеній сфері відбувається позбавлення злочинців незаконно одержаних ними доходів, у такий спосіб закладається основа для відвернення нових корупційних правопорушень. Для України побудова ефективної та спроможної системи протидії корупційним та іншим злочинам є одним із ключових напрямів державної політики, забезпечення її економічної безпеки та добробуту населення.

Створення нових спеціалізованих органів, які займаються кримінальним переслідуванням корупціонерів, не зняло потребу в удосконаленні механізмів виявлення й розшуку активів, що були незаконно виведені за межі України, а також необхідності запровадження прозорих

та ефективних механізмів управління арештованими активами. Саме із цією метою було створено Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (Агентство з розшуку та менеджменту активів, далі – АРМА), яке за змістом, обсягом функцій і правовим статусом не має аналогів у системі органів державної влади в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для проведення комплексного дослідження були використані наукові доробки у сфері запобігання та протидії корупції. Безпосередньо системі виявлення, розшуку та управління активами присвячували свої наукові пошуки такі українські і закордонні вчені, як Г.В. Буяжди, О.Ю. Бусол, Л.А. Гарбовський, Р.В. Гречанюк, А.М. Давидюк, Дж.А. Липало, Д.І. Йосифович, Г. Клеменчич, А.О. Кладченко, М.І. Хавронюк, О.І. Пархоменко-Ку-

цевіл, А.В. Пономаренко, Г.А. Терещук, В.М. Сигидин, Я. Стусек, О.І. Резнікова, А.А. Приходько, Д.В. Шиян та інші.

Проте, незважаючи на значну кількість проведених наукових досліджень, багато питань у цій сфері потребують додаткового аналізу.

Мета статті – визначити контрольні повноваження, якими володіє Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, і сформулювати власне бачення стосовно його досконалості.

Виклад основного матеріалу. Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, було створене згідно з глобальною тенденцією протидії операціям із незаконними активами в різних країнах шляхом створення національного агентства з управління активами та національного агентства з розшуку активів.

Визначальну ініціативу політики системи кримінальної юстиції було окреслено у Главі IV Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [10], відповідно до якого АРМА зобов'язується створити Єдиний державний реєстр активів, які було конфісковано у кримінальному провадженні. Для об'єктивної оцінки показників діяльності щодо повернення активів необхідно, щоб ця політика реалізовувало АРМА за підтримки агенцій-партнерів. Окрім упровадження реєстру, створеного цією ініціативою, політика та стратегія АРМА має інші міркування, наприклад розроблення міжвідомчої національної стратегії повернення активів.

Показники ефективності – це ще один важливий напрям розвитку антикорупційної політики, що потребує більш ретельного розгляду. Статистика, яка відображена в щорічних звітах АРМА, є корисною, однак здебільшого відображає кількісні дані – результати роботи (надіслані відповіді, активи, якими управляють, заморожені суми тощо). Проте звітність не містить низку важливих результатів діяльності АРМА, зокрема інформацію про співпрацю з неурядовими антикорупційними організаціями.

Єдиний показник ефективності, який найбільш чітко окреслено під час проведення оцінки, стосується сум, які АРМА приносить або буде приносити в державний бюджет. Безперечно, це важлива інформація для уряду, і це, можливо, важливі дані, на основі яких міністри визначатимуть ефективність АРМА. Однак є й інші способи виміряти ефективність АРМА, які також варто розглянути в межах політики.

Інші правоохоронні органи визнають ефективною роботу АРМА над резонансними справами. Проте процес буде більш ефективним, якщо кількісні показники діяльності АРМА (показники, які впливають на підвищення довіри громадськості до механізму кримінальної юстиції) також систематично відображатимуться в щорічних показниках ефективності АРМА. Як приклади можна назвати низку важливих наказів про конфіскацію майна громадських діячів, що були видані завдяки втручанню з боку АРМА; витрати ресурсів, які в цьому випадку персонал АРМА використовує для пошуку й ідентифікації активів на місцевому та міжнародному рівнях; фіксування значних позитивних змін у сприйнятті громадськістю корупції внаслідок роботи та впливу АРМА [1].

Група оцінювачів вважає, що службовці АРМА повинні мати можливість визначити інші вимірювані показники, які громадськість вважає важливими, що покаже справжній внесок АРМА в систему кримінального судочинства та зміцнення довіри громадськості до верховенства права.

Наведемо окремі приклади. Так, згідно з національною оцінкою ризиків України (наприклад, висока корупція та розкрадання державних коштів) деякі кримінальні справи вважаються справами з високим ризиком. У цих випадках АРМА конфіскувало значну кількість активів після їх виявлення.

Деякі фізичні та юридичні особи були позбавлені Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, великої суми активів у випадках високого ризику, як це визначено національною оцінкою ризику. АРМА має встановити поріг для виявлення випадків вилучення чи заморожування, передачі та подальшої конфіскації «важливих активів» у цих категоріях (в ідеалі – із залученням осіб, які мають найбільший вплив на громадську думку).

АРМА регулярно (але не рідше одного разу на місяць) перевіряє ефективність управління арештованими активами, переданими йому. Адміністратор зобов'язаний надати уповноваженому персоналу державних установ права доступу до активів, що перебувають в управлінні, для ознайомлення, а також документи, які стосуються управління та використання таких активів.

Якщо розпорядник неправильно розпорядиться активом, державний орган повідомляє відповідний правоохоронний орган для перевірки відповіді згідно із законодавством та негайно вживає заходів щодо заміни розпорядника активів.

Порядок здійснення реалізації АРМА арештованих активів визначається Кабінетом Міністрів України в Постанові «Про затвердження Порядку реалізації арештованих активів на електронних торгах» від 27 вересня 2017 р. № 719 [2].

Порядок здійснення контролю за ефективністю АРМА в управлінні активами визначається Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення контролю за ефективністю управління активами» від 10 травня 2018 р. № 351, де встановлено механізм здійснення контролю ефективності АРМА за ефективністю управління активами Національним агентством з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів [1].

На думку Е. Аріол, система методів і механізмів контролю в реалізації арештованого майна певною мірою ідентична загальній системі контролю у виконавчому провадженні, складником якої вона є, і включає методи й форми зовнішнього та внутрішнього, надвідомчого і відомчого, неформального контролю [3, с. 867].

Крім того, у реалізації арештованого майна, як зазначають Р. Аваші та Н. Байрактар, застосовуються інші методи контролю, не властиві іншим стадіям виконавчого провадження, наприклад перехресною. Діяльність судових приставів-виконавців буквально пронизана процедурами контролю різного рівня та спрямованості [4, с. 297].

Основна мета контролю в реалізації арештованого майна – забезпечити режим законності в діях судових приставів-виконавців та інших учасників реалізації.

Тому, на думку Чен Лін, контроль у реалізації арештованого майна – це процес, спрямований на досягнення поставлених цілей забезпечення законності шляхом своєчасного виявлення виникаючих відхилень від стандартів (норм чинного законодавств) і запланованих показників перебігу виконання та їх подальшої корекції [5, с. 763]. Крім того, контроль у реалізації арештованого майна спрямований на досягнення цілей виконання виконавчих документів із максимізацією якості виконання, мінімізацією витрат та дотриманням законних прав та інтересів сторін виконавчого провадження і третіх осіб.

Контроль у сфері реалізації арештованого майна реалізується за допомогою механізмів. Слово «механізм» (від грец. *mechane* – машина) в одному зі своїх значень перекладається як «система, пристрій, що визначає порядок будь-якого виду діяльності». Механізм контролю визначає порядок здійснення реалізації, взаємодії учасників, зовнішніх організацій, фахівців і посадових осіб, сторін та третіх осіб, а також руху матеріальних, фінансових, інформаційних і документальних потоків. Контрольна діяльність у сфері реалізації арештованого майна, як зазначають О.Р. Шевчук і Н.Ф. Ментух, може відрізнитися за часом здійснення, цілями, фокусом, масштабами контролю, ступенем формальності процедури, формами здійснення [6, с. 282].

Механізм контролю за ефективністю управління активами – це система дій із забезпечення виконання планових завдань Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, і формування інформації про перебіг реалізації та досягнення мети управлінської діяльності [7]. Елементами механізму контролю за ефективністю управління активами є суб'єкт контролю, об'єкт контролю, мета здійснення контролю, завдання контролю.

Суб'єкт контролю – АРМА – є підзвітним Верховній Раді України, підконтрольним та відповідальним перед Кабінетом Міністрів України.

Об'єктом контролю ефективності АРМА є комплекс заходів з управління активами, які проводяться Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, відповідно до умов договору про управління активами.

Метою здійснення контролю ефективності АРМА є визначення досягнутих результатів щодо виявлення й розшуку активів, на які накладено арешт у кримінальних провадженнях або у справах про визнання необґрунтованими активів та їх вилучення в дохід держави, а також співвідношення їх з очікуваними результатами зазначеного управління відповідно до встановлених законодавством повноважень.

Завданням контролю ефективності АРМА є вирішення питання щодо належності виявлення й розшуку активів, на які накладено арешт у кримінальних провадженнях або у справах про визнання необґрунтованими активів та їх вилучення в дохід держави, включно з встановленням такої інформації:

- а) забезпечення збереження активів, їх вартості та зростання вартості активів;
- б) обґрунтованості витрат, управителя у зв'язку з управлінням активами;
- в) перерахування до бюджету держави надходжень від управління активом.

Для реалізації повноважень, передбачених законодавством, Національне агентство України з питань ви-

явлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, наділене контрольними повноваженнями. Контроль ефективності АРМА здійснюється з використанням таких відомостей:

- звітів, документів та іншої письмової інформації та інформації в електронній формі, що надається менеджером державному органу в порядку, встановленому АРМА, відповідно до умов договору про управління активами;

- інформації про автоматизовані інформаційно-довідкові системи, реєстри та бази даних, власником (адміністратором) яких є державна установа чи орган місцевого самоврядування, а державна установа має право доступу до цієї інформації відповідно до законодавства;

- інформації, отриманої від державних органів та органів місцевого самоврядування відповідно до вимог державних органів;

- матеріалів, підготовлених органами державного нагляду й контролю у сфері підприємницької діяльності за результатами такого нагляду, що стосується управління активами;

- матеріалів перевірок, проведених державними органами, метою яких є нагляд та/або контроль ефективності діяльності суб'єктів господарювання у відповідних сферах, пов'язаних з управлінням активами;

- інформації, отриманої в результаті доступу до активів, зокрема огляду активів;

- документів з управління активами та їх використання, а також іншої інформації з управління активами, що мають бути отримані та перевірені державними органами відповідно до законодавства [2].

Контрольні заходи АРМА здійснюються у формі, по-перше, безпосередньої перевірки низки заходів (перевірка на місці) для управління активами на місці розташування активу та/або на місці управління; по-друге, камеральної перевірки проведення комплексу заходів з управління активами у приміщеннях Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів [2].

Контроль ефективності здійснюється сформованою Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, комісією у складі не менше 3 осіб. До цієї комісії входять посадові особи структурного підрозділу центрального апарату АРМА, що забезпечує здійснення контролю ефективності.

За необхідності до виконання певних завдань із моніторингу ефективності АРМА на основі рекомендацій уповноваженого підрозділу можуть залучатися працівники міжрегіональних відділень агентства.

Під час здійснення контролю ефективності АРМА має право витребувати та безоплатно отримувати від управителя в електронній або паперовій формі оригінали документів, їх копії, а також іншу інформацію, що стосується управління активами. Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, має право отримувати пояснення, що стосуються методів управління активами, зокрема в електронній формі, а також здійснювати опрацювання цієї інформації структурними підрозділами АРМА [8].

На думку О.І. Пархоменко-Куцевіл, жодні джерела, до яких може отримати доступ АРМА, не містять інформацію про облікову вартість майна, що перебуває в розшуку. З метою подолання вищезазначеної проблеми, що

виникла внаслідок законодавчої прогалини, необхідне внесення відповідних змін до законодавства [9].

Перелік джерел отримання інформації, до яких надає доступ АРМА з метою виконання своїх повноважень у сфері виявлення й розшуку активів, визначається спеціалізованим Законом України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10 листопада 2015 р. № 772-VIII [10] та Положенням про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, що затверджене Постановою Кабінету Міністрів України № 613 від 11 липня 2018 р. [11]. Зокрема, це такі джерела:

а) інформація, документи, автоматизовані інформаційно-довідкові системи, реєстри та бази даних, що доступні для національним установам та органів місцевого самоврядування;

б) дані про наявність і статус рахунку, конкретних юридичних чи фізичних осіб, операції з рахунками фізичних осіб комерційних організацій, що доступні для банків;

в) інформація про фізичних і юридичних осіб, доступна для іноземних органів влади, компаній, установ, організацій (незалежно від форм власності), зокрема банків, депозитарних і фінансових установ, аудиторів, приватних виконавців, нотаріусів, а також оцінювачів, експертів, членів ліквідаційних комісій, ліквідаторів, арбітражних керуючих, уповноважених осіб Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

АРМА отримує інформацію з вищезгаданих джерел автоматично або шляхом отримання відповідей на письмові запити. Фінансове розслідування та відстеження активів зазвичай включають аналіз великої кількості необроблених даних, які є неструктурованими та представлені в різних форматах. Ця інформація може містити важливі відомості, які видно не відразу. Для того щоб мати можливість аналізувати зазначену інформацію, необхідні ІТ-інструменти для аналізу, збору

й систематизації даних, візуалізації посилань та прихованої інформації, перетворення їх на корисні дані.

Однак варто зазначити, що з метою підвищення ефективності процесу виявлення й пошуку активів та своєчасного отримання необхідної інформації національні установи постійно вживають заходів щодо інформатизації, автоматизації та стандартизації джерел інформації, особливо шляхом співпраці з такими розпорядниками інформації. Суб'єкт господарювання укладає відповідні меморандуми, угоди та видає спільні розпорядження. З огляду на зазначене АРМА має широкий спектр інформаційних ресурсів, які можна використувати для ідентифікації та пошуку активів.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна констатувати, що наявна модель управління активами не передбачає отримання ні державою, ні Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, частки таких відсотків. Перерахування в дохід держави відсотків на депозит зарештованих або переданих в управління коштів можливе тільки в разі їх конфіскації.

Доцільно законодавчо переглянути діючу модель і дозволити перераховувати до державного бюджету відсотки, нараховані на розміщення на депозитних рахунках арештованих коштів та коштів, що отримані від реалізації арештованого майна. Один із шляхів – перевести Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, на модель самоопікуності, що приведе до оптимізації витрат на його утримання та зменшить витрати державного бюджету.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у вивченні цінного зарубіжного досвіду щодо міжнародної взаємодії та транскордонного обміну інформацією між Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, і відповідними закордонними установами.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку здійснення контролю за ефективністю управління активами : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 351 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/351-2018-%D0%BF>.
2. Про затвердження Порядку реалізації арештованих активів на електронних торгах : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2017 р. № 719 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2017-%D0%BF#Text>.
3. Auriol E. Corruption in procurement and public purchase. *International Journal of Industrial Organization*. 2006. Vol. 24. Iss. 5. P. 867–885.
4. Awasthi R., Bayraktar N. Can Tax Simplification Help Lower Tax Corruption? *Policy Research Working Paper*. 2014. № 6988. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/468501468178735234/pdf/WPS6988.pdf>.
5. Thorsten B., Chen Lin, Yue Ma. Why Do Firms Evade Taxes? The Role of Information Sharing and Financial Sector Outreach. *The Journal of Finance*. 2014. Vol. 69. № 2. P. 763–817.
6. Шевчук О.Р., Ментух Н.Ф. Реалізація політики державної інформаційної безпеки України в контексті запобігання корупції: адміністративно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 64. С. 282–287.
7. Public value management and new public governance as modern approaches to the development of public administration / O.O. Bryhinets, I. Svoboda, O.R. Shevchuk, Ye.V. Kotukh, V.Yu. Radich. *Revista San Gregorio*. 2020. № 42. P. 205–214. URL: <https://revista.sangregorio.edu.ec/index.php/REVISTASANGREGORIO/article/view/1568/20-OLAKSANDR>.
8. Про затвердження Порядку взаємодії при розгляді звернень органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та виконанні запитів іноземних держав щодо виявлення та розшуку активів : спільний наказ Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Національного антикорупційного бюро України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства фінансів України від 20 жовтня 2017 р. № 115/197-о/297/а/869/857 / Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та

інших злочинів, Національне антикорупційне бюро України, Генеральна прокуратура України, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство фінансів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1342-17>.

9. Пархоменко-Куцевіл О.І. Розвиток системи антикорупційних інституцій в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 3(38). С. 33–38. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_03\(38\)/6.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_03(38)/6.pdf).

10. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10 листопада 2015 р. № 772-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>.

11. Про затвердження положення про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 р. № 613 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/613-2018-%D0%BF#Text>.

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018a). Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia kontroliu za efektyvnistiu upravlinnia aktyvamy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10 travnia 2018 r. № 351 [On approval of the Procedure for monitoring the effectiveness of asset management: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 10, 2018 № 351]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/351-2018-%D0%BF> [in Ukrainian].

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017). Pro zatverdzhennia Poriadku realizatsii areshovanykh aktyviv na elektronnykh torhakh: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 veresnia 2017 r. № 719 [On the approval of the Procedure for the sale of seized assets on electronic auctions: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 27, 2017 № 719]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2017-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

3. Auriol, E. (2006). Corruption in procurement and public purchase. *International Journal of Industrial Organization*, vol. 24, iss. 5, pp. 867–885 [in English].

4. Awasthi, R., Bayraktar, N. (2014). Can Tax Simplification Help Lower Tax Corruption? *Policy Research Working Paper*, no. 6988. Retrieved from: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/468501468178735234/pdf/WPS6988.pdf> [in English].

5. Thorsten, B., Chen, Lin, Yue, Ma (2014). Why Do Firms Evade Taxes? The Role of Information Sharing and Financial Sector Outreach. *The Journal of Finance*, vol. 69, no. 2, pp. 763–817 [in English].

6. Shevchuk, O.R., Mentukh, N.F. (2021). Realizatsiia polityky derzhavnoi informatsiinoi bezpeky Ukrainy v konteksti zapobihannia koruptsii: administratyvno-pravovyi aspekt [Implementation of the state information security policy of Ukraine in the context of corruption prevention: administrative and legal aspect]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Pravo" – Uzhhorod National University Herald. Series "Law"*, iss. 64, pp. 282–287 [in Ukrainian].

7. Bryhinets, O.O., Svoboda, I., Shevchuk, O.R., Kotukh, Ye.V., Radich, V.Yu. (2020). Public value management and new public governance as modern approaches to the development of public administration. *Revista San Gregorio*, no. 42, pp. 205–214. Retrieved from: <https://revista.sangregorio.edu.ec/index.php/REVISTASANGREGORIO/article/view/1568/20-OLAKSANDR> [in English].

8. National Agency of Ukraine for Identification, Search and Management of Assets Obtained from Corruption and Other Crimes, National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, General Prosecutor's Office of Ukraine, Security Service of Ukraine, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Ministry of Finance of Ukraine (2017). Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii pry rozghliadi zvernenn orhaniv, shcho zdiisniuiut dosudove rozsliduvannia, prokuratury ta vykonanni zapytyv inozemnykh derzhav shchodo vyivlennia ta rozshuku aktyviv: spilnyi nakaz Natsionalnoho ahentstva Ukrainy z pytan vyivlennia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyv, Natsionalnoho antykoruptsiinoho biuro Ukrainy, Heneralnoi prokuratury Ukrainy, Sluzhby bezpeky Ukrainy, Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy, Ministerstva finansiv Ukrainy vid 20 zhovtnia 2017 r. № 115/197-o/297/a/869/857 [On the approval of the Procedure for cooperation in the consideration of appeals by bodies conducting pre-trial investigations, the prosecutor's office and the fulfillment of requests of foreign states regarding the identification and search of assets: joint order of the National Agency of Ukraine for the identification, search and management of assets obtained from corruption and other crimes, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the General Prosecutor's Office of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the Ministry of Finance of Ukraine dated October 20, 2017. № 115/197-o/297/a/869/857]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1342-17> [in Ukrainian].

9. Parkhomenko-Kutsevil, O.I. (2018). Rozvytok systemy antykoruptsiinykh instytutiv v Ukraini [Development of the system of anti-corruption institutions in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia – State administration and local self-government*, iss. 3(38), pp. 33–38. Retrieved from: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_03\(38\)/6.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_03(38)/6.pdf) [in Ukrainian].

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). Pro Natsionalne ahentstvo Ukrainy z pytan vyivlennia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyv: Zakon Ukrainy vid 10 lystopada 2015 r. № 772-VIII [On the National Agency of Ukraine for the detection, search and management of assets obtained from corruption and other crimes: Law of Ukraine dated November 10, 2015 № 772-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text> [in Ukrainian].

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018b). Pro zatverdzhennia polozhennia pro Natsionalne ahentstvo Ukrainy z pytan vyivlennia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 lypnia 2018 r. № 613 [On the approval of the regulation on the National Agency of Ukraine for the detection, search and management of assets obtained from corruption and other crimes: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 11, 2018 № 613]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/613-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Kramar Ruslana

Doctor of Law, Associate Professor

(Lviv University of Business and Law, Lviv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5086-9845>

CONTROL OVER THE EFFECTIVENESS OF ASSET MANAGEMENT

The article analyzes the general aspects and specific features of institutional support for the functioning of mechanisms for detection, search and management of assets derived from corruption and other crimes at the international and national levels on the example of the central executive body in this area – National Agency of Ukraine for the detection, search and management of assets obtained from corruption and other crimes.

In accordance with the global trend of combating operations with illegal assets in various countries, the National Agency of Ukraine for the detection, search and management of assets obtained from corruption and other crimes was established.

Special attention is paid to performance indicators as one of the important areas of anti-corruption policy development and to the control powers that National Agency of Ukraine for the detection, search and management of assets obtained from corruption and other crimes possesses. The only indicator of efficiency concerns the amounts that National Agency of Ukraine for the detection, search and management of assets obtained from corruption and other crimes brings or will bring to the state budget. This is certainly important information for the government and will determine the effectiveness of National Agency of Ukraine for the detection, search and management of assets obtained from corruption and other crimes. However, there are other ways to measure this effectiveness that should also be considered in policy.

It was concluded that the existing model of asset management, which does not provide for the state or National Agency of Ukraine for the detection, search and management of assets obtained from corruption and other crimes to receive a share of the interest, and the transfer of interest to the state income on the deposit of funds seized or transferred to management is possible only in case of their confiscation.

It is expedient to legislatively revise the current model and allow the transfer to the state budget of the interest accrued on the placement of seized funds in deposit accounts and funds obtained from the sale of seized property.

One of the ways is to transfer the National Agency of Ukraine for the detection, search and management of assets obtained from corruption and other crimes to a self-supporting model, which will lead to the optimization of costs for its maintenance and reduce the costs of the state budget.

Key words: *National Agency of Ukraine for the detection, search and management of assets obtained from corruption and other crimes, control, prosecutor's office, corruption, assets obtained from corruption and other crimes.*

УДК 342.95

DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-17

Макарчук Віталій Володимирович,

кандидат юридичних наук

*(Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Київська обл.)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9099-8921>

ДОЗВІЛЬНІ ПРОЦЕДУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Стаття присвячена аналізу дозвільних процедур Національної поліції України під час реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони. Розглянуто думки вчених стосовно визначення дозвільної системи та дозвільної процедури. Визначено повноваження органів Національної поліції, які виконують суттєве навантаження щодо реалізації низки повноважень з видачі дозволів на здійснення певних видів діяльності під час реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони.

Ключові слова: публічні інтереси, дозвільна система, ліцензування, правоохоронні органи, Міністерство внутрішніх справ України.

Постановка проблеми. На сучасному етапі цілями адміністративної реформи, що триває в Україні, є зменшення адміністративних бар'єрів та підвищення якості та доступності публічних послуг. Серед поставлених завдань є оптимізація механізмів здійснення функцій органів виконавчої влади та вдосконалення дозвільної діяльності в різних сферах суспільних відносин. Останніми роками відбулося не тільки розширення, але й ускладнення системи ліцензування, наповнення її новими видами дозволів, уточнення форм дозвільних процедур та адміністративних регламентів їх реалізації. Можна додати, що дозвільна діяльність правоохоронних органів щодо реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони є досить складною та різноманітною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджувана проблематика суміжно була предметом розгляду у наукових працях таких науковців, як: О. Маркова, В. Мартиновський, Т. Пахомова, С. Стеценко, А. Фоменко тощо. Однак у контексті реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони вона розкрита повністю не була.

Метою статті є аналіз дозвільних процедур Національної поліції України під час реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони.

Виклад основного матеріалу. Стосовно визначення дозвільної процедури серед науковців досі немає однозначного визначення, тому, на нашу думку, розглядати адміністративну дозвільну процедуру необхідно крізь призму дозвільної системи, яка є її основою. Так, у Законі України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» законодавець дає визначення, однак із прив'язкою до господарської діяльності. А на підзаконному рівні в Положенні Кабінету Міністрів України про дозвільну систему закріплюється загальне визначення – як особливого порядку виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, обліку та використання спеціально визначених предметів, матеріалів і речовин, а та-

кож відкриття і функціонування окремих підприємств, майстерень і лабораторій із метою охорони інтересів держави та безпеки громадян [1, с. 128]. Зрозуміло, що вищий орган виконавчої влади країни – Кабінет Міністрів України – керувався конкретними прагматичними міркуваннями і зовсім не ставив за мету дати теоретично обґрунтоване визначення дозвільної системи, тому встановлені ним її межі (інтереси держави і безпека громадян) є не зовсім чіткими. Поняття «інтереси держави» і «безпека громадян» дуже широкі за своїм обсягом, їх взагалі важко визначити, а тому невизначеними виявляються і межі дозвільної системи [2, с. 159]. Тому, на нашу думку, замість «інтересів держави» та «безпеки громадян» в аналізованій Постанові доцільніше використовувати поняття «публічні інтереси». Під яким ми розуміємо важливі для значної кількості фізичних і юридичних осіб потреби, які відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються суб'єктами публічної адміністрації. Таке тлумачення «публічних інтересів» було надано Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 13.02.2019 р. у справі № 233/4308/17 за позовом Державіаслужби до товариства з обмеженою відповідальністю «Будгенконтракт» [3], з яким ми повністю погоджуємося.

Аналізуючи наукову літературу щодо визначення дозвільної системи, слід зазначити, що її науковці здебільшого розглядають через сукупність правових відносин. Ці відносини виникають, змінюються і припиняються між фізичними та юридичними особами, з одного боку, а також суб'єктами державного управління – з іншого, у зв'язку з видачею дозволів для здійснення певних видів діяльності щодо об'єктів, які потребують особливої охорони з боку держави, й наступним наглядом за дотриманням правил та умов здійснення дозволеної діяльності [4, с. 160].

Що стосується саме дозвільної процедури, то це порядок вчинення (спеціальним) суб'єктом публічної адміністрації діяльності, спрямованої на видання фізичним

і юридичним особам дозволів на вчинення певних видів діяльності, а також здійснення інших юридично значущих дій щодо об'єктів (дозвільної системи) із подальшим контролем і наглядом за дотриманням правил і умов вчинення дозволеної діяльності [1, с. 129; 5, с. 202].

Крім наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів спеціальному контролю підлягають вогнепальна зброя та боєприпаси до неї. За чинним законодавством України власне вогнепальна зброя є об'єктом, на який накладаються обмеження у цивільному обігу, що вимагає особливого контролю з боку держави в особі правоохоронних органів, зокрема органів Національної поліції. Відповідно до положень наказу Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 р. № 622, яким була затверджена «Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» [6], дозвіл на придбання та перевезення такого виду зброї та боєприпасів до неї можуть отримати тільки ті суб'єкти, що перелічені у п. 2.1 зазначеної Інструкції. До них належать: міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, підприємства, установи, суб'єкти господарювання та фізичні особи, які обіймають посади в органах публічної влади та здійснюють особливі службові повноваження відповідно до чинного законодавства. Решта осіб такий дозвіл одержати не вправі, оскільки вогнепальна зброя в Україні для придбання, володіння і користування не є загальнодоступною [7, с. 7]. Відповідно до чинного законодавства Департаментом превентивної діяльності Національної поліції України та його територіальними підрозділами на місцях зазначеним суб'єктам за чинним законодавством України можуть надаватися адміністративні послуги з видачі дозволів на: 1) придбання вогнепальної зброї та боєприпасів до неї; 2) їх перевезення територією України або через митний кордон держави; 3) їх зберігання; 4) носіння відомчої зброї; 5) зберігання і носіння вогнепальної зброї [6].

Таким чином, Національна поліція через дозвільні процедури регулює обіг вогнепальної зброї та боєприпасів до неї. Адже як і незаконний обіг наркотичних засобів, так і зброї створюють значні проблеми для національної безпеки і оборони будь-якої країни. Про останнє свідчать масові розстріли мирного населення у Сполучених Штатах Америки. Так, Діланн Руф у штаті Південна Кароліна із застосуванням напівавтоматичного пістолету Glock 45-го калібру вбив дев'ятьох людей, Роберт Бауерс використав три пістолети Glock 357 разом зі штурмовою гвинтівкою у своїй стрілянині у синагозі «Дерево життя» у Піттсбурзі, штат Пенсильванія, убивши одинадцятьох [8].

Загалом, органи Національної поліції виконують суттєве навантаження щодо реалізації низки повноважень з видачі дозволів (у тому числі узгоджень) на здійснення певної діяльності, зокрема таких: дозвіл на проведення підривних робіт і виготовлення непромислових вибухових речовин на місцях; дозвіл на право керування транспортними засобами і свідоцтво про право керування цими засобами; узгодження проектів конструкцій транспортних засобів щодо дотримання вимог забезпечення безпеки дорожнього руху; узгодження технічних умов щодо розробки нової автомобільної

техніки, а також технічних засобів, що використовуються для обслуговування і ремонту автотранспортних засобів [9, с. 220].

Щодо інших різновидів дозвільної діяльності правоохоронних органів під час реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони, уточнимо, що, як приклад, Міністерство внутрішніх справ України реалізує дозвільні повноваження з видачі ліцензій на провадження охоронної діяльності та провадження господарської діяльності з виробництва та ремонту вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівлі вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду; виробництва спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивою та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продажу. Етапами здійснення цих процедур є такі: 1) реєстрація заяви та документів, які до неї додаються; 2) розгляд такої заяви; 3) визначення наявності або відсутності підстав для залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду, видачі або відмови у видачі ліцензії; 4) підготовка проекту наказу про залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду (за наявності підстав); 5) підписання наказу про залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду; 6) підготовка проекту наказу про видачу або відмову у видачі ліцензії; 7) підписання наказу про видачу або відмову у видачі ліцензії; 8) реєстрація наказу про залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду, видачу або відмову у видачі ліцензії; 9) розміщення наказу про видачу або відмову у видачі ліцензії на офіційному веб-сайті Міністерства внутрішніх справ України; 10) внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань відомостей про прийняте рішення щодо видачі ліцензії. Зазначені процедури, згідно з нормами чинного законодавства, реалізуються протягом 10 робочих днів.

Ключовою умовою для подання заяви на ліцензування провадження охоронної діяльності є подання документів, що підтверджують відповідність установленим умовам залучення та відсутність обмежень стосовно працівників, задіяних до здійснення охоронних заходів, зокрема:

– щодо фахівця з організації заходів охорони: 1) копія документа, який підтверджує наявність у нього одного з таких освітніх та (або) кваліфікаційних рівнів: вищої освіти і стажу роботи не менше трьох років на посадах офіцерського складу в оперативних і слідчих підрозділах органів внутрішніх справ, поліції охорони, Служби безпеки України або стажу не менше трьох років на командних посадах строевих частин та навчальних закладів Збройних сил України, на посадах середнього та старшого начальницького складу правоохоронних органів, військових формувань, утворених відповідно до законів, та відомчої воєнізованої охорони; вищої освіти і стажу роботи на керівних посадах (директора, заступника директора, керівника філії, іншого відокремленого підрозділу) суб'єкта охоронної діяльності не менше трьох років або стажу не менше трьох років на посадах, відповідальних за напрям охорони; вищої юридичної освіти і стажу роботи за спеціальністю у суб'єкта охоронної діяльності не менше трьох років; 2) копії документів, які підтверджують проходження особою обов'язкового попереднього (періодичного) психіатрич-

ного огляду та профілактичного наркологічного огляду, які видані в установленому порядку; 3) копія документа, що підтверджує відсутність в особи обмежень за станом здоров'я для виконання функціональних обов'язків, який видається в установленому порядку;

– щодо персоналу охорони (за наявності): 1) список персоналу охорони на дату подання заяви про отримання ліцензії, підписаний керівником здобувача ліцензії або уповноваженою ним особою; 2) копія документа, який підтверджує відповідність особи кваліфікаційним вимогам, визначеним наказом Міністра від 29.12.2004 р. № 336 «Про затвердження Випуску 1 «Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників». Рівень відповідності кваліфікаційним вимогам документально підтверджується згідно із законодавством; 3) копії документів, які підтверджують проходження особою обов'язкового попереднього (періодичного) психіатричного огляду та профілактичного наркологічного огляду, які видані в установленому порядку; 4) копія документа, що підтверджує відсутність в особи обмежень за станом здоров'я для виконання функціональних обов'язків, який видається в установленому порядку [10].

Водночас для ліцензії на провадження господарської діяльності з виробництва та ремонту зброї, спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивою та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продажу необхідно підтвердити документально: право власності суб'єкта господарювання або оренди ним приміщень для провадження відповідного виду господарської діяльності; відкриття об'єкта дозвільної системи; стандарти, технічні регламенти, технічні умови на кожен вид продукції, що буде вироблятися (зброя, боеприпаси до неї, спеціальні засоби); відсутність у керівника здобувача ліцензії та найманих працівників медичних протипоказань до виконання ними функціональних обов'язків та володіння зброєю, спеціальними засобами, який видається в установленому порядку; вивчення керівником здобувача ліцензії та найманими працівниками матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поводження з ними та їх застосування [11].

Окремо слід вказати, що правоохоронні органи та їх структурні підрозділи є суб'єктами військової стандартизації, тобто мають повноваження щодо її організації та здійснення. Загалом, запровадження стандартів НАТО здійснюється відповідно до Порядку розроблення, прийняття, внесення змін, скасування, відновлення дії, оприлюднення, запровадження та застосування військових стандартів, затвердженого наказом Міністерства оборони України «Про питання військової стандартизації» від 24.02.2020 р. № 56, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 05.03.2020 р. за № 241/34524 [12].

Щодо сертифікації як різновиду дозвільної діяльності правоохоронних органів під час реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони можемо вказати зокрема те, що у 1993 році спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України і Держстандарту України був створений Державний центр сертифікації засобів охоронного призначення, який є структурним підрозділом Департаменту поліції охорони Національної поліції України. Основними напрямками діяльності Центру є оцінка відповідності такої продукції та послуг, як: системи тривої сигналізації (системи охоронної сигналізації; системи пожежної сигналізації; охоронні теле(відео) системи; системи контролювання доступу охоронного призначення; суспільні системи сигналізації; системи охоронної сигналізації транспортних засобів); захист панцерних спеціалізованих автомобілів; засоби інженерно-технічного укріплення та захисту об'єктів; вироби електротехнічні у складі систем охоронного призначення; світлотехнічна продукція для засобів охоронного призначення; апаратура радіоелектронна для засобів охоронного призначення; засоби обчислювальної техніки для засобів охоронного призначення; джерела електроживлення, джерела безперебійного електроживлення, джерела аварійного електроживлення та освітлення для систем охоронного призначення; послуги із забезпечення охорони та безпеки об'єктів і запобігання злочинам (проекування, монтування, введення в експлуатацію, експлуатування, технічне обслуговування, ремонт засобів охоронного і пожежного призначення та суспільної безпеки; охоронна діяльність з використанням центрів спостереження та приймання тривожних сповіщень (пунктів централізованого спостереження); діяльність з фізичної охорони, проектування, монтування, введення в експлуатацію, технічне обслуговування та ремонт засобів інженерно-технічного укріплення та захисту об'єктів, екранування приміщень) [13].

Висновки. Отже, підсумковими рішеннями, якими підтверджуються здійснені дозвільні процедури Національної поліції України під час реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони, є: дозвіл на діяльність із предметами, вилученими із цивільного обігу, ліцензія, стандарт у сфері оборони держави-члена НАТО, сертифікат відповідності. Центральне місце посідають накази Міністерства внутрішніх справ України, що регулюють вказані дозвільні процедури.

Дозвільні процедури у зазначеній сфері більшою мірою мають заявний характер та чітко визначені в нормативно-правових актах. Дозвільними повноваженнями наділені не всі представники Національної поліції, а лише ті, в яких ці повноваження зазначені в їх статутних законах.

Список використаних джерел

1. Маркова О.О. Дозвільна процедура в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 6(35). С. 126–133.
2. Мартиновський В.В. Зміст і правова природа дозвільного провадження. *Право і суспільство*. 2018. № 5. С. 156–161.
3. Студенников С. Велика Палата ВС визначила, що таке «публічний інтерес». *Судово-юридична газета*, 12.03.2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/137267-velika-palata-vs-viznachila-scho-take-publichniy-interes> (дата звернення: 16.09.2022).
4. Пахомова Т.М. Місце дозвільної системи в механізмі адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 26. С. 158–162.
5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник. / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
6. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених

гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : Наказ МВС України від 21.08.1998 р. № 622 : станом на 16 червня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (дата звернення: 16.09.2022).

7. Фоменко А.Є. Поліцейська діяльність: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 6–15.

8. Mary B. McCord and Annie L. Owens. The court must consider the national security and public safety threats posed by concealable weapons. *SCOTUSblog*, 2021. URL: <https://www.scotusblog.com/2021/10/the-court-must-consider-the-national-security-and-public-safety-threats-posed-by-concealable-weapons/> (дата звернення: 16.09.2022).

9. Адміністративна діяльність Національної поліції : навчальний посібник / за ред. В.А. Глуховера. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 248 с.

10. Технологічна картка адміністративної послуги з видачі ліцензії на провадження охоронної діяльності : Наказ МВС України від 01.08.2017 р. № 666 : станом на 17 жовтня 2018 р. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/activity/licenzuvannya/informaciini-kartki-administrativnix-poslug/texnologicna-kartka-administrativnoi-poslugi-z-vidaci-licenzii-na-provadžennya-oxoronnoi-diyalnosti> (дата звернення: 16.09.2022).

11. Інформаційна картка адміністративної послуги з видачі ліцензії на провадження господарської діяльності з виробництва та ремонту вогнепальної зброї : Наказ МВС України від 01.08.2017 № 666. *Портал МВС*. Станом на 17 жовтня 2018 р. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/activity/licenzuvannya/informaciini-kartki-administrativnix-poslug/informaciina-kartka-administrativnoi-poslugi-z-vidaci-licenzii-na-provadžennya-gospodarskoyi-diyalnosti-z-virobnictva-ta-remontu-vognepalnoi-zbroji> (дата звернення: 16.09.2022).

12. Порядок запровадження стандартів НАТО (стандартів у сфері оборони держав-членів НАТО) : Наказ Міністерства оборони України від 24.02.2020 р. № 56. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-standartizacija/zapitannya-i-vidpovidi.html> (дата звернення: 16.09.2022).

13. Державний центр сертифікації засобів охоронного призначення. URL: <https://dcszop.gov.ua/pro-nas> (дата звернення: 16.09.2022).

References

1. Markova, O.O. (2021). Dozvilna protsedura v Ukraini [Permissive procedure in Ukraine]. *Carpathian Legal Gazette*, (6(35)), 126–133. DOI: 10.32837/pyuv.v0i6(35).704 [in Ukrainian].

2. Martynovskyi, V.V. (2018). Zmist i pravova pryroda dozvilnoho provadžennia [Content and legal nature of permit proceedings]. *Law and society*, (5), 151–161 [in Ukrainian].

3. Studennykov, S. (2019). *Velyka Palata VS vyznachyla, shcho take «publichnyi interes»* [The Grand Chamber of the Supreme Court defined what is “public interest”]. Judicial and legal newspaper. 3 hrudnia. Retrieved from: <https://sud.ua/ru/news/publication/137267-velika-palata-vs-viznachila-scho-take-publichnyi-interes> [in Ukrainian].

4. Pakhomova, T.M. (2014). Mistse dozvilnoi systemy v mekhanizmi administrativno-pravovoho rehuliuвання [The place of the permit system in the mechanism of administrative and legal regulation]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Ser. Right.*, (26), 158–162 [in Ukrainian].

5. Halunko V., Dikhtievskiy P., Kuzmenko O., & Stetsenko S. (2018). *Administrativne pravo Ukrainy [Administrative law of Ukraine]*. Kyiv: OLDI-PLUS [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok vyhotovlennia, prydbannia, zberihannia, obliku, perevezennia ta vykorystannia vohnepalnoi, pnevmatychnoi, kholodnoi i okholoshchenoi zbroi, prystroiv vitchyznianoho vyrobnytstva dlia vidstrilu patroniv, sporiadzhennykh humovymy chy analohichnymy za svoimy vlastyostiamy metalnymy snariadamy nesmertelnoi dii, ta patroniv do nykh, a takozh boieprypasiv do zbroi, osnovnykh chastyn zbroi, Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy № 622 (2022) [On the approval of the Instructions on the procedure for the manufacture, acquisition, storage, accounting, transportation and use of firearms, pneumatic, cold and cooled weapons, devices of domestic production for firing cartridges, equipped with rubber or metal projectiles with similar properties of non-lethal action, and cartridges for them, and also ammunition for weapons]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> [in Ukrainian].

7. Fomenko, A.Ye. (2019). Politseiska diialnist: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid [Political activist: domestic and foreign experience]. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, (2), 6–15. DOI: 10.31733/2078-3566-2019-2-6-14 [in Ukrainian].

8. Mary B. McCord & Annie L. Owens. *The court must consider the national security and public safety threats posed by concealable weapons*. SCOTUSblog. Retrieved from: <https://www.scotusblog.com/2021/10/the-court-must-consider-the-national-security-and-public-safety-threats-posed-by-concealable-weapons/>

9. Hlukhoveria, V.A. (2017). *Administrativna diialnist Natsionalnoi politzii [Administrative worker of the National Police]*. Dnipro: Dnipropetrovsk state University of Internal Affairs [in Ukrainian].

10. *Tekhnologichna kartka administrativnoi posluhy z vydachi litsenzii na provadžennia okhoronnoi diialnosti [Technological card of the administrative service for issuing a license to conduct security activities]*. Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Retrieved from: <https://mvs.gov.ua/uk/activity/licenzuvannya/informaciini-kartki-administrativnix-poslug/texnologicna-kartka-administrativnoi-poslugi-z-vidaci-licenzii-na-provadžennya-oxoronnoi-diyalnosti> [in Ukrainian].

11. *Informatsiina kartka administrativnoi posluhy z vydachi litsenzii na provadžennia hospodarskoi diialnosti z vyrobnytstva ta remontu vohnepalnoi zbroi [Information card of the administrative service for the issuance of a license for the conduct of economic activities in the manufacture and repair of firearms]*. Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Retrieved from: <https://mvs.gov.ua/uk/activity/licenzuvannya/informaciini-kartki-administrativnix-poslug/informaciina-kartka-administrativnoi-poslugi-z-vidaci-licenzii-na-provadžennya-gospodarskoyi-diyalnosti-z-virobnictva-ta-remontu-vognepalnoi-zbroji> [in Ukrainian].

12. Poriadok zaprovadzhennia standartiv NATO (standartiv u sferi oborony derzhav-chleniv NATO) [The procedure for implementing NATO standards (standards in the field of defense of NATO member states)], Order of the Ministry of Defense of Ukraine № 56 (2020). Retrieved from: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-standartizacziya/zapitannya-i-vidpovidi.html> [in Ukrainian].

13. Derzhavnyi tsentr sertyfikatsii zasobiv okhoronnoho pryznachennia [State Center for Certification of Security Means]. DCSZOP. Retrieved from: <https://dcszop.gov.ua/pro-nas> [in Ukrainian].

Makarchuk Vitaliy,

PhD in Law

(Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Kyiv region)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9099-8921>

PERMISSIVE PROCEDURES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE IN THE IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY AND DEFENSE

The article is devoted to the analysis of the authorization procedures of the National Police of Ukraine in the implementation of state policy in the field of national security and defense. The opinions of scientists regarding the permit system and the permit procedure were considered. The powers of the National Police bodies have been determined to carry out a significant burden in relation to the implementation of a number of powers to issue permits for the implementation of certain types of activities in the implementation of state policy in the field of national security and defense.

It is suggested that instead of “state interests” and “citizen security”, it is more appropriate to use the concept of “public interests”, which should be understood as the needs important for a significant number of individuals and legal entities, which, in accordance with the legally established competence, are provided by the subjects of public administration.

It is indicated that the final decisions, which confirm the authorization procedures of the National Police of Ukraine in the implementation of state policy in the field of national security and defense, are: permission to operate with objects removed from civilian circulation, license, standard in the field of defense of a NATO member state, certificate of compliance. The central place is occupied by the orders of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, which regulate the specified permit procedures. The National Police regulates the circulation of firearms and their ammunition through permit procedures. After all, just like the illegal circulation of narcotic drugs, so weapons create significant problems for the national security and defense of any country.

It is claimed that permitting procedures in the specified area are mostly declarative in nature and are clearly defined in normative legal acts. It is argued that not all representatives of the National Police have authorization powers, but only those in which these powers are specified in their statutory laws.

Key words: public interests, permit system, licensing, law enforcement agencies, Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

УДК 351: 340.5
DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-18

Мислива Оксана Олегівна,

кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0181-9603>

Намлиньська Ольга Сергіївна,

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0139-1448>

НОВЕЛІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ

Статтю присвячено дослідженню актуальних питань впровадження в навчання та діяльність Національної поліції України міжнародних стандартів надання домедичної допомоги постраждалим. Здійснено порівняльний аналіз нової нормативно-правової бази, яка регламентує ці питання, вплив на їх формування воєнного стану в Україні, зокрема, проаналізовано новий термінологічний апарат, відзначено прогресивність окремих новел. Наочно наведено зміни, які відбулись в алгоритмах надання домедичної допомоги поліцейськими як особам, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні її надавати. Охарактеризовано рівень впровадження в чинне законодавство міжнародних стандартів тактичної екстреної допомоги постраждалим (TECC, MARCHE). Сформульовано висновок про необхідність подальшого системного впровадження тактичних алгоритмів дій поліцейських на місці події, а також їх стандартизації з міжнародно визнаними алгоритмами, які б дозволили поліцейським ефективно виконувати їхні службові обов'язки, легітимізувати комплексний порядок первинного та вторинного огляду з урахуванням специфіки та професійної діяльності, позитивно впливати на кваліфікацію питань відповідальності за неналежне виконання службових обов'язків та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, що також сприятиме стандартизації підготовки поліцейських.

Ключові слова: Національна поліція, порядки надання домедичної допомоги, воєнний стан, міжнародні стандарти, уніфікація, алгоритми ABCDE, MARCHE, TECC.

Постановка проблеми. Підрозділи поліції згідно зі ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» (далі – ЗУНП) є основними у наданні послуг з допомоги особам, які потребують різних видів допомоги, в тому числі згідно з п. 4 ст. 18, п. 14 ч. 1 ст. 23, ч. 3 ст. 37 та ч. 4 ст. 43 ЗУНП з надання поліцейськими невідкладної (домедичної та медичної) допомоги особам, які опинилися у небезпечному для їхнього життя чи здоров'я стані чи постраждали в результаті застосування заходів примусу [1]. Реалії війни в Україні вимагають ще й специфічних знань, умінь і навичок усунення складних поранень і масових травм, спричинених ракетними обстрілами і вибухами: масивних кровотеч, у тому числі й травматичної ампутації кінцівки, термічного опіку, гострих

отруєнь невідомою речовиною, довготривалого здавлення частин тіла під завалами та ін.

Для цього поліцейські зобов'язані пройти відповідну домедичну підготовку, навчальна програма якої регламентується відомчими наказами Міністерства охорони здоров'я (далі – МОЗ України) відповідно до затверджених порядків реагування на різні види травм постраждалого на місці події. Аналіз чинного законодавства вказує на відсутність регламентації питань пріоритетів виконання службових завдань для поліцейських і тактичної ситуації, зокрема, пов'язаної з вогневим контактом, а досвід проведення численних тренінгів у підрозділах правоохоронних органів і військових підрозділах – про неодноманітність методики викла-

дання та відпрацювання матеріалу, що може призвести до дезорганізації роботи на місці події під час надання постраждалим домедичної допомоги в практичній діяльності поліцейських та інших екстрених служб.

У зв'язку з цим та з урахуванням того, що під час дії воєнного стану законодавцем було прийнято низку змін у порядку надання домедичної допомоги постраждалим у невідкладному стані, тож вони є малодослідженими, актуальним є аналіз нормативно-правової бази в розглядуваній сфері з метою вироблення напрямів його вдосконалення у світлі доцільності впровадження міжнародних стандартів.

Метою статті є порівняльний аналіз нормативно-правової бази з питань надання поліцейськими домедичної допомоги постраждалим для пошуку ефективних шляхів удосконалення належного забезпечення професійної підготовки та діяльності Національної поліції України з урахуванням сучасної ситуації воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі статтею 12 Закону України «Про екстрену медичну допомогу» поліцейські є особами, які зобов'язані надавати домедичну допомогу людині у невідкладному стані, адже вони не мають медичної освіти, проте за своїми службовими обов'язками повинні володіти практичними навичками надання домедичної допомоги [2]. Безумовно, вироблення практичних навичок неможливе без оволодіння в достатньому обсязі теоретичних знань з домедичної допомоги, які мають бути легалізовані в правовому полі як уніфіковані тактичні алгоритми. Вітчизняні дослідники неодноразово наголошували на тому, що відомче законодавство з надання постраждалим екстреної домедичної допомоги поліцейськими не відповідає потребам виконання ними оперативних і службово-бойових завдань, тож у чинне законодавство, навчання та діяльність поліції доцільно впровадити міжнародні настанови та програми підготовки ТССС та ТЕСС [3; 4, с. 318–319] як визнані найбільш ефективними для «мілітаризованих» підрозділів (військових і правоохоронців) розвинених країн світу, що спираються на MARCHE – алгоритм дій щодо встановлення та локалізації травм з постраждалим на місці події [5].

Для підготовки співробітників Національної поліції до надання домедичної допомоги МОЗ України затвердило навчально-тренувальну Програму для поліцейських II рівня кваліфікації «Перший на місці події», яка містить стандарти організації та забезпечення навчального процесу, зокрема, перелік знань і навичок, які мають бути вироблені на практичних тренінгах [6], відповідно до затверджених Порядків надання домедичної допомоги особам у разі невідкладних станів. Однак у системі вітчизняної підготовки з надання домедичної допомоги особами, які не мають медичної освіти, існують критичні розбіжності, спричинені як недосконалістю законодавства, так і розбіжностями в методах викладання викладачів та інструкторів різного рівня кваліфікації та досвіду [4; 7; 8, с. 207–213 та ін.]. Це, безумовно, негативно позначається на якості освіти в цій сфері та вимагає її уніфікації (стандартизації).

На нашу думку, для врегулювання зазначених відносин доцільно, по-перше, здійснити аналіз і оцінку чинного законодавства України на предмет його досконалості та усунути наявні прогалини відповідно до сучасних політичних, економічних, військових і міжнародних викликів, а також вжити заходів з контролю за виконанням встановлених стандартів у навчанні та на практиці.

Як зазначається в преамбулі Наказу Міністерства охорони здоров'я (далі – МОЗ) України 09.03.2022 р.

№ 441 [9], в Порядки надання домедичної допомоги особам у разі невідкладних станів, затверджені наказом МОЗ України від 16.06.2014 р. № 398 (втратив чинність) [10], вносяться зміни з метою удосконалення надання домедичної допомоги особам у разі невідкладних станів. Виникає логічне питання: чи новелізація законодавства у цій сфері сприятиме його систематизації та покращенню якості освіти у сфері охорони здоров'я, зокрема, домедичної підготовки? Для наочності порівняння запроваджених у чинному наказі МОЗ України змін ми виклали їх назви у вигляді порівняльної таблиці (див. табл. 1).

Із наведеного в таблиці зіставлення виявляється:

1) суттєво змінена термінологія нормативно-правових актів на фахову медичну. Так, поняття «раптова зупинка серця» змінено на «раптову зупинку кровообігу», «ускладнена кровотеча» – на «масивну зовнішню кровотечу», «раптова зупинка серця» – на «гострий інфаркт міокарда», «пошкодження живота» – на «травму черевної порожнини», «перегрівання» – на «тепловий удар», а також додано нові терміни «гіпоглікемія», «анафілаксія»;

2) кількісно алгоритмів залишилося 29, але змінено їх порядок і зміст. Зокрема, скасовані правила сортування, надання психологічної підтримки у разі надзвичайної ситуації, поведінки під час дорожньо-транспортних пригод, а також у разі падіння з висоти та укусів тварин та комах. Натомість введено порядки надання домедичної допомоги особам із більш узагальненим поняттям «травми», анафілаксії та глікемії, з особою без свідомості;

3) запроваджено окремий порядок надання домедичної допомоги постраждалим внаслідок бойових дій / воєнного стану.

Зазначимо, що, не вдаючись у ґрунтовний аналіз змін у термінології, наприклад, «обтурації» на «обструкцію», в юридичному аспекті, зокрема, для поліцейських суттєвим є лише питання внутрішньої узгодженості законодавства. Тобто використаний у наказі МОЗ України понятійний апарат має збігатися з наведеним у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [11] та інших нормативно-правових актах у цій сфері. Саме це питання є показником важливості зміни термінології для осіб з немедичною освітою, а предметом дослідження – для відповідних фахівців з медичною освітою. Таким чином, якщо зазначене вище питання відповідає дійсності, то логічною є заміна в чинному наказі МОЗ України термінології на фахову, адже наказ профільний, а доцільно у зв'язку з тим, що прийнятий він для виконання особами, які не мають медичної освіти та зобов'язані пройти курс підготовки 2 рівня кваліфікації «Перший на місці події» відповідно до наказу МОЗ України від 04.08.2021 р. № 1627 «Про удосконалення підготовки з надання домедичної допомоги осіб, які не мають медичної освіти» [12].

Привертає увагу інше, більш суттєве для діяльності поліції питання. Внесені до порядку зміни в наказі МОЗ України не забезпечили їх стандартизацію з міжнародно-визнаними алгоритмами надання екстреної допомоги:

а) цивільної «C-A-B-C-D-E»: C (Catastrophic Haemorrhage) – A (Airway) – B (Breathing) – C (Circulation) – D (Disability) – E (Expose-Environment-Evaluate-Evacuate);

б) тактичної «M-A-R-C-H-E»: M (Massive Hemorrhage) – A (Airways) – R (Respiration) (C) – Circulation – H (Hypothermia) – E (Evacuate, Etc.).

Незважаючи на різницю аббревіатур і вживаних термінів, обидва вони використовуються у умовно безпеч-

Порівняльна таблиця змін у Наказі Міністерства охорони здоров'я України щодо надання домедичної допомоги особам у разі невідкладних станів

№ п/п	№ 441 від 09.03.2022 (чинний)	№ п/п	№ 398 від 16.06.2014 (втратив чинність)
Порядок надання домедичної допомоги постраждалим			
1	<i>дорослим</i> за раптової зупинки <i>кровообігу</i>	1	за раптової <i>зупинки серця</i>
2	<i>дітям</i> за раптової зупинки <i>кровообігу</i>		
		3	проведення серцево-легеневої реанімації (далі – СЛР) з використанням <i>автоматичного зовнішнього дефібрилятора</i> (далі – АЗД)
3	у разі порушення прохідності <i>верхніх</i> дихальних шляхів – <i>обструкція</i> стороннім тілом	14	у разі порушення прохідності дихальних шляхів – <i>обтурації</i> стороннім тілом
4	<i>у разі масивної зовнішньої кровотечі</i>	10	у разі рани кінцівки, <i>в тому числі ускладненої кровотечею</i>
5	у разі підозри на <i>гострий мозковий інсульт</i>	7	у разі підозри на інсульт
6	у разі підозри на <i>гострий інфаркт міокарда</i>	2	у разі <i>серцевого нападу</i>
7	у разі <i>проникної</i> травми грудної клітки	8	у разі підозри на <i>травму</i> грудної клітки
8	у разі <i>тупої</i> травми грудної клітки		
9	у разі <i>проникної травми черевної порожнини</i>	6	у разі підозри на <i>пошкодження живота</i>
10	у разі <i>тупої травми органів черевної порожнини</i>		
11	у разі підозри на пошкодження хребта	4	у разі підозри на пошкодження хребта
12	у разі підозри на травму голови	5	у разі підозри на травму голови (<i>черепно-мозкова травма</i>)
13	у разі підозри на перелом кісток кінцівок	9	у разі підозри на перелом кісток кінцівок
14	у разі травматичної ампутації	11	у разі травматичної ампутації
15	у разі синдрому <i>довготривалого здавлення</i>	12	у разі <i>позиційного стиснення м'яких тканин</i>
16	у разі підозри на шок	13	у разі підозри на шок
17	у разі підозри на передозування опіоїдами	29	у разі підозри на передозування опіоїдами
18	у разі підозри на гостре отруєння невідомою речовиною	16	у разі підозри на гостре отруєння невідомою речовиною
19	У разі <i>термічних</i> опіків	18	з опіками
20	у разі загального переохолодження та/або відмороження	19	з переохолодженням/відмороженням
21	у разі судом	27	у разі судом (<i>епілепсії</i>)
22	у разі пошкодження очей	22	у разі <i>травм</i> та пошкоджень очей
23	у разі <i>теплового удару</i>	21	у разі <i>перегрівання</i>
24	у разі ураження електричним струмом <i>або</i> блискавкою	26	у разі ураження електричним струмом <i>та</i> блискавкою
25	у разі утоплення	20	у разі утоплення
26	<i>у разі анафілаксії</i>		
27	<i>у разі гіпоглікемії</i>		
28	<i>з травмою</i>		
29	<i>в умовах бойових дій / воєнного стану</i>		
		15	<i>за наявності декількох постраждалих</i>
		17	<i>надання психологічної підтримки у разі надзвичайної ситуації</i>
		23	<i>у разі укусів тварин та комах</i>
		24	<i>у разі падіння з висоти</i>
		25	<i>у разі дорожньо-транспортних пригод</i>
		28	<i>без свідомості</i>

ній/ безпечній зонах і мають однакову сутність (цивільна/тактична): критична кровотеча (С/М) – прохідність дихальних шляхів (А) – наявність/ефективність дихання (R) – кровообіг або циркуляції крові (С) – стан свідомості, інсульт, інфаркт, судоми, удавлення / голова, гіпотермія (D/H) – навколишнє середовище (гіпотермія) / евакуація (E) [13].

Як у цивільній медичній, так і тактичній (екстремній) домедичній допомозі дозволяються маніпуляції із застосуванням гемостатичних речовин, інтубації, внутрішньовенного вливання лікарських рідин (знеболення, знезараження тощо) [14, с. 33–34], а зарубіжні медичні фахівці пов'язують реанімацію з декількома

видами медичних маніпуляцій: а) СЛР – компресії грудної клітки для запуску серця, в тому числі із застосуванням АЗД; б) інтубацією – встановлення трубки в тіло крізь природні отвори (рот, ніс) для поновлення дихання; в) інфузією – введенням швидкодійних ліків або рідин як альтернативи стабілізації стану постраждалого (крапельниця з ліками, зокрема, антидоти, антибіотики, знеболювальні препарати) [15].

На відміну від попередньої редакції, наказ МОЗ України № 441 від 09.03.2022 р. має більш прогресивну редакцію за стандартами ТССС/ТЕСС, яка прямими вказівками усунула низку заборон у наданні домедичної допомоги, що стосуються втручання в тіло постраж-

далого. Нині поліцейським як особам, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні надавати домедичну допомогу, дозволено «за умови проходження відповідного навчання» проводити такі маніпуляції, як: тампонування та використання гемостатичних засобів (М), інтубації назо(оро)півтропроводами (А), декомпресії спеціальною голкою (R), інфузій (С), ін'єкції лікарськими препаратами та дозування таблеток («Н»). Указані маніпуляції є «медичними», а в тактичних умовах їх дозволено проводити лише парамедикам, які обов'язково мають медичну освіту згідно з освітньо-професійними програмами підготовки [16].

З огляду на те, що цивільному медичному персоналу перебувати у зоні тактичної небезпеки (в так званій «червоній» зоні) заборонено, надання в ній домедичної допомоги поліцейськими, які першими потрапляють на місце події, є службовим обов'язком, хоч вони і не мають медичної освіти, про що зазначено в ч. 1 кожного Порядку в аналізованих наказах. До речі, попередня редакція розглядуваного наказу МОЗ України зазначеного визначення містила словосполучення «немедичні працівники», чим необгрунтовано розширювала коло виконавців у цій сфері впритул до перехожих. Чинна дефініція більш коректна і відповідає ст. 6 Закону України «Про екстрену медичну допомогу».

У порівнюваних нами наказах МОЗ України № 441 та № 398 присутні елементи тактики надання домедичної допомоги особам у разі невідкладних станів на місці події поліцейськими, які стосуються забезпечення їхньої фізичної безпеки. На це вказують вимога виконати на першочерговому етапі «до надання допомоги» в кожному з передбачених у наказах Порядках надання домедичної допомоги: «переконатися у відсутності небезпеки», в тому числі «визначити наявність свідомості», оскільки фізичну загрозу для поліцейського на місці події потенційно утворює і сам постраждалий (прикидається, має при собі вогнепальну зброю чи інші небезпечні предмети, наприклад, вибухівку). Наступним етапом, які слід віднести до професійних обов'язків поліції, є потреба «з'ясувати характер події, що сталася», адже це питання стосується не лише механізму травми та подальшого реагування на неї, а й виконання службово-бойових та оперативних завдань. Щодо подальших етапів надання допомоги, в зазначених наказах надається інтерпретація зазначених вище літер алгоритму дій MARCHE, а саме щодо відновлення прохідності дихальних шляхів, визначення наявності та встановлення ефективності дихання, правил проведення СЛР та ін.

В аналізованих нами наказах і профільному законодавстві відсутній комплексний порядок первинного

та вторинного огляду з урахуванням специфіки поліцейської діяльності та визнанням міжнародним стандартам ТЕСС. На нашу думку, прогалина юридичного обгрунтування алгоритмів дій поліцейських на місці події може негативно впливати на кваліфікацію питань відповідальності за неналежне виконання службових обов'язків та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Вочевидь доцільно розробити та впровадити у профільне законодавство тактичні алгоритми дій у типових та екстремальних ситуаціях для поліцейських, які за наявності на місці події постраждалого відсилатимуть до наказу МОЗ України № 441 від 09.03.2022 р., що сприятиме стандартизації підготовки поліцейських, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні надавати домедичну допомогу.

Слід відзначити, що значним кроком до вдосконалення законодавства в цьому напрямі стало впровадження Порядку надання домедичної допомоги постраждалим в умовах бойових дій/воєнного стану, яким встановлено обсяги надання допомоги залежно від рівня безпеки. Поряд із логічним виключенням порядку надання психологічної підтримки постраждалим у разі надзвичайної ситуації протоколів надання домедичної допомоги, оскільки він не стосується медичних питань, не досить обгрунтованим рішенням було виключення протоколів надання домедичної допомоги під час дорожньо-транспортних пригод та за наявності декількох постраждалих, особливо під час воєнного стану, коли в результаті ворожих обстрілів масово травмуються та гинуть люди.

Висновки. Правильне використання юридичних конструкцій, понять і термінів, а також обгрунтоване запровадження ефективних правових новел є необхідними умовами удосконалення вітчизняного законодавства, в тому числі в галузі охорони здоров'я. Досліджувані нами новели дійсно удосконалюють чинні порядки надання домедичної допомоги особам у разі невідкладних станів, але поки що фрагментарно. Потрібним є встановлення чітких алгоритмів для поліцейських, які зобов'язані надавати домедичну допомогу, що включають тактичні елементи. Це дозволить підвищити якість професійної підготовки та діяльності поліцейських, а також сприятиме її стандартизації. Міжнародні стандарти підготовки поліцейських ТЕСС (тактична екстрена домедична допомога) з алгоритмом MARCHE доцільно адаптувати у вітчизняне законодавство, навчання та діяльність поліції, особливо з урахуванням викликів сьогодення під час воєнного стану, а його постійні зміни та доповнення в майбутньому підлягатимуть ретельному моніторингу та дослідженню.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 5 липня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 30. Ст. 340.
3. Butler FK: Tactical Combat Casualty Care: update 2009. *J Trauma* 2010; 69 (Suppl 1): S10–3.
4. Мислива О.О., Никифорова О.А., Бойко О.І. Використання міжнародного досвіду в ході навчання з тактичної медицини. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. 2021. С. 317–319.
5. Tactical Medicine A Joint Forces Field Algorithm. / Maor Waldman, Shmuel C. Shapira, Aaron Richman, Brian P. Houghton, Crawford C. Mechem. *Military Medicine*, Volume 179, Issue 10, October 2014, P. 1056–1061. URL: <https://doi.org/10.7205/MILMED-D-14-00021>.
6. Про удосконалення підготовки з надання домедичної допомоги осіб, які не мають медичної освіти : Наказ МОЗ України від 04.08.2021 № 1627. URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-04082021--1627-pro-udoskonalennja-pidgotovki-z-nadannja-domedichnoi-dopomogi-osib-jaki-ne-majut-medichnoi-osviti> (дата звернення: 28.09.2022).

7. Oksana Myslyva, Olena Nykyforova, Iuliia Kuntsevych. The modern methods of first aid (pre med care) teaching in the police institutions. *Scientific journal «Philosophy, Economics and Law Review»*. 2021. № 1. P. 219–231. DOI: 10.31733/2786-491X-2021-2-219-231.

8. Мислива О.О., Никифорова О.А., Бойко О.І. Методологія проведення навчань і тренувань з тактичної медицини поліцейських в Україні з урахуванням сучасних вимог НАТО. *Юридичний вісник*. № 2. 2020. 320 с.

9. Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах : Наказ МОЗ України від 09.03.2022 р. № 441. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0356-22#Text> (дата звернення: 28.09.2022).

10. Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах : Наказ МОЗ України від 16.06.2014 р. № 398. *Офіційний вісник України*. 2014 р. № 59. Ст. 1621.

11. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

12. Про удосконалення підготовки з надання домедичної допомоги осіб, які не мають медичної освіти : Наказ МОЗ України від 04.08.2021 р. № 1627. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1627282-21#n9> (дата звернення: 28.09.2022).

13. Методична рекомендація з Тактичної домедичної допомоги. URL: <https://44.in.ua> (дата звернення: 28.09.2022).

14. Мислива О.О. Основи надання патрульної поліцією невідкладної (домедичної та медичної) допомоги постраждалим особам : навчальний посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 144 с.

15. Steven Rogers. What is a Do Not Resuscitate (DNR) Order? URL: https://promedcert.com/blog/what-is-a-do-not-resuscitate-dnr-order/?gclid=CjwKCAjwvsqZBhAIEiwaAqAHEITkRls1uknlpte6jQ5ODfBHa35DaEaI3Q8_btccsMkiHE-4m1GdBRoCJagQAvD_BwE (дата звернення: 28.09.2022).

16. УЖНУ. Медичний факультет. URL: https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/faculty-medical/ep_paramedic (дата звернення: 28.09.2022).

References

1. Pro Natsionalnu Politsiiu [The Law of Ukraine “On the National Police”] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukrainian].

2. Pro ekstrenu medychnu dopomohu [The Law of Ukraine “On the emergency medical care”] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text> [in Ukrainian].

3. Butler, F.K. (2009). Tactical Combat Casualty Care: update 2009. *J Trauma* 2010; 69(Suppl 1): S10–3 [in English].

4. Myslyva O.O., Nykyforova O.A., Boiko O.I. (2021). Vykorystannia mizhnarodnoho dosvidu v khodi navchannia z taktychnoi medytsyny [Use of international experience during training in tactical medicine]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal* [in English].

5. Tactical Medicine. A Joint Forces Field Algorithm. / Maor Waldman, Shmuel C. Shapira, Aaron Richman, Brian P. Haughton, Crawford C. Mechem. *Military Medicine*, Volume 179. Retrieved from: <https://doi.org/10.7205/MILMED-D-14-00021> [in English].

6. Pro udoskonalennia pidhotovky z nadannia domedychnoi dopomohy osib, yaki ne maiut medychnoi osvity [The Order of the Ministry of Health of Ukraine “On the improving training for providing pre-medical care to persons without medical education”] (n.d.). moz.gov.ua. Retrieved from: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-04082021-1627-pro-udoskonalennja-pidgotovki-z-nadannja-domedychnoi-dopomogi-osib-jaki-ne-majut-medychnoi-osviti> [in Ukrainian].

7. Oksana Myslyva, Olena Nykyforova, Iuliia Kuntsevych (2021). The modern methods of first aid (pre med care) teaching in the police institutions. *Scientific journal “Philosophy, Economics and Law Review”*. DOI: 10.31733/2786-491X-2021-2-219-231 [in English].

8. Myslyva O.O., Nykyforova O.A., Boiko O.I. (2020). Metodolohiia provedennia navchan i trenuvan z taktychnoi medytsyny politseiskyykh v Ukraini z urakhuvanniam suchasnykh vymoh NATO [Methodology of conducting exercises and training in tactical medicine for police officers in Ukraine, taking into account modern NATO requirements]. *Yurydychni visnyk* [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia poriadkiv nadannia domedychnoi dopomohy osobam pry nevidkladnykh stanakh [The Order of the Ministry of Health of Ukraine “On the approval of procedures for providing pre-medical assistance to persons in emergency situations”] (n.d.). moz.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0356-22#Text> [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia poriadkiv nadannia domedychnoi dopomohy osobam pry nevidkladnykh stanakh [The Order of the approval of procedures for providing pre-medical assistance to persons in emergency situations]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-14#Text> [in Ukrainian].

11. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia [The Law of Ukraine “On the Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care dated Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care dated”] (n.d.) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> [in Ukrainian].

12. Pro udoskonalennia pidhotovky z nadannia domedychnoi dopomohy osib, yaki ne maiut medychnoi osvity [On the improvement of training for the provision of pre-medical assistance to persons who do not have a medical education]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1627282-21#n9> (Last accessed: 28.09.2022) [in Ukrainian].

13. Metodychna rekomendatsiia z Taktychnoi domedychnoi dopomohy [Methodical recommendation on Tactical pre-medical care]. (n.d.). Retrieved from: <https://44.in.ua> [in Ukrainian].

14. Myslyva, O.O. (2018). Osnovy nadannia patrolnoi politsiiei nevidkladnoi (domedychnoi ta medychnoi) dopomohy postrazhdalym osobam [Basics of providing emergency (pre-medical and medical) aid to injured persons by the patrol police: training manual]. Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].

15. Steven Rogers (2022). What is a Do Not Resuscitate (DNR) Order? Retrieved from: https://promedcert.com/blog/what-is-a-do-not-resuscitate-dnr-order/?gclid=CjwKCAjwvsqZBhAIEiwaAqAHEITkRls1uknlpte6jQ5ODfBHa35DaEaI3Q8_btccsMkiHE-4m1GdBRoCJagQAvD_BwE.

16. Medychnyi fakultet [Faculty of Medicine]. Retrieved from: https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/faculty-medical/ep_paramedic [in Ukrainian].

Myslyva Oksana,

PhD in Law, Associate Professor

(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0181-9603>

Namlynska Olha,

(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0139-1448>

NOVELS OF THE LEGISLATION IN THE FIELD OF PROVISION OF PRE MED CARE BY THE POLICE

The article is devoted to the study of topical issues of implementation of international standards of providing pre-medical assistance to victims in the training and activities of the National Police of Ukraine. A comparative analysis of the new normative and legal framework, which regulates these issues, their influence on the formation of the state of war in Ukraine, in particular, the analysis of the new terminological apparatus, and the progressive nature of certain novellas, was carried out. The changes that have taken place in the algorithms for providing pre-medical care by police officers as persons who do not have a medical education, but must provide it according to their official duties, are clearly shown.

The level of implementation into the current legislation of international standards of tactical emergency aid to victims (CABCDE, MARCHE, TECC) is characterized. From the comparison clearly shown in the table, it is found that the terminology of regulatory legal acts has been significantly changed to professional medical, the number of algorithms remains 29, but the rules for sorting, providing psychological support in an emergency situation, behavior in traffic accidents, and falling from a height have been canceled and animal and insect bites. Instead, procedures were introduced to provide pre-medical care to persons with a more generalized concept of "injury", anaphylaxis and glycemia, with an unconscious person; a separate procedure for providing pre-medical assistance to victims of hostilities/martial law has been introduced. Also, police officers, as persons who do not have a medical education, but according to their official duties must provide paramedical assistance, are allowed to carry out the following manipulations "under the condition of passing appropriate training": tamponade and use of hemostatic agents (M), intubation with naso(oro) airways (A), decompression with a special needle (R), infusions (C), drug injections and tablet dosing ("H"). These manipulations are "medical", and in tactical conditions they are allowed to be performed only by paramedics who must have a medical education in accordance with educational and professional training programs.

A conclusion was formulated on the need for further systematic implementation of tactical algorithms of police actions at the scene of the incident, as well as their standardization with internationally recognized algorithms, which would allow police officers to effectively perform their duties and responsibilities, legitimize the comprehensive procedure of primary and secondary examination, taking into account the specifics and professional activity, positively influence the qualification of issues of responsibility for improper performance of official duties and failure to provide assistance to a person in a life-threatening condition, which will also contribute to the standardization of police training.

Key words: National Police, First Aid/ Pre Med Care Procedures, Martial law, International Standards, Unification, Algorithms of CABCDE, MARCHE, TECC.

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ОБМІН ДОСВІДОМ

УДК 347.6; 347.9; 348
DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-19

Кузьменко Сергій Георгійович

доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5325-9433>

Кузьменко Сергій Сергійович

кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8560-2593>

УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ СЕПАРАЦІЇ

У статті розглядаються питання встановлення режиму окремого проживання подружжя (сепарації) за українським законодавством. Доведено, що, незважаючи на двадцятирічний стаж наявності сепарації в Сімейному кодексі України, вона ще не знайшла значної кількості прихильників застосування такого режиму. Зроблено акцент на перевагах сепарації перед розлученням. Наведено відповідні приклади та обґрунтування. Досить уваги приділено зарубіжному досвіду використання інституту сепарації. Наголошується на перспективах застосування режиму окремого проживання подружжя та на необхідності поширення такого досвіду в нашій країні. Адже сепарація може стати у пригоді для тих осіб, кому за відсутності реальних сімейних стосунків за тих чи інших обставин нібито потрібно перебувати у шлюбі, тобто коли юридично шлюб між особами існує, а фактичні шлюбні відносини вже відсутні.

Ключові слова: шлюб, подружжя, сепарація, окреме проживання, позовна заява, окреме провадження, розлучення.

Постановка проблеми. У житті часто трапляються такі ситуації, коли перебування у шлюбі для подружжя вже не має сенсу, або, як кажуть, пройшла любов. При цьому таке подружжя не хоче подавати заяву на розлучення, не хоче займатися поділом майна тощо... Однак головне те, що вони не хочуть жити разом [1]. Саме для вирішення таких питань у Сімейному кодексі України закладена особлива процедура, яка має назву «сепарація» (від лат. *separation* – відокремлення, розлучення, розділення), що означає легалізацію права подружжя на встановлення режиму окремого проживання, тобто юридично шлюб між ними існує, а фактичні шлюбні відносини відсутні [2, с. 271]. Для цього досить простого небажання одного з подружжя жити спільно. Сепарація стає у пригоді для тих осіб, кому за відсутності

реальних сімейних стосунків за тих чи інших обставин нібито потрібно перебувати у шлюбі [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання режиму окремого проживання подружжя є актуальним на сучасному етапі розвитку правового регулювання шлюбних відносин, тому ця тема знаходить своє відображення в роботах З.В. Ромовської, Т.В. Курило, Н.А. Аблятіпової, О.Б. Верба-Сидор, У.Б. Воробель, М.М. Ясинка та багатьох інших учених [2].

Метою статті є дослідження українського та зарубіжного досвіду застосування інституту сепарації.

Виклад основного матеріалу. Підстави встановлення режиму окремого проживання подружжя визначаються в ч. 1, 2 ст. 119 Сімейного кодексу України. Так, за заявою подружжя або позовом одного з них суд

може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання в разі неможливості чи небажання дружини та/або чоловіка проживати спільно, тобто за взаємною згодою подружжя (наприклад, тривалий від'їзд або *відрядження*, позбавлення волі одного з подружжя). Режим окремого проживання припиняється в разі поновлення сімейних відносин або за рішенням суду на підставі заяви одного з подружжя, тобто за позовом одного з подружжя (наприклад, негідна поведінка одного з подружжя, зрада, психологічний тиск або інші прояви домашнього насильства) [5; 3].

При цьому Цивільний процесуальний кодекс України встановлює відповідний порядок цивілізованого вирішення питання – звернення до суду, адже такий режим окремого проживання подружжя встановлюється виключно судами. Порядок його встановлення залежить від того, як чоловік і дружина ставляться до факту роздільного проживання. Оскільки режим окремого проживання зумовлює для обох сторін низку правових наслідків, позивач має подати до суду відповідне обґрунтування такого позову [3].

Наприклад, за взаємною заявою подружжя, коли дружина та чоловік не можуть проживати разом і не заперечують щодо встановлення такого режиму, суд за заявою подружжя, відповідно до ч. 3 ст. 293 Цивільного процесуального кодексу України, розглядає справи про встановлення режиму окремого проживання в порядку окремого провадження [3]. Це також підтверджується ч. 1 ст. 293 Цивільного процесуального кодексу України, яка визначає, що окреме провадження – це вид неповного цивільного судочинства, у порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності чи відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорованих прав [5; 3].

Водночас справи, що виникають згідно із ч. 2 ст. 119 Сімейного кодексу України, тобто за позовом одного з подружжя, розглядаються судом уже в порядку позовного провадження. Така позовна заява про встановлення режиму окремого проживання подружжя пред'являється шляхом її подання до районного, районного в місті, міського або міськрайонного суду [5; 3].

Можна також констатувати, що сторони фактично можуть самі відновити свої сімейні відносини, і це буде свідчити про припинення режиму окремого проживання. Однак у цьому випадку одночасно буде зберігати чинність рішення суду про встановлення між ними режиму окремого проживання, оскільки сторони або одна з них звільнені від необхідності звернення до суду. Унаслідок цього фактично такий режим буде припинений, а юридично він зберігатиметься. Це означає, що підставами припинення режиму окремого проживання подружжя є, по-перше, відновлення сторонами сімейних відносин; по-друге, рішення суду на підставі заяви одного з подружжя [3]. Усе цілком логічно, адже ч. ч. 1, 2 ст. 120 Сімейного кодексу України визначають такі правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя: 1) встановлення режиму окремого проживання не припиняє права й обов'язки подружжя, які дружина та чоловік мали до встановлення цього режиму, а також права й обов'язки, що встановлені шлюбним договором; 2) у разі встановлення режиму окремого проживання: а) майно, набуте в майбутньому дружиною та чоловіком, не вважатиметься набутиим у шлюбі; б) дитина, народжена дружиною після спливу

десяти місяців, не вважатиметься такою, що походить від її чоловіка [5].

Звісно, більшість юристів чули про термін «сепарація» в сімейних правовідносинах. Однак більшість простих громадян не чули про таке поняття. Тому більшість сімейних пар, як тільки в них починаються якісь проблеми у стосунках, відразу задумується про розірвання шлюбу, навіть не підозрюючи про існування в сімейному праві України, як і в більшості інших країн, такого інституту, як сепарація, який, можна сказати, передусе розлученню [4].

Для того щоб встановити режим окремого проживання, подружжя повинне звернутися до суду, а пізніше, якщо сторони не примирилися, після встановлення режиму окремого проживання потрібно буде звертатися до суду вже із заявою про розірвання шлюбу. Однак це для подружжя – зайві витрати коштів, гаяння часу та нерви. Водночас у разі застосування сепарації подружжя може спокійно обдумати свої почуття та не приймати поспішних рішень. Режим окремого проживання не можна встановити на минулий або на майбутній час. Він встановлюється з моменту винесення рішення судом [4].

Крім того, буває період часу, протягом якого за Сімейним кодексом України заборонено розлучатися. Наприклад, упродовж вагітності дружини або до виповнення дитині одного року ні суд, ні орган реєстрації актів цивільного стану не дадуть дозволу на розлучення. Водночас застосування сепарації в таких випадках не заборонене. Наприклад, до суду звернувся громадянин із заявою про встановлення режиму окремого проживання подружжя між ним та дружиною. Причина банальна – постійні сварки, дружина проживає у своїх батьків, сімейно-побутові проблеми вирішуються роздільно. Цікавим є те, що вони мають спільного неповнолітнього сина, а це унеможливило розірвання шлюбу з ініціативи позивача [4].

Судової практики стосовно цього питання небагато. Здебільшого виявляє бажання встановити режим окремого проживання подружжя, яке має маленьких дітей, або просто люди, яким не заважає штамп у паспорті, проте вони хочуть прийняти запобіжні заходи, щоб надалі не виникали обов'язки, пов'язані із сімейним життям і спільним майном [4].

Наприклад, проблемою може стати така ситуація, коли подружжя в період їх сумісного проживання відчуває демотивацію в сенсі заробляння грошей і придбання будь-якого майна. У них можуть виникати якісь сумніви, особливо тоді, коли вони починають думати, що розлучення для них уже неминуче. Адже в такому випадку чоловік або жінка будуть вимагати половину від усіх придбань, і такий поділ спільно нажитого майна буде для них єдиним можливим шляхом вирішення конфлікту [1].

А може трапитися й ситуація, коли людина веде спільний із кимось бізнес, і її компаньйони не бажають створювати спільні проекти з одруженим партнером. На кону стоять великі гроші, і партнери вважають, що неможливо передбачити, як може повестися другий із подружжя такого партнера (наприклад, за бажання можна в нього відірвати шматок бізнесу, якщо той його почав, перебуваючи у шлюбі, адже майно вважатиметься спільною сумісною власністю подружжя). До речі, можна внести пропозицію та вимагати від своїх бізнес-партнерів перед запуском відповідального проекту таких «кроків на упередження» [1].

За загальним правилом у сімейному законодавстві визначено, що режим окремого проживання встанов-

люється судом, однак існує, крім того, ще й договірний порядок вирішення конфліктів. Так, наприклад, договір про визначення місця проживання дитини та про сплату аліментів можна укласти в період шлюбу. При цьому логіка таких договорів проста: необхідно зафіксувати, що дитина проживатиме з одним із батьків, а той із батьків, який проживатиме окремо, братиме участь матеріально у вихованні дитини у відповідному розмірі. Тож зазвичай факт початку окремого проживання може бути зафіксований у такому договорі. Крім того, пряма вказівка в законі про заборону укладення договору про сепарацію між подружжям навіть без звернення до суду або нотаріуса немає. З огляду на те, що згідно з нормами закону зазначений режим припиняється в разі поновлення сімейних відносин (ведення спільного побуту, проживання однією сім'єю тощо), а такі дії однозначно є оціночними поняттями, може бути зручно зафіксувати їх у нотаріально посвідченому договорі. Можна укласти шлюбний договір, яким передбачити зміну правового режиму майна та майнові відносини, а також можуть бути укладені інші договори, якщо це не суперечить вимогам Сімейного кодексу України, інших законів та моральним засадам суспільства, подружжя (ст. 9 Сімейного кодексу України) [6].

Вважаємо, що в таких випадках договірні відносини, зокрема укладення шлюбного договору, – це не найкращий спосіб вирішення питань матеріального плану. Договір можна оскаржити (визнати недійсним, розірвати тощо). Крім того, з моральної позиції це може бути не завжди доречно. Наприклад, який вигляд матиме спроба запропонувати жінці зайти до нотаріуса, щоб посвідчити шлюбний договір, оскільки в подружжя зараз так складаються обставини. Це завжди буде сильним ударом по сімейних відносинах [1].

В Україні вже 20 років, а саме з 2002 р., законодавчо закріплене право подружжя звернутися до суду з метою встановлення режиму окремого проживання для збереження шлюбу, не доводячи справу до розлучення [6].

Видатний український правознавець З.В. Ромовська пояснює, що сепарація – це лише крок до розірвання шлюбу, проте ще не саме розірвання. Адже ті, хто розійшлися, ще не розлучилися, і це створює надію на примирення, а тому певною мірою вигідне для тих, у кого є діти. Встановлення режиму окремого проживання не суперечить Конституції України, не порушує права подружжя. Інститут сепарації є юридичним закріпленням одного з проявів права кожного з подружжя на особисту свободу [7].

Однак є коло людей, які вважають, що сепарація – це непотрібний інститут і його необхідно взагалі виключити із законодавства [4]. Справді, серед українців цей режим не дуже популярний через недостатню обізнаність у меті, підставах і наслідках його встановлення, а також через те, що законодавче врегулювання цього інституту не повною мірою досконале. Так, згідно з реєстром судових рішень, за останні 5 років було винесено близько 20 тисяч таких рішень, тоді як у реєстрі кожного дня з'являється більше 100 рішень про розірвання шлюбу [6].

До 2002 р. інститут сепарації був взагалі невідомим в Україні. З.В. Ромовська зазначає, що в жодному з радянських підручників із сімейного права про нього не було й згадки [7]. Уперше цей термін в українському законодавстві з'явився у 2000 р., а саме після ратифікації Угоди між Україною і Турецькою Республікою про правову допомогу та співробітництво в цивільних справах, один із пунктів якої безпосередньо стосувався сепарації [8].

А якщо поглянути на коріння виникнення цього інституту, то ще в 1563 р. Тридентський собор Римської католицької церкви заборонив розірвання шлюбу, ввівши одночасно *separatio a mensa et thoro* – відлучення від стола і ложа. Суть такого відлучення полягала в дозволі подружжю жити окремо. Отже, формально залишаючись у шлюбі, жінка та чоловік могли отримати право не підтримувати шлюбні стосунки між собою [2].

Як бачимо, інститут сепарації вже давно визнається канонічним правом. Запозичення цього інституту зумовило застосування в судовій практиці для тлумачення зазначеного розладу підстав, окреслених церквою, а саме:

- перелюб (зрада одного з подружжя);
- реальна загроза життю та здоров'ю одного з подружжя (бійки, знущання, інші ситуації);
- загроза душі одного з подружжя чи їхніх дітей (наприклад, перебування іншого з подружжя в секті, примушування ним інших членів сім'ї до цього);
- небезпека для спільних дітей (наприклад, знущання над ними, примушування їх до бродяжництва, безвідповідальне ставлення до них) тощо [9, с. 95].

Не менш цікавим є поширення інституту режиму окремого проживання в міжнародній сімейній практиці. Так, у процесі здійснення аналізу законодавства Франції, Німеччини, Литви, Мальти, Польщі, Бельгії та низки інших держав – учасниць Європейського Союзу, де застосовується сепарація, можна дійти висновку, що її головною метою є можливість надати подружжю час для визначення того майбутнього для їхнього шлюбу, яке вони бажають обрати, – розлучення чи примирення. У більшості іноземних держав режим окремого проживання може бути встановлений не лише рішенням суду, а й рішенням прокурора, державної адміністрації тощо. Крім того, законодавчо визначений перелік підстав для встановлення сепарації, зокрема: 1) подружжя зрада; 2) насильство, жорстоке поведіння, погрози; 3) тяжкі тілесні ушкодження чи тяжкі образи стосовно позивача або дітей, якщо із часу укладення шлюбу пройшло чотири й більше років; 4) якщо один із подружжя покинув другого без достатніх на те підстав (без поважних причин) на строк більше двох років тощо. Також встановлення режиму окремого проживання за законодавством деяких країн, наприклад Данії та Італії, є обов'язковим етапом для подальшого розірвання шлюбу [10].

Законодавство зарубіжних країн може передбачати й інші додаткові наслідки сепарації. Так, у законодавстві Португалії встановлення сепарації не розриває шлюбні відносини, а лише послаблює їх, залишаючи обов'язок дотримання подружньої вірності, поваги та комунікації. За законодавством Ірландії правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя полягають у тому, що суд під час ухвалення рішення про його встановлення звільняє подружжя від обов'язку спільно проживати, однак дружина все ще може носити прізвище чоловіка. Встановлення сепарації в Нідерландах дає право вимагати відшкодування тому з подружжя, хто зазнав шкоди у зв'язку з діями другого з подружжя, вчиненими після відкриття провадження у справі про сепарацію або за шість місяців, що передували цьому, і якщо такі дії були вчинені без належної згоди на це іншим із подружжя або без надання ним представництва, або внаслідок легковажного збільшення боргів, або необгрунтованого відчуження об'єктів спільної сумісної власності, що заподіяли шкоду спільному майну [11].

Висновки. На підставі викладеного можна зробити висновок, що існування інституту сепарації вже

перевірене та підтвержене міжнародною практикою. На нашу думку, воно є позитивним для сімейного законодавства України. Проте варто також зазначити, що недостатня обізнаність громадян про сепарацію, послаблення психологічних зв'язків у сім'ях та лібералізація суспільних поглядів щодо розірвання шлюбу

призводять до поодиноких випадків застосування такого режиму. Саме тому сьогодні, коли інститут сім'ї переживає кризу, інститут сепарації в Україні потребує розроблення й подальшого вдосконалення з обов'язковим урахуванням зарубіжного досвіду його правового регулювання.

Список використаних джерел

1. Что такое сепарация? Или еще один способ защитить свое имущество, не расторгая брак. *Сімейний адвокат: розлучення, аліменти*. URL: <https://www.brakirazvod.org.ua/zashhita-i-razdel-imushhestva/chto-takoe-separaciya/>.
2. Корнійчук В.Д. Сепарація як необхідний етап перед розірванням шлюбу. *Актуальні проблеми розвитку приватного права в Україні* : тези доповідей учасників регіональної курсантсько-студентської конференції, м. Львів, 15 квітня 2016 р. / за ред. В.О. Кучера, Г.Б. Яновицької. Львів : ЛьвДУВС, 2016. С. 271–274. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/801/1/konf_15_04_2016.pdf.
3. Режим окремого проживання подружжя та його правові наслідки. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Режим_окремого_проживання_подружжя_та_його_правові_наслідки.
4. Менькова М.Д. Шлюб продовжується, а сімейні права та обов'язки припиняються. *Patriot.Legal*. 2016. URL: <https://patriot.legal/shlyub-prodovzhuetsya-a-simejni-prava-ta-obov-yazky-privnyayutsya/>.
5. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III (зі змінами та доповненнями) / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
6. Гаро Г.О., Вітліна М.О. Режим окремого проживання: чому не можна встановити його в договірному порядку? *Вища школа адвокатури НААУ: курси з підвищення кваліфікації адвокатів*. 2021. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/rezhym-okremogo-prozhyvannya-chomu-ne-mozhna-vstanovyty-jogo-v-dogovirnomu-poryadku/>.
7. Ромовська З.В. Українське сімейне право : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Правова єдність, 2009. 500 с.
8. Ревуцька І.Е. Режим окремого проживання подружжя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2010. Вип. 14. Ч. 2. С. 274–277.
9. Сімейне право України : навчальний посібник / за ред. Т.В. Курило. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 316 с.
10. Верба-Сидор О.Б., Воробель У.Б. Формальна сепарація як умова розірвання шлюбу у законодавстві держав-учасниць Європейського Союзу (Данія, Ірландія та Італія). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Вип. 4(111). С. 20–24.
11. Верба-Сидор О.Б., Воробель У.Б. Інститут сепарації у сімейному праві Франції, Португалії та країн Бенілюксу. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 3(5). С. 21–29.

References

1. n/a (2022). Chto takoe separatsiya? Ili eshche odin sposob zashchitit' svoe imushchestvo, ne rastorgaya brak [What is separation? Or another way to protect your property without dissolving a marriage]. *Simeinyi advokat: rozluchennia, alimenty – Family lawyer: divorce, alimony*. Retrieved from: <https://www.brakirazvod.org.ua/zashhita-i-razdel-imushhestva/chto-takoe-separaciya/> [in Russian].
2. Korniiichuk, V.D. (2016). Separatsiia yak neobkhdnyi etap pered rozirvanniam shliubu [Separation as a necessary stage before the dissolution of marriage]. *Aktualni problemy rozvytku pryvatnoho prava v Ukraini: tezy dopovidei uchasnykyv rehionalnoi kursantsko-studentskoi konferentsii [Actual problems of the development of private law in Ukraine: theses of the reports of the participants of the regional cadet-student conference]* (Lviv, April 15, 2016) / V.O. Kucher, H.B. Yanovytska (eds.). Lviv: LvDUVS, pp. 271–274. Retrieved from: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/801/1/konf_15_04_2016.pdf [in Ukrainian].
3. n/a (2022). Rezhym okremoho prozhyvannia podruzzhia ta yoho pravovi naslidky [The regime of separate residence of spouses and its legal consequences]. *Vikipediia: vilna entsyklopediia – Wikipedia: the free encyclopedia*. Retrieved from: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Режим_окремого_проживання_подружжя_та_його_правові_наслідки [in Ukrainian].
4. Menkova, M.D. (2016). Shliub prodovzhuetsia, a simeini prava ta oboviazky pryvnyaiutsia [The marriage continues, but the family rights and obligations are terminated]. *Patriot.Legal*. Retrieved from: <https://patriot.legal/shlyub-prodovzhuetsya-a-simejni-prava-ta-obov-yazky-privnyayutsya/> [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2002). Simeinyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10 sichnia 2002 r. № 2947-III (zi zminamy ta dopovnenniamy) [Family Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 10, 2002 № 2947-III (as amended)]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> [in Ukrainian].
6. Haro, H.O., Vitlina, M.O. (2021). Rezhym okremoho prozhyvannia: chomu ne mozhna vstanovyty yoho v dohovirnomu poriadku? [Mode of separate residence: why can't it be established by contract?]. *Vyshcha shkola advokatury NAAU: kursy z pidvyshchennia kvalifikatsii advokativ – NAAU Higher School of Advocacy: training courses for lawyers*. Retrieved from: <https://www.hsa.org.ua/blog/rezhym-okremogo-prozhyvannya-chomu-ne-mozhna-vstanovyty-jogo-v-dogovirnomu-poryadku/> [in Ukrainian].
7. Romovska, Z.V. (2009). *Ukrainske simeine pravo: pidruchnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Ukrainian family law: textbook for students of higher educational institutions]*. Kyiv: Pravova yednist, 500 p. [in Ukrainian].
8. Revutska, I.E. (2010). Rezhym okremoho prozhyvannia podruzzhia [The mode of separate residence of spouses]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia "Pravo" – Uzhhorod National University Herald. Series "Law"*, iss. 14, part 2, pp. 274–277 [in Ukrainian].

9. Kurylo, T.V. (ed.) (2015). *Simeine pravo Ukrainy: navchalnyi posibnyk [Family law of Ukraine: study guide]*. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 316 p. [in Ukrainian].
10. Verba-Sydor, O.B., Vorobel, U.B. (2019a). Formalna separatsiia yak umova rozirvannia shliubu u zakonodavstvi derzhav-uchasnyts Yevropeiskoho Soiuzu (Daniia, Irlandiia ta Italiia) [Formal separation as a condition for dissolution of marriage in the legislation of the member states of the European Union (Denmark, Ireland and Italy)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia "Yurydychni nauky" – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Series "Legal Sciences"*, iss. 4(111), pp. 20–24 [in Ukrainian].
11. Verba-Sydor, O.B., Vorobel, U.B. (2019b). Instytut separatsii u simeinomu pravi Frantsii, Portuhalii ta krain Beniliuksu [The institution of separation in the family law of France, Portugal and the Benelux countries]. *Sotsialno-pravovi studii – Social and legal studies*, iss. 3(5), pp. 21–29 [in Ukrainian].

Kuzmenko Serhii

Dr. Sc. (Public Administration), PhD in Law, Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5325-9433>

Kuzmenko Serhii

PhD in Law
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8560-2593>

UKRAINIAN AND FOREIGN EXPERIENCE IN APPLICATION SEPARATION INSTITUTE

The article deals with the issues of establishing the regime of residence of spouses (separation) according to Ukrainian legislation. In life, there are often situations when being married for spouses no longer makes sense or, as they say, love has passed. At the same time, such spouses do not want to file for divorce, do not want to deal with the division of property, and so on. But, the main thing is that they do not want to live together. It is to address such issues in the Family Code of Ukraine that a special procedure is laid down, which is called separation (from the Latin "separation" – separation, divorce, separation), which means the legalization of the right of spouses to establish a regime of separate residence, that is, legally there is a marriage between them, and there is no actual marriage. For this, a simple unwillingness of one of the spouses to live together is enough. Separation is suitable for those persons who, in the absence of real family relations under certain circumstances, seem to need to be married. It has to be that, despite the twenty-year history of separation in the Family Code of Ukraine, it has not yet found a significant number of supporters of the application of such a regime. Emphasis is placed on the advantages of separation over divorce. Examples and justifications are given. Sufficient attention is paid to the foreign experience of using the separation institute. The prospects for the application of the regime of separate residence of spouses and the need to disseminate such experience in our country are noted. After all, separation may be suitable for those persons who, in the absence of real family relations, under certain circumstances, supposedly need to be married, that is, when legally there is a marriage between them, but there are no actual marital relations. The existence of this institution of separation has already been tested and confirmed by international practice and, in our opinion, is positive for the family legislation of Ukraine. However, I would also like to note that the lack of awareness of citizens about separation, the weakening of psychological ties in families and the liberalization of public views on the dissolution of marriage lead to isolated cases of the application of such a regime. That is why today, when the institution of the family is in crisis, the institution of separation in Ukraine needs to be further improved, with the obligatory consideration of foreign experience in its legal regulation.

Key words: marriage, spouses, separation, separate residence, statement of claim, special proceeding, divorce.

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 351.74(477)

DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-20

Сирмаїх Віктор Васильович,

*викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету № 3
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5014-3144>

Мионов Юрій Олексійович,

*т.в.о. завідувача кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки
факультету № 3*

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7755-478X>

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВІДОМЧИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено актуальним питанням професійної підготовки майбутніх працівників Національної поліції України, від якої залежить їхній рівень службової підготовленості та забезпечується ефективно виконання ними завдань в умовах воєнного стану. Звернуто увагу на необхідність застосування екіпірування та спеціальних засобів у процесі фізичної підготовки курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України. Окреслено необхідність впровадження освітнього компонента «Професійно-прикладна фізична підготовка в екстремальних умовах» в освітній процес професійної підготовки майбутніх працівників Національної поліції.

Ключові слова: *освітній процес, воєнний стан, фізична підготовка курсантів, екіпіровка, фізичні якості.*

Постановка проблеми. Система спеціальної фізичної підготовки має надійно забезпечувати працівників Національної поліції України під час виконання оперативно-службових обов'язків, бути одночасно доступною для вивчення, ефективною та універсальною. Нині в Україні триває повномасштабна війна з росією, тому під час несення служби та виконання безпосередніх обов'язків у поліцейських немає часу на усвідомлення небезпеки, страху та нерішучості. З метою особистої безпеки і безпеки громадян поліцейські повинні якомога краще володіти професійними навичками та вміннями, їхня поведінкова реакція у стресових ситуаціях повинна бути доведена до автоматизму, що можливо працювати ще в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що належать до сфери управління

Міністерства внутрішніх справ України. Отже, фізична підготовка є одним з пріоритетних напрямів підготовки майбутніх працівників Національної поліції України до виконання професійної діяльності, а підвищення рівня фізичної підготовки поліцейських є доволі актуальною проблемою в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань модернізації системи спеціальної фізичної підготовки з урахуванням екстремальних умов здійснювали такі науковці, як: Є.С. Гіденко [1], І.П. Загорко [2], Ю.М. Коломієць, А.З. Пашаєв, О.Ю. Уварова [3], Ю.М. Корнійчук, О.О. Сушков [4], С.М. Бортник [5]. Як свідчать їхні дослідження, важливим аспектом професіоналізму поліцейського є саме рівень фізичної підготовки та вмінь і навичок самозахисту.

Мета статті. Метою статті є вдосконалення змісту професійної фізичної підготовки здобувачів вищої освіти у відомчих закладах Міністерства внутрішніх справ України, а також обґрунтування доцільності впровадження освітнього компонента «Прикладна фізична підготовка в екстремальних умовах» у процес професійної підготовки майбутніх працівників Національної поліції.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в Україні відбуваються активні воєнні дії, які вимагають від поліцейських під час несення служби, затримання правопорушників або припинення протиправних дій, конвоювання осіб, затриманих за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі правопорушників застосування прийомів рукопашного бою, дзюдо, самбо та боевого самбо в екстремальних умовах. Відповідно до ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський «може застосовувати фізичну силу, у тому числі спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), для забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом» [6]. Тому саме під час виконання своїх обов'язків в умовах воєнного стану цих законодавчо закріплених функцій працівникам Національної поліції необхідно застосування специфічних професійних навичок та вмій, тобто таких, що виходять з особливостей несення служби, використання екіпірування, зброї та спеціальних засобів, навколишньої обстановки, фізичного та психологічного стану поліцейського та інших факторів та є вузькоспеціалізованими, тобто такими, що не можуть бути набуті у повсякденному житті, під час занять спортом та іншим чином [7].

За свідченням науковців, останніми роками у курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що належать до сфери управління МВС, спостерігається низький загальний рівень початкової фізичної підготовки через перехід на дистанційне навчання спочатку у зв'язку з пандемією COVID-19, а потім з військовою агресією російської федерації проти України. Також є курсанти, які не мають попередньої підготовки зі спортивних прикладних єдиноборств.

У відповідності до п. 6 Розділу I Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затвердженого Наказом МВС України від 26.01.2016 № 50, фізична підготовка – «це комплекс заходів, спрямований на формування та вдосконалення рухових умінь і навичок, розвиток фізичних якостей та здібностей поліцейського з урахуванням особливостей його професійної діяльності» [8]. Цим же Положенням визначено, що до системи фізичної підготовки входять:

- загальна фізична підготовка;
- тактика самозахисту та особистої безпеки.

Навчальна дисципліна «Спеціальна фізична підготовка» в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання має на меті забезпечити підготовку працівників Національної поліції «високим рівнем усебічної фізичної підготовленості, здатних ефективно, з максимальною безпекою для власного життя і здоров'я здійснювати силове затримання правопорушника у випадках, коли той чинить фізичний опір, або коли виникають правові підстави для негайного припинення правопорушення із застосуванням заходів фізичного впливу (сили), а також стійко переносити розумові, нер-

вово-психічні та фізичні навантаження без зниження професійної працездатності» [9]. Основні завдання дисципліни зі спеціальної фізичної підготовки: зміцнення здоров'я та підвищення рівня загальної працездатності особового складу; розвиток і вдосконалення фізичних якостей; одержання теоретичних знань, формування практичних умінь самоконтролю за станом здоров'я під час занять фізичними вправами; формування спеціальних знань, умінь і навичок самозахисту, застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та силового затримання суспільно небезпечних осіб у випадках виникнення для цього правових підстав; розвиток і вдосконалення професійно важливих фізичних якостей; виховання психічної стійкості, зосередженості, сміливості, рішучості, впевненості у власних силах тощо; формування прикладних навичок долаання перешкод; забезпечення особистої безпеки працівників поліції під час виконання службових обов'язків; оволодіння теоретичними знаннями та практичними навичками організації самостійних і навчальних занять із фізичної підготовки в підрозділах Національній поліції України [9].

Для підвищення та вдосконалення рівня володіння прийомами самозахисту та загального рівня фізичної підготовки обов'язково для курсантів проводиться секційна робота зі спортивних єдиноборств та інших видів спорту. Але заняття зі спеціальної фізичної підготовки, відвідування лише однієї секції зі спортивних єдиноборств є недостатнім для вдалого та ефективного засвоєння практичних навичок, застосування необхідних прийомів самозахисту та захисту громадян, особливо в умовах воєнних дій. Також тренування у секціях проводиться із дотриманням правил змагань з відповідного виду спорту.

Війна висуває до поліцейських надмірно високі вимоги щодо фізичних і психічних якостей, прикладних навичок – дій доведених до автоматизму, дій, які поліцейський виконує у стресових (несподіваних, нестандартних) ситуаціях, не замислюючись, без контролю свідомості.

З огляду на це, постає необхідність перегляду наявних підходів до підготовки поліцейських у відомчих закладах вищої освіти МВС. Суттєвого удосконалення вимагає обов'язковий складник професійної компетентності – система спеціальної фізичної підготовки курсантів.

Тому пропонується запровадження в освітній процес додаткової навчальної дисципліни (факультативу) «Професійно-прикладна фізична підготовка в екстремальних умовах». Ця спеціалізована дисципліна повинна стати складовою частиною системи фізичної підготовки працівників Національної поліції та буде спрямована на формування і підтримку необхідного рівня фізичної підготовленості працівників правоохоронних органів до виконання професійної діяльності в екстремальних умовах та в повній бойовій екіпіровці.

Саме термін «прикладна» наголошує на суто професійну, специфічну спрямованість практичних занять, фундамент для якої створює «Спеціальна фізична підготовка».

Головне призначення дисципліни (факультативу) «Професійно-прикладна фізична підготовка в екстремальних умовах» – закріплення професійних навичок, умінь в умовах, наближених до реальних, та вдосконалення професійної майстерності для виконання бойових службових завдань.

Основні завдання дисципліни (факультативу) узагальнено можна сформулювати таким чином:

1. Вдосконалення професійно-прикладних умінь та навичок, пов'язаних з особливими зовнішніми умовами майбутньої професійної діяльності працівників Національної поліції з використанням засобів індивідуального захисту (шоломів, бронезилетів та іншого спеціального екіпірування) та в умовах, наближених до реальних.

2. Підвищення функціональної стійкості організму до впливу факторів специфічних умов службової діяльності.

3. Відпрацювання прийомів у повній екіпіровці та в особливих умовах: у засобах захисту (у разі застосування сльозогінного газу), у темряві (темна пора доби, у приміщенні за вимкненого освітлення), однією рукою (у разі поранення), після значного фізичного навантаження (після переслідування правопорушника бігом з подоланням перешкод).

Усе вищезазначене можна досягнути, якщо:

1. Мета і завдання фізичної підготовки курсантів диференційовані відповідно до етапів навчання (рис. 1):

– адаптації – дисципліна «Загальна фізична підготовка» (I курс);

– первинного навчання – «Спеціальна фізична підготовка» (II курс);

– вдосконалення професійних навичок, умінь та професійної майстерності – «Професійно-прикладна фізична підготовка» (III–IV курси).

2. Фізична підготовка організовується і проводиться за методикою, до якої входить сукупність методів і методичних прийомів, які забезпечують курсантам ефективне навчання.

Під час розробки методики проведення занять з професійно-прикладної фізичної підготовки заслуговує на увагу проблема навчання курсантів прийомів обеззброєння правопорушника, озброєного холодною або вогнепальною зброєю, підручними засобами, виконання при-

йомів на обмежених територіях та в особливих умовах, у повній екіпіровці.

3. Розглянути можливість введення найефективніших в умовах війни спортивних єдиноборств: спортивного розділу боротьби не тільки самбо або дзюдо, але й айкі-до, айкі-дзюцу, джіу-джітсу, кунг-фу, карате-до, кікбоксінгу та ін., введення розділу про шокуючі удари, та доповнити елементами найсучасніших розробок з поліцейських систем Японії, Німеччини, США, Ізраїлю.

4. Усі засоби фізичної підготовки логічно узагальнені в єдину систему, зі змінним їх домінуванням у різних формах фізичної підготовки, виходячи із завдань етапу підготовки, яке наприкінці навчання повинне забезпечити необхідний рівень розвитку фізичної і функціональної підготовленості.

5. На всіх етапах навчання у курсантів формувати, що головна мета для правоохоронців – це особиста безпека, безпека колег, побратимів, громадян. Для боєздатності та боєготовності до дій у службових та екстремальних ситуаціях, а також забезпечення особистої безпеки необхідно тренуватися в умовах, максимально наближених до реальних, постійно відпрацьовувати прийоми нападу і самозахисту як зі зброєю, так і без неї, виконувати з фізичними навантаженнями.

6. Постійно створювати умови для регулярних занять у різних спортивних секціях. В навчально-тренувальних сутичках двох здобувачів вищої освіти між собою практикувати поєдинки без дотримання правил, тобто без обмежень.

7. Внести зміни до навчального плану підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освіти спеціальностей 262 «Правоохоронна діяльність», 081 «Право» в умовах навчання у закладах вищої освіти, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України, та передбачити тиж-

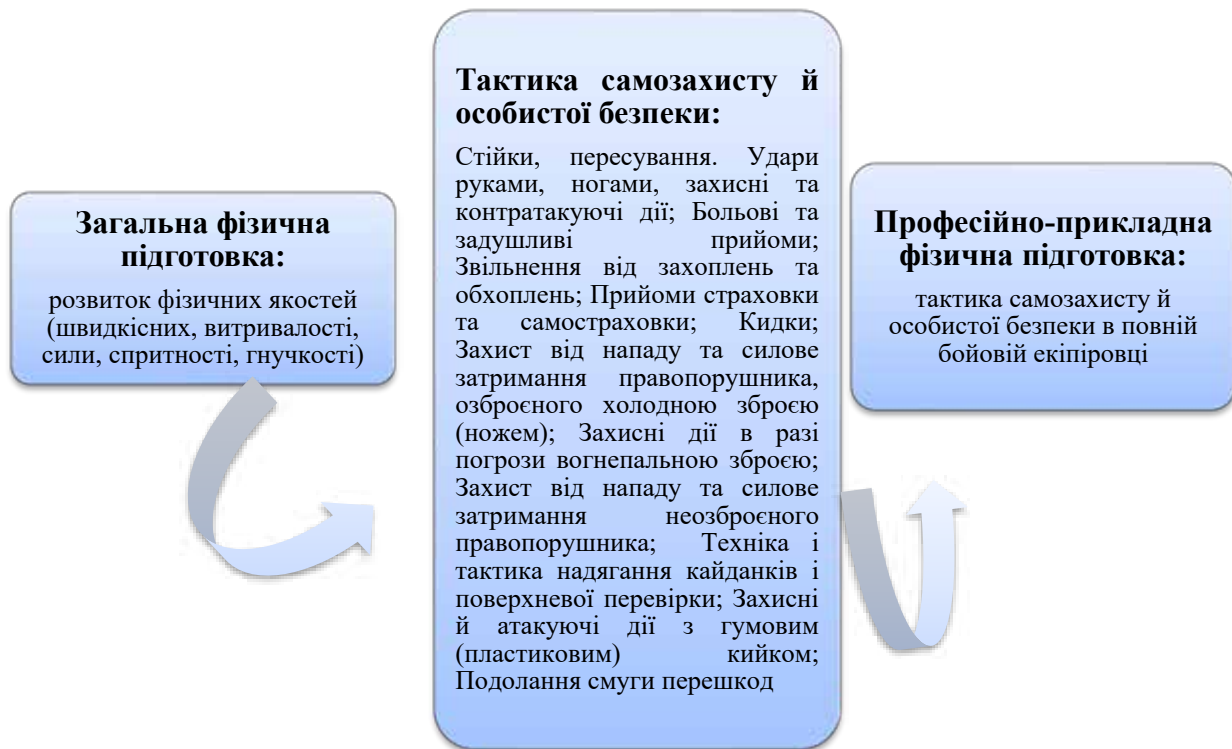

Рис. 1. Структура фізичної підготовки працівників Національної поліції в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання

неву кількість годин, що відводяться на фізичну підготовку, – чотири академічні години.

Висновки. Аналіз специфіки професійної діяльності працівників Національної поліції України дає підстави констатувати, що фізична підготовка сучасного працівника є одним з головних напрямів службової та професійної підготовки. Для ефективної підготовки

працівників поліції необхідно підсилення фізичного складника освітньої програми з метою вдосконалення професійно-прикладних та життєво важливих умінь і навичок, пов'язаних з особливими внутрішніми та зовнішніми умовами професійної діяльності майбутніх працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Гіденко Є.С. Сучасний підхід до навчання поліцейських дій в екстремальних умовах. *Науковий юридичний журнал «Правові новели»*. 2017. № 3. С. 82–87.
2. Закорко І.П. Спеціальна фізична підготовка у вищих навчальних закладах МВС України з урахуванням індивідуальних особливостей моторики курсантів : автореф. дис. канд. наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України. Київ, 2001. 18 с.
3. Коломієць Ю.М., Пашаєв А.З., Уварова О.Ю. Удосконалення рівня фізичної підготовки курсантів ВНЗ МВС України шляхом проведення секційної роботи зі спортивних єдиноборств. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України* : збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 24 травня 2018 р.). Харків, 2018. С. 73–76.
4. Корнійчук Ю.М., Сушков О.О. Особливості методики проведення занять із заходів фізичного впливу з курсантами навчальних закладів Державної пенітенціарної служби України. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України* : збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 29 травня 2020 р.). Харків, 2020. С. 241–243.
5. Бортнік С.М. Фізична підготовка працівника поліції як важливий складник його професіоналізму. *Актуальні проблеми розвитку службово-прикладних, традиційних та східних єдиноборств* : зб. наук. пр. за матеріалами XV Міжнар. наук.-метод. конф., присвяч. пам'яті д-ра пед. наук, проф. Бізіна Віктора Петровича (м. Харків, 30 листоп. 2021 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків, 2021. С. 14–16.
6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 20.09.2022).
7. Шевченко Т.В. Упровадження у систему професійної підготовки нормативів з тактико-спеціальної підготовки. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Харків, 2020. С. 216–220.
8. Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : Наказ МВС України від 26.01.2016 № 50. *Офіційний вісник України*. 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16#Text> (дата звернення: 20.09.2022)
9. Спеціальна фізична підготовка. Програма навчальної дисципліни для підготовки фахівців за ступенем вищої освіти бакалавра за спеціальністю «Право» (081) галузі знань «Право» (08). НАВС, Київ, 2019. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/sfp/pr_sfp_pravo_06022019.pdf.

References

1. Hidenko, Ye.S. (2017). Suchasnyi pidkhdid do navchannia politseiskykh diy v ekstremalnykh umovakh [A modern approach to teaching police actions in extreme conditions]. *Naukovyi yurydychnyi zhurnal «Pravovi novely» – Scientific legal journal “Legal Novels”*, 3, 82–87 [in Ukrainian].
2. Zakorko, I.P. (2001). Spetsialna fizychna pidhotovka u vyshchykh navchalnykh zakladakh MVS Ukrainy z urakhuvanniam individualnykh osoblyvostey motoryky kursantiv [Special physical training in the universities of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, taking into account the individual characteristics of the motor skills of cadets]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Nat. University of fiz. development and sport of Ukraine [in Ukrainian].
3. Kolomiets, Yu.M., Pashaiev, A.Z., Uvarova, O.Iu., (2018). Udoskonalennia rivnia fizychnoi pidhotovky kursantiv VNZ MVS Ukrainy shliakhom provedennia sektsiinoi roboty zi sportyvnykh yedynoborstv [Improving the level of physical training of cadets of universities of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine by conducting sectional work on martial arts]. *Pidhotovka politseiskykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Collection of scientific papers of the International Scientific and Practical Conference “Training of police officers in the context of reforming the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”* (pp. 73–76). Kharkiv [in Ukrainian].
4. Korniiichuk, Yu.M., Sushkov, O.O., (2020). Osoblyvosti metodyky provedennia zaniat iz zakhodiv fizychnoho vplyvu z kursantamy navchalnykh zakladiv Derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby Ukrainy [Peculiarities of the methodology of conducting classes on measures of physical impact with cadets of educational institutions of the State Penitentiary Service of Ukraine]. *Pidhotovka politseiskykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Collection of scientific papers of the International Scientific and Practical Conference “Training of police officers in the context of reforming the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”* (pp. 241–243). Kharkiv [in Ukrainian].
5. Bortnik, S.M. (2021). Fizychna pidhotovka pratsivnyka politsii yak vazhlyvyi skladnyk yoho profesionalizmu [Physical training of a police officer as an important component of his professionalism]. *Aktualni problemy rozvytku sluzhbovo-prykladnykh, tradytsiinykh ta skhidnykh odnobotstv: zb. nauk. pr. za materialamy KhV Mizhnar. nauk.-metod. CONF., prysviach. pamiaty, prof. Bizina V. – Actual problems of the development of service-applied, traditional and oriental martial arts: coll. of science pr. based on the materials of the 15th International science and method conf., dedicate. in memory, Prof. Bizina V.* (pp. 14–16). Kharkiv [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnu politziiu» [The Law of Ukraine “On the National Police”]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> [in Ukrainian].
7. Shevchenko, T.V. (2020). Uprovadzhennia v systemu profesiinoi pidhotovky normatyviv z taktyko-spetsialnoi pidhotovky [Implementation of standards for tactical and special training in the system of professional training]. *Pidhotovka politseiskykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii – Collection of scientific papers of the International Scientific and Practical Conference “Training of police officers in the context of reforming the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”* (pp. 216–220). Kharkiv [in Ukrainian].
8. Nakaz MVS Ukrainy (2016) «Polozhennia pro orhanizatsiiu sluzhbovoi pidhotovky pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy» [Regulations on organization of official training of employees of the National Police of Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16#Text> [in Ukrainian].
9. Spetsialna fizychna pidhotovka (2019). *Prohrama navchalnoi dystsypliny dlia pidhotovky fakhivtsiv za stupenem vyshchoi osvity bakalavra za spetsialnistiu «Pravo» (081) haluzi znan «Pravo» (08)*. Kyiv: NAVS. Retrieved from: https://www.naiuu.kiev.ua/files/kafedru/sfp/pr_sfp_pravo_06022019.pdf.

Syrmamiikh Viktor,

Teacher of the Special Department physical and pre-medical training,
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5014-3144>

Myronov Yuriy,

Head of the Special Department physical and pre-medical training,
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7755-478X>

IMPROVING OF PROFESSIONAL APPLIED PHYSICAL TRAINING OF STUDENTS OF STATE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: CHALLENGES OF MARTIAL STATE

The article deals with topical issues of professional training of future employees of the National Police of Ukraine. It ensures their level of service readiness and their effective performance of tasks under martial law. Attention was drawn to the need to use equipment and special means in the process of physical training of cadets of Ministry of Internal Affairs (Ukraine) in higher education institutions with specific learning conditions.

The need to introduce the educational component “Professionally-applied physical training in extreme conditions” into the educational process of professional training of future employees of the National Police is outlined. The main purpose of the discipline (optional) “Professionally-applied physical training in extreme conditions” is to consolidate professional skills and abilities in conditions close to real ones and to improve professional skills for performing combat service tasks. This specialized discipline should become an integral part of physical training system of National Police employees and will be aimed at forming and maintaining the necessary level of physical fitness of law enforcement officers to perform professional activities in extreme conditions and in full combat gear.

The analysis of the specifics of the professional activity of the National Police of Ukraine employees gives reasons to state that the physical training of a modern employee is one of the main directions of service and professional training.

For the effective training of police officers, it is necessary to strengthen the physical component of the educational program in order to improve professionally-applied and vital skills and abilities, related to the special internal and external conditions of professional activity of future National Police of Ukraine employees under martial law.

Key words: educational process, martial law, physical training of cadets, equipment, physical qualities.

УДК 342.7
DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-21

Скрябін Олексій Миколайович,
доктор юридичних наук, професор
(Класичний приватний університет, м. Запоріжжя)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8915-5943>

Куракін Олександр Миколайович,
доктор юридичних наук, доцент,
(Криворізький навчально-науковий інститут ДЮІ МВС України, м. Кривий Ріг,
Дніпропетровська обл.)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0274-6530>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

У статті проаналізовані конституційно-правові особливості обмеження прав громадянина в умовах воєнного стану. Визначено перелік прав і свобод, які можуть бути обмежені після введення режиму воєнного стану. Перелік прав і свобод, які можуть бути обмежені під час воєнного стану, закріплені в Законі Про правовий режим воєнного стану та Указі Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. Метою введення таких обмежень є захист та відновлення державної безпеки в надзвичайних умовах. Уточнено, що основні права громадянина не можуть бути обмежені навіть при введенні правового режиму надзвичайного стану. Зроблено висновок, що введення обмежень прав і свобод громадянина в умовах воєнного стану законодавчо закріплено в Конституції України та Загальній декларації прав людини.

Ключові слова: права громадянина, Конституція, воєнний стан, обмеження, законодавство.

Постановка проблеми. Права та свободи громадянина є однією з найбільших цінностей. Забезпечення прав та свобод кожної людини – важливе завдання держави. При цьому існують ситуації, коли такі права та свободи можуть обмежуватись. Вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 року призвели до введення режиму воєнного стану. В умовах надзвичайних правових режимів передбачене введення обмежень конституційних прав громадян з метою забезпечення державної безпеки. Можливість обмеження прав та свобод громадян передбачена основним законом – Конституцією України (далі – КУ).

Сьогодні в науковому колі існують певні дискусії щодо механізму і специфіки введення таких обмежень, а також сфери їх впливу. Тому особливої актуальності набирає питання конституційно-правових особливостей обмеження прав громадянина та межі їх забезпечення під час воєнного стану, коли звичайне функціонування суспільства та держави стає майже неможливим. Причинами цього є проведення бойових дій, окупація деяких українських територій, припинення роботи державних організацій, перебої зі зв'язком тощо. Збереження балансу між захистом державної безпеки та забезпеченням гарантії прав і свобод громадянина – пріоритетне питання для української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості обмежень конституційних прав та свобод громадянина в умовах воєнного стану досліджувались українськими та зарубіжними науковцями. Серед українських дослідників можна виділити А. Левченко (забезпечення права на таємницю листування в умовах воєнного стану) [1], А. Славіна (обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану) [2], В. Сущенко (конституційно-правові підстави тимчасового обмеження прав людини в умовах проведення антитерористичних заходів) [3].

Вказана проблематика досліджувалась також зарубіжними вченими: А. Оміхен проводила порівняння антитерористичного законодавства та його наслідків для прав людини [4], Дж. Смайлі досліджував права людини в аспекті національної безпеки держави [5]. При цьому недостатньо дослідженою є специфіка обмеження прав громадянина під час введення режиму воєнного стану на всій території України в умовах повномасштабної війни.

Постановка завдання. Метою наукової статті є дослідження конституційно-правових особливостей обмеження прав громадянина в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Зміна правового статусу громадянина необхідна в надзвичайних умовах.

В.І. Новоселов стверджував, що в умовах коли є реальна загроза державній або громадській безпеці або державна чи громадська безпека вже порушені, в інтересах держави і суспільства буває необхідно змінювати правовий статус громадян. Це означає, по-перше, покладання на громадян додаткових обов'язків, викликаних конкретними обставинами особливого походження, по-друге, певне звуження можливостей для реалізації деяких прав і особистих свобод. Така зміна кола прав і обов'язків має місце лише як тимчасовий захід, як правило, на обмеженій території [6, с. 121–122].

Л. Васечко під обмеженням прав людини розуміє звуження обсягу прав людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію особою прав та свобод [7]. Також дослідниця відокремлює поняття обмеження прав людини та порушення прав людини, зазначаючи на суттєвих відмінностях [8].

Водночас не можна говорити, що під час воєнного стану права людини стають чистою умовністю: закон передбачає ряд прав, обмежувати які, навіть у таких скрутних обставинах, забороняється [9, с. 108].

У відповідності з Конституцією України права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених в самій Конституції. Слід зазначити, що введення надзвичайного правового режиму, до якого відноситься режим воєнного стану, можуть встановлюватись певні обмеження прав і свобод громадянина, при цьому зазначається строк дії таких обмежень. Ці положення відповідають нормам, що вказані в Загальній декларації прав людини. Декларацією передбачено, що реалізація прав і свобод кожної людини може обмежуватись виключно в рамках, встановлених законом, з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [10].

Ю.О. Фігель під поняттям обмеження прав і свобод людини розуміє певні заборони, які покликані змінити поведінку особи через обмеження суб'єктивного права [11, с. 223]. Така зміна поведінки необхідна для забезпечення безпеки на державному рівні.

І.Ю. Хила зауважує, що при введенні режиму надзвичайного стану баланс між владними повноваженнями держави та правами і свободами людини порушується на користь держави. У таких умовах держава має можливість більшою мірою контролювати поведінку людей шляхом установлення обмежень майже всіх конституційно закріплених прав і свобод [12, с. 41].

Окрім розрізнення понять обмеження прав людини та порушення прав людини слід відмежовувати також юридичні способи, прийоми фіксації меж прав і свобод, що використовуються в законотворчій практиці. О.В. Андрієвська говорить, що обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина є результатом правозастосовної діяльності держави, спрямованої на зменшення обсягу гарантованих Основним Законом України прав і свобод людини і громадянина з метою захисту конституційно-правових цінностей [13, с. 57].

О.П. Віхров та І.О. Віхрова вважають такими юридичними способами, прийомами фіксації меж прав і свобод людини примітки, заборони та виключення. Різниця між вказаними способами фіксації меж конституційних прав і свобод в законі та обмеженнями полягає в тому, що з ними не проходить звуження обсягу права, а має місце уточнення його змісту, позначення меж, з якими пов'язана дія цього права [14, с. 272].

І.Ю. Хила, аналізуючи конституційно-правові особливості обмеження прав і свобод людини внаслідок введення правового режиму надзвичайного стану, виділяє узагальнені принципи правомірності таких обмежень [12, с. 43]. До таких принципів відносяться такі:

- права і свободи людини можуть обмежуватись в умовах надзвичайного стану, тому що їх реалізація може призводити до підвищення рівня соціальної напруженості. Внаслідок цього можуть бути створені перешкоди органам державної влади, уповноваженим підтримувати й відновлювати конституційний правопорядок;

- обов'язковим є інформування громадян, що проживають на території, де введений режим надзвичайного стану, про введення обмежень прав і свобод;

- тимчасовий характер введення обмежень прав і свобод громадян під час введення режиму надзвичайного стану;

- існують права і свободи людини, які не можуть обмежуватись навіть при введенні надзвичайного правового режиму. До них відносяться: право на свободу від катувань, від жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; право не бути в рабстві чи підневільному стані; право на визнання правосуб'єктності;

- права і свободи людини не можуть обмежуватись через дискримінацію на основні кольору шкіри, віросповідання, мови, раси;

- права і свободи людини при введенні надзвичайного правового режиму повинні здійснюватись після схвалення парламентом;

- громадяни мають право звернутись до суду з метою захисту своїх прав та свобод, оскаржувати незаконні обмеження своїх прав та свобод, оскільки введення режиму надзвичайного стану не припиняє діяльності судових органів влади.

Відповідно до Закону Про правовий режим воєнного стану не можуть обмежуватись такі права та свободи громадянина, зазначені в Конституції України:

- забезпечення рівності конституційних прав і свобод, а також рівність перед законом (ст. 24 КУ);

- громадяни не можуть бути позбавлені громадянства, а також права змінити громадянство (ст. 25 КУ);

- кожен має невід'ємне право на життя (ст. 27 КУ);

- кожен має право на повагу до його гідності (ст. 28 КУ);

- кожен має право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 КУ);

- всі мають право направляти індивідуальні чи колективні звернення (письмові чи особисті) до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (ст. 40 КУ);

- кожен має право на житло (ст. 47 КУ);

- забезпечення рівних прав і обов'язків подружжя у шлюбі та сім'ї; рівні права дітей (ст.ст. 51, 52 КУ);

- кожен має право на судовий захист (ст. 55 КУ);

- всі мають право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди (за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування), яка завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56 КУ);

- гарантія кожному права знати свої права і обов'язки (ст. 57 КУ);

- гарантія незворотності дії в часі законів та інших нормативно-правових актів (ст. 58 КУ);

– право на професійну правничу допомогу (ст. 59 КУ);

– ніхто не повинен виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (ст. 60 КУ);

– ніхто не може бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61 КУ);

– гарантія презумпції невинуватості (ст. 62 КУ);

– право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ст. 63 КУ) [7].

Згідно з Конституцією України та Законом Про правовий режим воєнного стану можуть бути введені такі обмеження прав і свобод людини:

1) введення трудової повинності;

2) запровадження комендантської години;

3) встановлення особливого режиму в'їзду та виїзду, обмеження свободи пересування та руху транспортних засобів;

4) перевірка документів, огляд речей, транспортних засобів, житла та службових приміщень, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України.

5) встановлення заборони або обмеження вибору місця перебування / встановлення заборони на продаж алкогольних напоїв, зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами;

7) запровадження нормованого забезпечення населення основними товарами продовольчої та непродовольчої групи;

8) встановлення військово-квартирної повинності з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ;

9) проведення евакуації населення, якщо виникає загроза його життя або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення, згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Закон Про правовий режим воєнного стану передбачає, що може бути запроваджена трудова повинність. При цьому гарантується дотримання таких стандартів: оплата мінімальної заробітної плати, збереження мінімального терміну відпустки та часу відпочинку між робочими змінами, збереження терміну максимального робочого часу та врахування особливостей здоров'я людини. Також гарантується збереження відповідного робочого місця (посади) людини, яка залучена до виконання трудової повинності не за місцем її роботи [15].

Згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватись такі конституційні права і свободи людини:

1) недоторканність житла (ст. 30 КУ);

2) таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 КУ);

3) ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, (ст. 32 КУ);

4) гарантія свободи пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України (ст. 33 КУ);

5) право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34 КУ);

6) право на участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38 КУ);

7) право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39 КУ);

8) право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41 КУ);

9) право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42 КУ);

10) право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43 КУ);

11) право на освіту (ст. 53 КУ) [16].

Так, А. Славко зазначає, що загалом перелік прав, які зобов'язується гарантувати українська держава за умови введення надзвичайного стану, не суперечить мінімальним вимогам, установленим світовою спільнотою [2, с. 75].

І.Л. Булик та А.О. Балаклієць, аналізуючи українське законодавство, зауважують, що обмеження прав і свобод у період воєнного стану відповідають таким критеріям: не поширюються на основні права громадян; мають обмежений за обсягом і часом дії характер; застосовуються тільки на підставі відповідних нормативно-правових актів. Законодавство України передбачає можливість обмеження прав і свобод громадян у період дії воєнного стану тільки тією мірою, якою це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає гострота стану [9, с. 110].

Висновки. Громадянам держави при введенні режиму воєнного стану гарантується реалізація основних прав, які не можуть бути обмежені: право на свободу від катувань, від жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; право не бути в рабстві чи підневільному стані; право на визнання правосуб'єктності. При цьому існує визначений перелік прав громадян, які можуть бути обмежені.

Аналіз чинного законодавства показав, що введення обмеження прав і свобод громадянина в період режиму воєнного стану передбачено Конституцією України. Такі обмеження не суперечать нормам Загальної декларації прав людини. Метою введення обмежень конституційних прав громадянина є забезпечення державної та суспільної безпеки. Обов'язковим при введенні обмежень конституційних прав повинно бути зазначення строків та території, на якій будуть діяти такі обмеження.

Список використаних джерел

1. Левченко А. Забезпечення права на таємницю кореспонденції в умовах надзвичайного стану: закордонний досвід для України. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 4(32). С. 189–194.
2. Славко А. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 41(2). С. 74–78.
3. Сущенко В.А. Конституційно-правові підстави вимушеного тимчасового обмеження державними органами прав і свобод людини та громадянина в Україні в умовах проведення антитерористичних заходів : автореф. дис. канд. юр. наук. : 12.00.02. Київ : НАУ, 2020. 20 с.

4. Anna Oehmichen. Terrorism and anti-terror legislation – the terrorised legislator? A comparison of counter-terrorism legislation and its implications on human rights in the legal systems of the United Kingdom, Spain, Germany, and France. *Leiden University*. 2009. 421 p. URL: <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/13852> (дата звернення: 22.07.2022).
5. Smiley J. Why human rights are more important than national security. URL: http://www.huffingtonpost.com/jane-smiley/why-human-rightsare-more_b_73286.html (дата звернення: 22.07.2022).
6. Новоселов В.И. Правовое положение граждан в государственном управлении. Саратов, 1996. 320 с.
7. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 22.07.2022).
8. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 4–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2013_1_3 (дата звернення: 22.07.2022).
9. Булик І.Л., Балаклієць А.О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід: *матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 року)*. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. 712 с.
10. Загальна декларація прав людини: міжнародний документ від 10.12.1948. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 22.07.2022).
11. Фігель Ю.О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія «Юридична»*. 2015. Вип. 2. С. 222–230.
12. Хила І.Ю. Конституційні основи обмеження прав і свобод в умовах надзвичайного стану: досвід зарубіжних країн. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 2. Том 1. С. 39–44. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.2-1.6> (дата звернення: 22.07.2022).
13. Андрієвська О.В. Конституційно-правовий механізм обмеження прав і свобод людини і громадянина: питання окремих елементів. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 4/1. С. 54–59.
14. Теорія держави і права : курс лекцій : навч. посіб. / кол. авт. Віхров О.П., Віхрова І.О. Чернігів : Десна Поліграф, 2015. 303 с.
15. Закон України Про правовий режим воєнного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 22.07.2022).
16. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 22.07.2022).

References

1. Levchenko, A. (2020). Zabezpechennia prava na taємnıtsiu korespondentsii v umovakh nadzvychainoho stanu: zakordonnyi dosvid dlia Ukrainy [Ensuring the right to secrecy of correspondence in the state of emergency: foreign experience for Ukraine]. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. № 4 (32). pp. 189–194. [in Ukrainian].
2. Slavko, A.S. (2016). Obmezheniya prav i svobod lyudyny i hromadyanyna za umov dii rezhymy voiennoho stanu: porivnyalno-pravovyy aspekt [Restrictions of human and civil rights and freedoms under the conditions of martial law: a comparative legal aspect]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, Seriya Pravo*, issue 41, volume 2, pp. 74–78. [in Ukrainian].
3. Sushchenko, V.A. (2020). Konstytutsiino-pravovi pidstavy vymushenoho tymchasovoho obmezhenia derzhavnymy orhanamy prav i svobod lyudyny ta hromadianyna v Ukraini v umovakh provedennia antyterrorystychnykh zakhodiv [onstitutional and legal grounds for the forced temporary restriction by state bodies of human and citizen rights and freedoms in Ukraine in the context of anti-terrorist measures]. *Avtoref. dys.na zdob. nauk. stup. kand.iuryd.nauk., spets.: 12.00.02. Kyiv: NAU*, 20 p. [in Ukrainian].
4. Anna Oehmichen. (2009). Terrorism and anti-terror legislation – the terrorised legislator? A comparison of counter-terrorism legislation and its implications on human rights in the legal systems of the United Kingdom, Spain, Germany, and France. / *Leiden University*. 421 p. URL: <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/13852>.
5. Smiley, J. Why human rights are more important than national security. URL: http://www.huffingtonpost.com/jane-smiley/why-human-rightsare-more_b_73286.html.
6. Novoselov, V.Y. (1996). Pravovoe polozhenye hrazhdan v hosudarstvennom upravlenyy [Legal status of citizens in state administration]. *Saratov*. 320 p. [in Russian].
7. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. [in Ukrainian]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
8. Vaschko, L. (2013). Obmezheniya prav lyudyny v umovakh hlobalizatsiyi: problem toeriyi i praktyky [Restrictions of human rights in the context of globalization: problems of theory and practice]. *Yurydychna Ukraina*, № 1, pp. 4–8. [in Ukrainian]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2013_1_3
9. Bulyk, I.L., Balakliets, A.O. (2019). Obmezhenia prav lyudyny v umovakh voiennoho stanu [Restrictions on human rights under martial law]. *Zakhyst prav lyudyny: mizhnarodnyi ta vitchyzniansyi dosvid: materialy I Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (16 travnia 2019 roku)*. Kyiv: Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy. 712 p. [in Ukrainian].
10. Zahalna deklaratsiia prav lyudyny: mizhnarodnyi dokument [The Universal Declaration of Human Rights: an international document] vid 10.12.1948. [in Ukrainian]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
12. Khyly, I.Yu. (2019). Konstytutsiini osnovy obmezheniya prav i svobod v umovakh nadzvychaynoho stanu: dosvid zarubizhnykh krain [Constitutional bases of restriction of the rights and freedoms in the conditions of a state of emergency: experience of foreign countries]. *Naukovyy visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, issue 2, volume 1, pp. 39–44. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.2-1.6>.
13. Andriievskaya, O.V. (2016). Konstytutsiino-pravovi mekhanizmy obmezheniya prav i svobod lyudyny i hromadianyna: pytannia okremykh elementiv [The constitutional and legal mechanism of limiting the rights and freedoms of a person and a citizen: issues of individual elements]. *Visegrad journal on human rights*. № 4/1. pp. 54–59. [in Ukrainian].

14. Teoriia derzhavy i prava: kurs lektsii: navch. posib [Theory of the state and law: a course of lectures: education. manual]. / kol. avt. Vikhrov O. P., Vikhrova I. O. Chernihiv: Desna Polihraf, 2015. 303 p.
15. Zakon Ukrainy Pro pravovyi rezhym voienno [in Ukrainian].ho stanu [Law of Ukraine On the Legal Regime of Martial Law]. [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
16. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 64/2022 [Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 No. 64/2022]. [in Ukrainian]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

Skriabin Oleksii,

Doctor of Law, Professor
(Classical Private University, Zaporizhzhia)

Kurakin Oleksandr,

Doctor of Law, Associate Professor
(Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region)

**CONSTITUTIONAL AND LEGAL FEATURES OF LIMITATION OF CITIZEN RIGHTS
UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE: THE UKRAINIAN EXPERIENCE**

The article analyzes the constitutional and legal features of limiting the rights of a citizen under martial law. The realization of the rights and freedoms of each person can be limited exclusively within the framework established by law, in order to ensure public order and general well-being in society. The list of rights and freedoms that may be restricted after the introduction of martial law is defined. The list of rights and freedoms that may be restricted during martial law is enshrined in the Law on the Legal Regime of Martial Law and Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 No. 64/2022. It is specified that the basic rights of a citizen cannot be limited even when a legal state of emergency is introduced: the right to freedom from torture, from cruel, inhuman or degrading treatment or punishment; the right not to be in slavery or servitude; the right to recognition of legal personality. The purpose of introducing such restrictions is to protect and restore state security in emergency conditions. Restrictions on the constitutional rights and freedoms of a citizen are imposed for a specified period and on a limited territory. It is mandatory to inform citizens about the introduction of restrictions on rights and freedoms. Human rights and freedoms cannot be limited due to discrimination on the basis of skin color, religion, language, or race. Citizens have the right to go to court to protect their rights and freedoms, to challenge illegal restrictions on their rights and freedoms. It was concluded that the introduction of restrictions on the rights and freedoms of citizens under martial law is legally enshrined in the Constitution of Ukraine and the Universal Declaration of Human Rights. The balance between the establishment of restrictions on the rights and freedoms of citizens and the realization of such rights in the conditions of martial law makes it possible to observe democratic values and ensure state security and social balance.

Key words: citizen's rights, Constitution, martial law, restriction, legislation.

ЗМІСТ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Атаманчук Н. І., Чайка В. В. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ОБРАЗУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	3
Нікітенко О. І. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У ПРИКОРДОННИХ РАЙОНАХ УКРАЇНИ.....	7
Розум'як Р. В. ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НА ВІДПОЧИНОК.....	12
Хозлу І. К. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ НА ВОДІ.....	17
Шевченко Т. В. ВИЗНАЧЕННЯ ВИМОГ ДО «ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЛІХТАРЯ» ЯК ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЗАСОБУ ОСВІТЛЕННЯ	22

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Ковальова О. В. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В МЕЖАХ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	28
Коломієць В. В. ОБСТАНОВКА ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ.....	33
Лугіна Н. А., Кибиш І. В. ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З КРИПТОВАЛЮТОЮ.....	37

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ТА ДЕТЕКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Лапкін А. В. ЗНАЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	42
---	----

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ
ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Балабан С. М. ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ВИДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ	48
Дроздов О. М., Глов'юк І. В. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТ. 49 КК УКРАЇНИ: ПИТАННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ.....	53
Євченко Д. В. ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	59
Єпринцев П. С. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ	64

Тігочка Т. І. ОСНОВНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	69
Чайка І. М. ПРО ОБ'ЄКТ ШАХРАЙСТВА ЯК ЕЛЕМЕНТ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 190 КК УКРАЇНИ.....	74
ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ПОЛІЦІЄЮ АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА ІНШИХ ПОСЛУГ ФІЗИЧНИМ І ЮРИДИЧНИМ ОСОБАМ	
Крамар Р. І. КОНТРОЛЬ ЗА ЕФЕКТИВНІСТЮ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ.....	81
Макарчук В. В. ДОЗВІЛЬНІ ПРОЦЕДУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ.....	87
Мислива О. О., Намлинська О. С. НОВЕЛІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ.....	92
МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ОБМІН ДОСВІДОМ	
Кузьменко С. Г., Кузьменко С. С. УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ СЕПАРАЦІЇ.....	98
ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
Сирмаїїх В. В., Миронов Ю. О. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВІДОМЧИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ.....	103
Скрябін О. М., Куракін О. М. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД.....	108

CONTENTS

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE NATIONAL POLICE ACTIVITY

Atamanchuk Natalia, Chaika Viktoriia RESPONSIBILITY FOR INSULTING POLICE OFFICERS: FOREIGN EXPERIENCE AND POSSIBILITIES FOR UKRAINE.....	3
Oleksandr Nikitenko ADMINISTRATIVE AND LEGAL LEGITIMIZATION OF POLICE ACTIVITY ENSURING SECURITY IN THE BORDER REGIONS OF UKRAINE.....	7
Rozumiak Roman THE CONCEPT AND SYSTEM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF THE RIGHT OF POLICE OFFICERS TO REST.....	12
Khozlu Ivan ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS DISTRIBUTED BY WATER POLICE.....	17
Shevchenko Tikhin DEFINITION OF THE REQUIREMENTS FOR THE “POLICE FLASHLIGHT” AS A PROFESSIONALLY-ORIENTED LIGHTING TOOL.....	22

PROBLEMS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION

Kovalova Olha STATUTORY REGULATION OF INFORMATION SECURITY UNDER PRE-TRIAL INVESTIGATION	28
Kolomiets Volodymyr THE CIRCUMSTANCES AS AN ELEMENT OF THE CRIMINAL CHARACTERISTICS OF A VIOLATION OF THE RULES OF ROAD TRAFFIC SAFETY OR VEHICLE OPERATION BY PERSONS DRIVING VEHICLES.....	33
Luhina Natalia Anatolyivna, Kybysh Iryna Vasylivna PROBLEMS OF INVESTIGATING CRIMINAL OFFENSES COMMITTED IN THE PROCESS OF CONDUCTING TRANSACTIONS WITH CRYPTOCURRENCY.....	37

INVESTIGATIVE AND DETECTIVE ACTIVITY

Lapkin Andrii THE VALUE OF OPERATIVE INVESTIGATIVE ACTIVITY FOR THE IMPLEMENTATION OF THE TASKS OF CRIMINAL PROCEEDINGS.....	42
---	----

PREVENTION OF CRIMINAL AND ADMINISTRATIVE OFFENSES

Balaban Serhii VICTIMOLOGY CHARACTERISTICS OF CERTAIN TYPES OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST PROPERTY.....	48
Drozdov Oleksandr, Hloviuk Iryna EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY FOR ART. 49 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: THE ISSUE OF JUDICIAL EXPENSES.....	53
Yevenko Dmytro PREVENTION OF TRAFFICKING IN PERSONS: FOREIGN EXPERIENCE.....	59
Yepryntsev Pylyp SOME ISSUES OF OBJECTIVE SIGNS OF THE CREATION OF A CRIMINAL ORGANIZATION.....	64

Titochka Tetyana MAIN FACTORS IN THE FORMATION OF THE VICTIM BEHAVIOR OF MINORS.....	69
Chayka Iryna ABOUT THE OBJECT OF FRAUD AS AN ELEMENT OF THE COMPOSITION OF THE CRIMINAL OFFENSE PROVIDED FOR IN ART. 190 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE.....	74
LEGAL ASPECTS OF POLICE PROVISION OF ADMINISTRATIVE AND OTHER SERVICES TO INDIVIDUALS AND LEGAL ENTITIES	
Kramar Ruslana CONTROL OVER THE EFFECTIVENESS OF ASSET MANAGEMENT.....	81
Makarchuk Vitaliy PERMISSIVE PROCEDURES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE IN THE IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY AND DEFENSE.....	87
Myslyva Oksana, Namlynska Olha NOVELS OF THE LEGISLATION IN THE FIELD OF PROVISION OF PRE MED CARE BY THE POLICE.....	92
INTERNATIONAL COOPERATION OF THE NATIONAL POLICE: EXCHANGE OF EXPERIENCE	
Kuzmenko Serhii, Kuzmenko Serhii UKRAINIAN AND FOREIGN EXPERIENCE IN APPLICATION SEPARATION INSTITUTE.....	98
LAW ENFORCEMENT DURING MARTIAL LAW	
Syrnamiikh Viktor, Myronov Yuriy IMPROVING OF PROFESSIONAL APPLIED PHYSICAL TRAINING OF STUDENTS OF STATE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: CHALLENGES OF MARTIAL STATE.....	103
Skriabin Oleksii, Kurakin Oleksandr CONSTITUTIONAL AND LEGAL FEATURES OF LIMITATION OF CITIZEN RIGHTS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE: THE UKRAINIAN EXPERIENCE.....	108

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА: ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА

UKRAINIAN POLYCEISTICS: THEORY, LEGISLATION, PRACTICE

Випуск № 2(4) 2022

Коректор – Н.В. Славогородська
Комп'ютерна верстка – Н.С. Кузнецова

Підписано до друку 01.12.2022 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 13,49. Обл. вид. арк. 14,68.
Зам. № 1122/471. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.